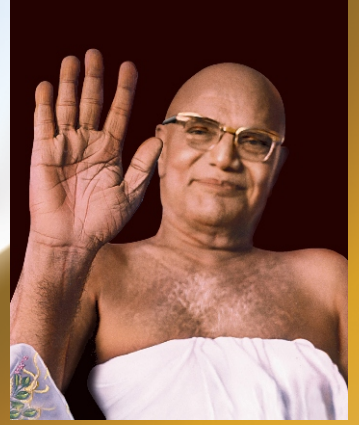

॥ हरिःॐ ॥

पूज्य श्रीमोटा

भौनमंदिरनो मर्म

॥ हरिःॐ ॥

भौनमंदिरनो भर्म

भौनअेकांतना साधको समक्ष
पूज्य श्रीभोटानां प्रवयनो

संपादक
रमेश म. लड्ड

हरिःॐ आश्रम प्रकाशन, सुरत

- પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઐ આશ્રમ, (સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬)
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
મોબાઈલ ફોન : +૯૧-૯૭૨૭૭ ૩૩૪૦૦
Email : hariommota1@gmail.com
Website : www.hariommota.org

© હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત - નડિયાદ.

આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત	આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત
પ્રથમ	૧૯૮૪	૨૦૦૦	પાંચમી	૨૦૧૪	૨૦૦૦
બીજી	૧૯૮૪	૧૦૦૦	છઠ્ઠી	૨૦૧૮	૧૫૦૦
ત્રીજી	૨૦૦૧	૧૦૦૦	પુસ્તક તથા ઓડિયો પ્રકાશન		
ચોથી	૨૦૦૮	૧૦૦૦	સાતમી	૨૦૨૩	૫૦૦

- પૃષ્ઠ : ૧૬ + ૧૧૬ = ૧૩૨
- કિંમત : રૂ. ૩૦/-
- પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઐ આશ્રમ, નડિયાદ-૩૮૭ ૦૦૧
- મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, ફોન : ૯૪૦૯૨૦૩૦૫૩
- ડિઝાઈનર : મયૂર જાની, મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ઓડિયો રજૂઆત : શ્રી શૌનક વ્યાસ, અમદાવાદ.
- ટાઈપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, મો. ૯૩૨૭૦૩૬૪૧૪
- મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ઠું ॥
સમર્પણાંજલિ

(સાતમી સંવર્ધિત આવૃત્તિ)

હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરતના સ્થાયી સેવકો, જેઓ હરહંમેશ આશ્રમની સેવામાં ખડે પગે હાજર છે, જેઓ મૌનમંદિરમાં અનુષ્ઠાન કરનાર સાધનકોની પૂરેપૂરા ઉત્સાહથી, ભક્તિભાવે, સમયબદ્ધ તમામ સેવાઓ કરી રહ્યા છે, જેઓ સ્વજનોની લાગણી જાળવીને સૌ કોઈ આગંતુકોની ભાવનાપૂર્વક સેવા કરી રહ્યા છે અને જેમના સાથ-સહકારથી જ આશ્રમની પ્રતિભા ઊજળી છે અને સૌથી વિશેષ તેઓ સૌ પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૈયે વસેલ છે અને કૃપાપાત્ર છે, તેવા સર્વશ્રી સૌ સેવકોને—

- (૧) ભીખાભાઈ મોહનભાઈ રાઠોડ (મુ. માંડવી, તા. માંડવી, જિ. સુરત)
- (૨) રાજુભાઈ ભાણાભાઈ રાઠોડ (મુ. માંડવી, તા. માંડવી, જિ. સુરત)
- (૩) હસમુખભાઈ કમળભાઈ ચૌધરી (મુ. પૂના, તા. માંડવી, જિ. સુરત)
- (૪) અશ્વિનભાઈ રંગજીભાઈ ચૌધરી (મુ. પૂના, તા. માંડવી, જિ. સુરત)
- (૫) અરુણકુમાર ગણેશભાઈ રાઠોડ (મુ. માંડવી, તા. માંડવી, જિ. સુરત)
- (૬) કીર્તિકુમાર ફતેસિંહ ચૌધરી (મુ. પૂના, તા. માંડવી, જિ. સુરત)
- (૭) વિશાલકુમાર અંબુભાઈ ચૌધરી (મુ. પૂના, તા. માંડવી, જિ. સુરત)

‘મૌનમંદિરનો મર્મ’ પુસ્તકની આ સાતમી સંવર્ધિત આવૃત્તિનું પ્રકાશન માનઆદરપૂર્વક સમર્પણ કરતાં અમો આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

તા. ૩૦-૦૩-૨૦૨૩

રામનવમી, સંવત ૨૦૭૯

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૮૫મો સાક્ષાત્કારદિન

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત

મૌનમંદિરશ્રેણીનાં છ પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે
અને આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ છે.

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	પ્રવચન વર્ષ
૧.	મૌનએકાંતની કેડીએ	(૧૯૫૯-૬૦)
૨.	મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	(૧૯૬૦-૬૧)
૩.	મૌનમંદિરનો મર્મ	(૧૯૬૧-૬૨)
૪.	મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	(૧૯૬૨)
૫.	મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	(૧૯૬૨-૬૩)
૬.	મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	(૧૯૬૮)

અનુક્રમ

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	યાત્રાનું ભાથું (૧૬-૭-૧૯૬૧)	૧
૨.	સમાજ અને કાળપુરુષ (૧૦-૧૦-૧૯૬૧)	૫
૩.	મનુષ્યજીવનનું મહત્ત્વ (૩૧-૧૦-૧૯૬૧)	૧૫
૪.	મહત્ત્વાકાંક્ષા (૧૪-૧૧-૧૯૬૧)	૨૧
૫.	સનાતન સુખ (૧૨-૧૨-૧૯૬૧)	૨૮
૬.	ચેતનાનિષ્ઠનું ગૂઢ કાર્ય (૧૯-૧૨-૧૯૬૧)	૩૭
૭.	શોધો તો જડશે (૨૬-૧૨-૧૯૬૨)	૪૫
૮.	મૌનમંદિરમાં ધર્મસંસ્કાર (૯-૧-૧૯૬૨)	૫૭
૯.	આ બધું દુઃખ શા માટે ? (૨૩-૧-૧૯૬૨) ...	૬૨
૧૦.	નિરંતર અભ્યાસ કેળવો (૬-૨-૧૯૬૨)	૭૨
૧૧.	મૌનમંદિર ઉત્તમ સેવા (૧૨-૩-૧૯૬૨)	૮૦
૧૨.	ભેદમાં અભેદ (૨૦-૩-૧૯૬૨)	૯૨
૧૩.	શબ્દનું આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાન (૩-૪-૧૯૬૨) ..	૧૦૦

॥ हरिःॐ ॥
संपादकनुं निवेदन
(प्रथम आवृत्ति)

पूज्य श्रीमोटा, हरिःॐ आश्रम, सुरतमां दर अठवाडिये मौनशेकांतना साधको समक्ष प्रवचन आपता. जे अेक सप्ताह के अेथी वधु दिवस माटे मौनमंदिरमां प्रवेशनार तथा मौनमंदिरमां सप्ताह पूरुं करी बहार आवनार समक्ष जे बोलता, अेनी नोंध उपरथी आ पुस्तक तैयार थयुं अे. पूज्य श्रीमोटानी आ 'वातो' अे. आवी वातो द्वारा पूज्य श्रीमोटाअे आध्यात्मिक ज्वावननी घण्णी रहस्यमय बाबतो प्रगट करी अे. अे कोरुं पण श्रेयार्थीने प्रसन्न करे अने प्रेरणा आपे अेवी अे.

पूज्य श्रीमोटाना वक्तव्यनुं केंद्र अे-‘भगवानना नामनुं स्मरण.’ अे विषयकेंद्रने अनुवर्तीने ज तेओश्री जे ते कांरुं कहे अे. बीजुं अेटलुं ज महत्त्वनुं लक्षबिंदु अे नामस्मरणनो अेतु अे. नामस्मरणनो अेतु रागद्वेष भोणा पाडवानो अे. पूज्य श्रीमोटा आ अेतु परत्वे सत्मान रहेवा माटे वारंवार क्हा करे अे. अेनी पाछण भर्म रहेलो अे. भगवानना नामनुं रटण के स्मरण करवा मात्रथी ज्ञानतंतुओ मजभूत बने अे, अे तो अेनुं अनिवार्य परिजाम अे, पण श्रेयार्थी समजणपूर्वक पोते जे अेतुथी नामस्मरण करे अे, अे परत्वे जे लक्ष राभे तो रागद्वेष भोणा पाडवा माटे भगवानना नामनुं स्मरण घणुं ज कामयाब नीवडे अे.

आनी साथे ज बेवडो लाभ अे. रागद्वेष भोणा पडवानी भूमिका रयातां मन, बुद्धि अने चित्तमां नामस्मरणनो उठाव वणी अनोषी

રીતે થાય છે. હેતુની સભાનતા વિના થયા કરતા જપ કરતાં, આવી ભૂમિકાથી થતું નામસ્મરણ અંતઃકરણોનું શોધન કરવામાં અત્યંત વેગીલું અને ઊંડાણવાળું બને છે. આવા અનુભવ માટે પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રયોગ કરી જોવાનું કહે છે. આવો પ્રયોગ પોતે સિદ્ધ કરેલો છે. આથી, જે કોઈ એમના વચનબળ ઉપર શ્રદ્ધા દાખવીને આવા પ્રયોગનો અભ્યાસ કરવા માંડે તો જીવનમાં વહેવારમાં એને રાગદ્વેષની પકડ ઢીલી પડેલી અનુભવાય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની રાગદ્વેષ અંગેની વાતમાં એક મર્મ રહેલો છે. તેઓશ્રીએ રાગદ્વેષને ‘મોળા પાડવા’ની વાત કહી છે, રાગદ્વેષને નિર્મૂળ કરવાની વાત કરી નથી. રાગદ્વેષ જીતવા દોહવા છે. એ કામ સહેલું નથી, પણ જે રાગદ્વેષાદિ અનેક દ્વંદ્વોથી પર થયેલા એવા ચેતનાનિષ્ઠ-આત્મનિષ્ઠ પુરુષના વચનબળથી ઘણું કામ સિદ્ધ થઈ શકે છે. રાગદ્વેષની પકડથી આપણું જીવન દુઃખ, ક્લેશ, સંતાપ, અથડામણ અને વેદનાઓથી ભર્યું ભર્યું રહે છે. રાગદ્વેષની પકડ ઢીલી પડતી અનુભવાય ત્યારે એ સહેજ મોળા પડવાની ભૂમિકા રચાય છે એમ ગણાય. પૂજ્ય શ્રીમોટા, આ વાતો દરમિયાન વારંવાર કહે છે તેમ સુમેળ અને સદ્ભાવભર્યા વર્તવથી જ જીવનનો વિકાસ થવાનો છે. જ્યારે આપણે જીવનમાં આચરણ કરવાનું આવે એ પળે આપણા હૃદયમાં, મનબુદ્ધિમાં કેવા પ્રકારનો ભાવ વર્તાય છે, એ ઉપરથી દરેકે પોતાની અવસ્થાનું માપ કાઢવાનું છે. ટેવ, મડાગાંઠ, માન્યતા, મતાગ્રહ વગેરેનાં ખેંચ ઘટે એવાં લક્ષણો સ્પષ્ટ વર્તવાં જોઈએ. પૂજ્ય શ્રીમોટાની આ એક અજોડ વિશેષતા

છે કે પ્રભુમય જીવનની પ્રત્યેક ભૂમિકાનાં લક્ષણો એમણે સ્પષ્ટ તારવી બતાવ્યાં છે. જેથી, પ્રભુમય જીવન માટે સજ્જ બનેલી કોઈ પણ વ્યક્તિ ગાફેલ ન રહે.

જીવનમાં આવા પ્રકારના વર્તનની ભૂમિકા પ્રત્યે જાગૃત રહેવા માટે આપણને લગની લાગે, તમન્ના પ્રગટે અને પ્રબળ જિજ્ઞાસા રહ્યા કરે એ જરૂરી છે. એ માટે તેઓશ્રીએ મૌનએકાંત મંદિરોની રચના કરી છે. અને આ મૌનએકાંત દ્વારા તેઓશ્રીએ ‘ઉત્તમ સેવા’ કરી છે, એમ એમણે કહ્યું છે. અહીં ‘સેવા’ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ ગ્રહવાનો નથી, પણ આત્માનુભવી પુરુષની સૂક્ષ્મ અને ગૂઢ ક્રિયાનો સંકેત કરતો એ શબ્દ છે, કેમ કે મૌનમંદિર એ કેવળ એકાંત પૂરું પાડતો અંધારો ઓરડો જ નથી, પણ એના વાતાવરણના સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પરમાણુમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની ભાગવતી પ્રેમરૂપ ચેતનાની નિરંતર સક્રિયતા છે. મૌનમંદિરમાં પ્રવેશતા સાધકના હૃદયસ્થ પ્રભુભાવ સાથે એ ચેતના સંકળાય છે અને એને પોતાની પ્રકૃતિનાં જોશ તથા ઈંદ્રિયોની ગતિનું સ્પષ્ટ દર્શન કરાવે છે. મૌનમંદિરમાં રહેલો સાધક કશા જ પ્રયત્ન વિના આ પ્રક્રિયામાં આવી જાય છે, એ પૂજ્યશ્રીની ગૂઢ ચેતનાશક્તિનો પ્રભાવ છે. આ રીતે પ્રગટ પરમાત્મા, પ્રચ્છન્ન આત્માનું ‘સેવન’ અનુભવે છે. અને ચેતન પુરુષની આવી સેવવાની ગૂઢ ક્રિયાથી જે જીવાત્મા મૌનમંદિરમાં છે, એનામાંથી કંઈક ને કંઈક ‘નવું જન્મતું’ અનુભવાય છે. મૌનમંદિરમાં શ્રેયાર્થીને જે અવનવા આંતરિક અનુભવો થાય છે કે અકારણ આનંદ, ઉમંગ, ઉત્સાહના ઊભરા અનુભવાય છે, એ પૂજ્ય શ્રીમોટા જેને ‘સેવા’ કહે છે, એવી સૂક્ષ્મ સેવનની ગૂઢ ક્રિયાનું પરિણામ હોય છે.

માટે, તેઓશ્રી કહે છે કે ‘સંસારવહેવારમાં પ્રારબ્ધયોગે જે કોઈ મળે, એના જીવનને ભાવનામાં ઊંચે પ્રગટાવવાનો આ સ્થાને મળવાનો હેતુ છે. એટલા ખાતર ગુરુમહારાજની કૃપાથી આશ્રમ કર્યો છે. હું તમારો સંબંધ ઈચ્છું છું ખરો, પણ તમારે પળભર ચસવું ન હોય કે તમારામાં જરાસરખો પણ ફેરફાર થવા દેવો ન હોય તો એવા સંબંધની જરૂર નથી. એના કરતાં મારે ભગવાન સાથેનો સંબંધ સારો છે. તમારે રાગદ્વેષનાં કૂંડાળાંમાં પડ્યા રહેવું હોય તો મારી સાથેના સંબંધનો કશો અર્થ નથી.’ આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના સંબંધથી રાગદ્વેષનાં કૂંડાળાંમાંથી નીકળવા માટે મથવાની શક્તિ પ્રગટ થાય છે.

આ હકીકતનો અનુભવ મૌનમંદિરમાં થાય છે. હવે, પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેનો સંબંધ સૂક્ષ્મ નિમિત્તો દ્વારા થઈ શકે છે. અક્ષરસ્વરૂપ-અક્ષરદેહ એ એમની સાથેના સંબંધનું ઉત્તમ નિમિત્ત છે. તેઓશ્રી શબ્દો દ્વારા એના વાંચનાર સાથે જાણે પ્રત્યક્ષ વાત કરે છે. આવાં નિમિત્ત દ્વારા સંબંધમાં આવનાર જિજ્ઞાસુ-શ્રેયાર્થી પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતનાનો સૂક્ષ્મ સ્પર્શ અનુભવે છે અને એનું પરિણામ પ્રમાણી શકે છે. આવા સ્પર્શનો અનુભવ કરવાનું સ્થળ મૌનમંદિર છે.

મૌનમંદિરમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતના સાધકનાં અંતઃકરણોને એની જેવી ભૂમિકા હોય, એ રીતે એ એટલા પ્રમાણમાં ભાવનાની સ્થિતિમાં ઊંચે લાવે છે. આ રીતે જે ઊર્ધ્વભાવમાં સાધક આવે છે એનું કારણ એનાં અંતઃકરણોમાં તેમ જ એના સૂક્ષ્મ શરીરમાં રહેલાં ચક્રોને એ ચેતનાશક્તિ ભેદે છે. સૂક્ષ્મ શરીરનાં સૂક્ષ્મ ચક્રો ભેદવાની પ્રક્રિયા

તેઓશ્રીએ સમજાવી છે. ('ચેતનાનિષ્ઠનું ગૂઢ કાર્ય'). પોતે સૂક્ષ્મ ચકો ભેદવાની વિદ્યાના જાણકાર છે. 'એ ચકોની વિદ્યાનો સૂક્ષ્મમાં વ્યક્ત અને અવ્યક્ત ભાવ છે. એવા અવ્યક્ત ભાવની સ્થિતિમાં કે એવા અવ્યક્ત ભાવથી કે શબ્દથી એ વિદ્યાનો જાણકાર અન્યને એમાં ગતિ કરાવે છે' એમ તેઓશ્રીએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે.

સામાન્ય જીવાત્મામાં આવી ગૂઢ-સૂક્ષ્મ ક્રિયા દ્વારા પૂજ્યશ્રી ઊર્ધ્વભાવોની જાગૃતિ કરાવી આપે છે. આ વિદ્યા વિશેષતઃ મૌનમંદિરમાં શક્ય હોય છે, કેમ કે સાધકનાં અંતઃકરણો ત્યાં ભાગ્યે જ અવરોધ કરનારાં હોય છે. પૂજ્યશ્રીના હૃદયમાં પ્રગટેલી પ્રેમચેતનાનું આ કાર્ય એમને પ્રારબ્ધયોગે મળેલાં અને મૌનએકાંતનો આશ્રય લઈ જીવનને ઉન્મુખી ભાવનામાં પ્રેરવવા જંખનારા જીવોમાં આવી અનેક ગૂઢ ક્રિયાઓ રૂપે થતું હોય છે. આવી સૂક્ષ્મ વિધિ દ્વારા સાધકમાં ઘણા જ પ્રમાણમાં સાત્ત્વિક ગુણો પ્રગટતા હોય છે.

માટે, તેઓશ્રીએ સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે 'મૌનમંદિરમાં બેસો તો ભાવનામાં ઊંચા થવાય. જેઓ મથે એને સંસ્કારો પડે. એ ક્યાં જવાના ? અંદર બેસનારને એવા અનુભવ થાય છે. તર્કની રીતેય પ્રકાશનો અનુભવ થાય છે. કોઈ લાખ રૂપિયા આપે એના કરતાંય આ પ્રકાશનો અનુભવ થાય એ વિશેષ છે, કેમ કે એના સંસ્કાર છેક કારણ શરીરને સ્પર્શે છે.' એ પછી તેઓશ્રીએ કારણ શરીરની હકીકત સમજાવી છે.

મૌનમંદિરના આવા ગહન-ગૂઢ મર્મની હકીકત આ પુસ્તકના શબ્દે શબ્દે છુપાયેલી છે. હાર્દ ગ્રહણ કરવાના હેતુથી વાંચનાર શ્રેયાર્થી પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીની રહસ્યમયતા પામી શકશે અને મૌનમંદિર દ્વારા થતાં મહાન કાર્યનું આધ્યાત્મિક મૂલ્યાંકન કરી શકશે.

અગાઉનાં બન્ને પુસ્તકોએ - ‘મૌનએકાંતની કેડીએ’ તથા ‘મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર’ - ઘણાં જિજ્ઞાસુઓને મૌનએકાંતની સાધના પ્રત્યે અભિમુખ કર્યા છે અને પ્રેર્યા છે. એ જ શ્રેણીનું આ ત્રીજું પુસ્તક ‘મૌનમંદિરનો મર્મ’ એટલું જ માર્ગદર્શક અને પ્રેરક બનશે જ. આ સંપાદન નિમિત્તે પૂજ્યશ્રીની ઉપાસના થાય છે એનો આનંદ છે. આવાં કાર્યનાં નિમિત્ત બનાવવા માટે હરિ:ૐ આશ્રમના ટ્રસ્ટીઓ અને પૂજ્ય શ્રી નંદુભાઈનો હૃદયપૂર્વક આભારી છું.

રમેશ મ. ભટ્ટ

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(પ્રથમ આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા, હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં દર અઠવાડિયે મૌનએકાંત લેનાર સ્વજનો સમક્ષ મૌનએકાંતની સાધના પદ્ધતિ વિશે તથા જીવનના વિકાસ પરત્વે કેવી રીતે સાવધાન રહેવાય એ વિશે થોડીક મિનિટો બોલતા હતા. એ વાતોની નોંધ સદ્ગત ભાઈશ્રી ચૂનીભાઈ તમાકુવાળાએ તથા ભાઈશ્રી ચંપકભાઈ ભૂતવાળાએ કરેલી. એ વક્તવ્યોની નોંધ પૂજ્ય શ્રીમોટા વાંચી જતા હતા. આથી, એ નોંધો અધિકૃત ગણાય. આ પ્રવચનોની હસ્તલિખિત નોટબુકો સુરતનાં મૌનમંદિરોમાં રાખવામાં આવતી હતી, કેમ કે એ વાંચવાથી કોઈક સાધકને પ્રેરણા મળે.

એક વખત ભાઈશ્રી ધીરુભાઈ મોદીએ આ નોટબુકો પોતાના મૌનએકાંત દરમિયાન વાંચી. પરિણામે એમના જીવનમાં એમને ઘણી પ્રેરણા મળી. આથી, આ લખાણ છપાય તો ઘણાં લોકોને લાભ મળે એવા હેતુથી એનું પ્રકાશન કરવાની એમના દિલમાં ભાવના જાગી. પરિણામે એમણે, મણિનગર (અમદાવાદ)નાં શ્રીમતી ડાહીબહેન ચીમનલાલ પટેલના સહયોગથી ‘મૌનએકાંતની કેડીએ’ પુસ્તક છપાવીને હરિ:ૐ આશ્રમને અર્પણ કર્યું. એ પુસ્તક ખૂબ જ લોકપ્રિય બન્યું અને ઘણાંને પ્રભુસ્મરણના માર્ગે પ્રેર્યાં. એ પુસ્તક વાંચીને મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર શરદભાઈ દેસાઈને પ્રેરણા જાગી એટલે એમણે એ જ નોટબુકમાંનાં બીજાં વ્યાખ્યાનોનું પુસ્તક ‘મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર’ પ્રકાશિત કર્યું. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં બીજાં ઘણાંય પ્રવચનો છપાયાં વિનાનાં બાકી હતાં.

આમ, આ શ્રેણીની હારમાળા થવા સર્જયું હશે-આ ત્રીજું પુસ્તક ‘મૌનમંદિરનો મર્મ’ના પ્રકાશનનો તમામ ખર્ચ શ્રીમતી ડૉક્ટર સરોજબહેન જિતેન્દ્રભાઈ શાહે (આંખના સર્જન-સિવિલ હોસ્પિટલ, અમદાવાદ) પ્રેમભાવે આપ્યો છે. તેવા તેમના ભાવ માટે અમો ઘણા ઘણા તેમના આભારી છીએ. હજી બીજાં બે પુસ્તકો આ શ્રેણીમાં થાય એટલાં પ્રવચનો અપ્રગટ અમો પાસે છે, જે હવે પછી ઈની કૃપાથી પ્રગટ થશે તેવી આશા છે.

અગાઉનાં બન્ને પુસ્તકોની જેમ જ આ ત્રીજા પુસ્તકનું સંપાદનકાર્ય ભાઈશ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટે કર્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પરત્વેના ભાવની વૃદ્ધિને કાજે એ આ કાર્ય કરે છે. એવી એમની ભાવનાની અમો દિલથી કદર કરીએ છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ પુસ્તક જિજ્ઞાસુઓને જરૂર પ્રેરક અને માર્ગદર્શક નીવડશે એવી શ્રદ્ધા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકોના વેચાણની આવક તેઓશ્રીના આદેશ અનુસાર નાનાં ગામડાંઓમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવી આપવાનાં કાર્યમાં વપરાય છે.

તા. ૧૩ જુલાઈ, ૧૯૮૪
સંવત ૨૦૪૦, ગુરુપૂર્ણિમા

-નંદુભાઈ
મૈનેજિંગ ટ્રસ્ટી,
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ-સુરત

॥ હરિઃૐ ॥

નિવેદન

(સાતમી સંવર્ધિત આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાની કાર્યપદ્ધતિમાં પ્રવચનોનો હિસ્સો ઘણો જ નાનો રહેલો છે. પ્રવચનમાંથી પરમ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એવું તેઓશ્રીનું વ્યક્ત થયેલ મંતવ્ય છે. તેમાં જે કંઈ અપવાદરૂપે પૂજ્યશ્રીએ સ્વજનો સમક્ષ ઉચ્ચારણો કર્યાં છે, તેમાં સુરત આશ્રમનાં સ્વજનો અને મૌનાર્થીઓ સદ્ભાગી રહેલાં.

મૌનરૂમમાંથી નીકળેલાં અને મૌનરૂમમાં બેસનારાં તેમ જ રવિવારની પ્રાર્થનામાં જોડાયેલ સ્વજનો સમક્ષ સરળ અને સાદી ભાષામાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૈયેહોઠેથી જે વાક્યો વ્યક્ત થયાં હતાં તેની નોંધ સદ્ગત શ્રી ચૂનીભાઈ તમાકુવાળા તથા શ્રી ચંપકભાઈ ભૂતવાળાએ રાખી હતી. લાંબાગાળે આ નોંધ ઉપરથી તૈયાર થયેલ પુસ્તક ‘મૌનમંદિરનો મર્મ’ની છટ્ટી આવૃત્તિની સને ૨૦૧૪ સુધીમાં કુલ આઠ હજાર પ્રતો સ્વજનોનાં કરકમળમાં પહોંચી ગઈ છે.

અમદાવાદ સ્થિત શ્રી નચિકેતનભાઈ ઈંદુકુમાર દેસાઈ તરફથી અમોને (૧) શ્રી બાબુભાઈ રણછોડદાસ તમાકુવાળા અને (૨) શ્રી અરવિંદભાઈ બાબુભાઈ તમાકુવાળા બન્ને રહેવાસી સુરતના હસ્તાક્ષરમાં લખેલ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં મૌનપ્રવચનોની બે નોટબુકો પ્રાપ્ત થઈ. તેને મૂળ પુસ્તક સાથે સરખાવવાનું કાર્ય સુરત સ્થિત ડૉ. મનસુખભાઈ પટેલ તથા ડૉ. શૈલેશભાઈ ગોટીએ કર્યું છે. તે નોટબુકોમાંથી ઘણી બધી મહત્ત્વની માહિતીઓ અને પ્રસંગો મળી આવ્યાં છે. જેનો સમાવેશ પુસ્તકની શરૂઆતથી જ જે તે પ્રકરણમાં કરવામાં આવ્યો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણી અત્યંત અર્થસભર અને વાચકને સ્પર્શી જાય તેવી છે. પુસ્તકની સરખામણી કરીને ઉમેરણ

કરવાનું તથા યોગ્ય ઓપ આપવાનું કાર્ય ઘણું ઘણું મહત્વનું અને અઘરું છે. અમો ડો. શ્રી મનસુખભાઈ પટેલ તથા ડો. શ્રી શૈલેશભાઈ ગોટીનો અંતઃકરણપૂર્વક ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

મોડર્ન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરતાં મૌનમંદિર સીરીઝનાં તમામ પુસ્તકો હવે ઓડિયો સ્વરૂપે પણ ઉપલબ્ધ છે. દરેક પુસ્તકનાં ટાઈટલ ઉપર ઓડિયોની QR Code લિંક આપવામાં આવી છે. જેને મોબાઈલ, આઈપેડ, અન્ય માધ્યમથી સ્કેન કરવાથી આ પુસ્તકો ઓડિયો સ્વરૂપે માણી શકાશે તથા ડાઉનલોડ પણ કરી શકાશે.

આ સુવિધા અંગે અમોને USA સ્થિત શ્રી એન. સી. પટેલનો સહયોગ અને અમદાવાદ સ્થિત શ્રી બિરેન પટેલનું માર્ગદર્શન મળેલ છે, તે બદલ અમો તેમનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરદેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ. શ્રી શ્રેયસભાઈ પંડ્યાના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

હાલમાં આ પુસ્તક અપ્રાપ્ય હોઈ અને સ્વજનોની ખરીદીમાં આ પ્રકાશનનો સમાવેશ થતો હોઈ, તેની સાતમી સંવર્ધિત આવૃત્તિનું પ્રકાશન કરતાં અમો કૃતાર્થ થયાનો ભાવ અનુભવીએ છીએ.

આશા છે કે સ્વજનો આ પ્રકાશનને આવકારશે.

તા. ૩૦-૦૩-૨૦૨૩

રામનવમી, સંવત ૨૦૭૯

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૮૫મો સાક્ષાત્કારદિન

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

भौनमंदिऱनो भर्भ

पूज्य श्रीभोटा

‘हुं सर्वत्र विद्यमान हुं.’

- श्रीभोटा

‘जुवनदर्शन’, ११भी आ., पृ. ४३१

॥ हरिःॐ ॥

૧. યાત્રાનું ભાથું

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૬-૭-૧૯૬૧

યાત્રાનો હેતુ મંગલમંદિર ખોલવાનો છે.

આજે ઝીણાભાઈ તથા રમાકાંતભાઈ દક્ષિણનાં તીર્થસ્થાનોની યાત્રાએ જાય છે. તીર્થસ્થાનોની યાત્રા કરવાનો હેતુ તો મંગલમંદિર ખોલવાનો છે. મૂળમાંથી સ્વભાવનો આમૂલાગ્ર ફેરફાર કરવાને માટે તીર્થયાત્રા છે. જે વાતાવરણમાં આપણે જકડાયેલાં છીએ એમાંથી મુક્તિ મેળવીને છૂટવા માટે, હળવાશ મેળવવા માટે બહાર ફરવું અને જુદી જુદી જગાઓ જોવી, એને લોકો તીર્થયાત્રા કહે છે, પણ એ ખોટું છે. એ તો આપણે મનના આનંદ માટે ફરવા જઈએ છીએ એમ કહેવાય. તીર્થયાત્રાએ જઈએ છીએ એમ કહેવું એ એક પ્રકારનો દંભ છે. તીર્થયાત્રાનો ખરો હેતુ તો આપણી ભાવના કેળવવા માટે છે, આપણા હૃદયમાં રહેલું મંગલમંદિર છે, એ ખોલવાનો છે. એ મંગલમંદિરને ખોલવા માટે આજે આશ્રમમાંથી આ બન્ને ભાઈઓ યાત્રા કરવા જાય છે.

યાત્રા કેવી રીતે કરવી ?

આજે મારે તેમને એટલું જ કહેવાનું છે કે હરતાંફરતાં એવા પ્રકારની વાતો કરજો કે જેથી તમારા હૃદયમાં ભાવના કેળવાય. તમે તપ કરવા જાઓ છો. વળી, આશ્રમ વતી જાઓ છો. માટે, એક પાઈનો પણ ખોટો ખર્ચ કરશો નહિ. તમારો સામાન તમારી જાતે જ ઊંચકજો. તમે ફરવા કે શહેરો જોવા જતા નથી એનો ખ્યાલ રાખજો. મોજમજા કરવા ખાતર

મૌનમંદિરનો સર્મ • ૧

જશો તો તો ઊંઘા પ્રકારના સંસ્કાર દિલમાં દાખલ કરશો. આ યાત્રા દ્વારા હૃદયમાંનું મંગલમંદિર ખોલવાનું દિલમાં જાગ્યું હશે તો જરૂર ભાવના કેળવાશે. એવી ભાવના કેળવવાને એવા પ્રકારની જ વાતો કરજો, એવા પ્રકારનું વાંચજો અને એવી રીતે રહેજો. એમ કરશો તો જ યાત્રા ફળીભૂત થશે.

શિલ્પમાં ભાવના

દક્ષિણ ભારતનાં મંદિરો જોઈને ખ્યાલ આવશે કે અસલ કેવી ભાવના હતી. એક એવો મત પણ છે કે ભાવનાપ્રધાન રાજાઓએ લોકો પાસે બળજબરીથી બધું બંધાવ્યું છે, પણ જો બળાત્કારથી આ બધું થયું હોય તો પથ્થરોમાં જે દિલ રેડાયું છે એ ન બનત. માત્ર વેઠિયા જેવું કામ થાત. કુંભકોણમ્માં એક મંદિર છે. એની શિલ્પકળાનાં વખાણ ‘કુમાર’ માસિકમાં પ્રગટ થયેલાં. વેઠ કરાવીને કે બળાત્કારથી આવાં કામ નીપજે નહિ.

ધર્મના સંસ્કારની અસર

એવું સાંભળવા મળ્યું છે કે રશિયામાં પણ બળજબરીથી - બળાત્કારથી કામ કરાવાય છે, પણ એ ખોટી વાત છે. તેઓએ લોકોમાં એવા સંસ્કાર જરૂર રેડ્યા છે કે કોઈ ઓછું કામ કરે જ નહિ. દરેક વ્યક્તિને એમ જ થાય કે હું રાષ્ટ્રને વધારેમાં વધારે કામ આપું, વધારેમાં વધારે ઉત્પાદન આપું. ત્યાં પ્રજામાનસમાં આવા સંસ્કારો રેડવામાં આવ્યા છે. પ્રજાનું માનસ સંસ્કારો દ્વારા સમગ્રપણે કેળવી શકાય. રશિયાએ આ મોટામાં મોટો પ્રયોગ માનવજાત આગળ મૂક્યો છે. આપણા ઋષિમુનિઓએ કથા-વાર્તા-આખ્યાનો દ્વારા આ જાતની જ પ્રણાલી પાડી છે. તેઓ મશાલ લઈને સતત ફર્યા કરેલા. આથી, અનેક ગામોને એનો લાભ મળેલો. એના સંસ્કાર પડતા એના ધાર્મિક

લાભો સમૂહગત રીતે ઊગેલા. એ સંસ્કારને લઈને લોકોમાં જીવંત ભાવના રહેલી છે.

યાત્રાથી ભાવના કેળવાય

આપણે જો સમજણની દૃષ્ટિએ ભાવના કેળવીએ તો સમજાશે કે આ મનુષ્યજીવન છે તે ખાઈ-પીને મજા કરવા કે સુખી થવા માટે નથી, પણ એનો ઉચ્ચ હેતુ છે. એવા હેતુ માટે ભાવના કેળવાય એ માટે જુદાં જુદાં માધ્યમો-સાધનો શોધેલાં. આ યાત્રાએ જવાનું શોધાયું, એ પણ ભાવના કેળવવાનું એક માધ્યમ છે. પહેલાંની યાત્રા એટલે ખૂબ મુશ્કેલીનો માર્ગ. પાકા રસ્તાઓ ન હતા. રસ્તામાં લૂંટાવાનો તથા જંગલી પ્રાણીઓનો ભય રહેતો. એટલે એવી યાત્રા કરવા ભાવનાવાળાંઓ જ જઈ શકતાં. આજે તો ગમે તે વ્યક્તિ જઈ શકે છે.

આજે જે ભાઈઓ યાત્રાએ જાય છે, તેઓ જો ભાવનાથી યાત્રા કરશે તો ભગવાનનો રાજીપો મેળવશે. શહેરો આવશે તો ખરાં પણ તેઓ શહેરો જોવા માટે જતા નથી, પણ ભગવાનની ભાવના દિલમાં કેળવવા માટે જાય છે. દક્ષિણમાં તો આપણા સુરત જેવું અડધું શહેર સમાઈ જાય એવાં જબરજસ્ત મંદિરો છે. ત્યાંનું કડિયાકામ તથા કોતરકામ જોતાં આપણને લાગે કે દિલમાં ભાવ જાગ્યા વિના તેવી શિલ્પકળા ઊપજાવી ન શકાય. માટે, એવા પ્રકારની ઉચ્ચ ભાવના કેળવજો અને જીવનમાં કોઈ મોટો ફેરફાર કરીને આવજો. એવું ન કર્યું તો યાત્રાનો હેતુ ફળવાનો નથી. રમાકાંત તું તો ડિગ્રીવાળો છે, તું તો સમજજે કે તું ફરવા જતો નથી. નહિતર હું તો બધાંની વચ્ચે કહીશ કે એ તો રખડવા ગયેલો.

મારા ગુરુમહારાજે મને કહેલું કે ‘જેટલું ખર્ચે તેટલું મેળવવાની દાનત રાખજે.’ તેઓ મને પૂછતા કે ગાડીભાડાનું ખર્ચ લીધું કે નહિ ? તમે જે આપશો તે મફત નહિ આપશો. મારા ગુરુમહારાજે મને કાચો પારો આપેલો છે. એટલે તમે તો જે આપશો તે પચી જશે, પણ તમે તો ઊંટ લઈને સોયનું દાન કરો છો એ બરાબર નથી. માટે, તમે મને આપીને ભાવના કેળવવાનું કરશો તો ઠીક નહિતર આપેલું નકામું જશે. ઝીણાભાઈ તો ભાવનાવાળો છે. તે તો આશ્રમનો પાયો છે. ભીખુભાઈ તો દીવાલ વગેરે છે. રમાકાંતભાઈ ભણેલો છે. તેને એટલું કહેવાનું છે કે તું ઝીણાભાઈને ગુરુ કરજે તો તું તેની પાસેથી કંઈ શીખી શકશે.

કરકસર અને પરિશ્રમ

યાત્રામાં બે જ વખત જમવું. સામાન માથે ઊંચકવામાં કશી શરમ રાખવી નહિ. આશ્રમમાં હું એ પ્રમાણે કરતો. નડિયાદમાં પણ તેમ જ કરતો. એકવાર માટલું ઊંચકીને જતો હતો ત્યારે નરહરિભાઈ પરીખ સામે મળેલા અને પૂછેલું કે ‘ભગત આ શું ?’ ત્યારે મેં કહ્યું, ‘આમાં મજા આવે છે.’ તમે કરકસરથી રહેજો. આશ્રમ વતી જાઓ છો તો ભાવના કેળવવા માટે ભજનો કરજો, ‘મોટા’ના અનુભવના જે પ્રસંગો અનુભવ્યા હોય તેની વાતો કરજો. જેનાથી તમારા દિલમાં ભાવના કેળવાયા કરે એવી વાતો એકબીજાને કરજો ! ઝીણાભાઈને કહું છું કે ભાઈ રમાકાંત કોઈ બીજી વાતો કરે તો બે સંભળાવી દેવી. તમે બન્ને એવું ભાથું બાંધીને આવજો કે અમે ટટ્ટાર થઈ કાંઈ કહી શકીએ.

॥ हरिःॐ ॥

૨. સમાજ અને કાળપુરુષ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૦-૧૦-૧૯૬૧

કાળની ભીંસથી સમાજનું નવસર્જન

મનુષ્યસમાજને આગળ વધવાનું હોય તો તેવો કાળ તો એની મેળે પાકે ને તે વેળાએ જો એની સામે કોઈ આદર્શ હોય તો એ માટે મરી ફીટવાની તમન્ના જાગે. જો સમાજ પાસે કોઈ આદર્શ હોય તો ચડતીના કાળમાં એ ઊંચો આવે. આખી દુનિયામાં આવો ચડતી પડતીનો ક્રમ ચાલ્યા જ કરે છે. એક સમાજ ચડતીમાં આવે તો બીજો સમાજ પડતીમાં આવે. આમ, સમાજનું નવસર્જન અને પુનરુત્થાન થયા કરે છે અને કાળે કરીને તેમ જ ક્રમે કરીને માનવસમાજ ઊંચો આવે છે.

જ્યારે સમાજમાં કાળની ભીંસ આવી પડે છે, દુઃખના દાવાનળ પ્રગટે છે ત્યારે એ સમાજ ધોર તંદ્રામાંથી સળવળાટ અનુભવે છે અને નવી જાગૃતિને પામે છે. એ વખતે તેની પાસે ઊંચો આદર્શ હોય અને એ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં પડેલો હોય તો એનામાં ઊંચી ભાવના પ્રગટવાનો ઉત્સાહ પ્રગટે છે. એ ન પ્રગટે ત્યાં સુધી પુનરુત્થાન શક્ય નથી. જ્યારે પુનરુત્થાન થવાનું હોય ત્યારે એવી વ્યક્તિ પણ જન્મે છે. એવી વ્યક્તિને લીધે સમાજમાં હિંમત-બળ આવે છે. વ્યક્તિમાં કાળનું જબરજસ્ત લક્ષણ હોવાથી કાળ પ્રમાણેનો મરણિયો નિર્ધાર પ્રગટે છે. એ નિર્ધારમાંથી સંકલ્પ જન્મે છે ને એ સંકલ્પ વિસ્તારની દશામાં આવે છે અને મનુષ્ય હૃદયને પડકાર

કરે છે. અને ઘોર તામસમાં પડેલા સમાજને જગાડે છે. એ માત્ર એને જગાડીને બેસી રહેતો નથી, એને ગતિમાં પણ પ્રેરાવે છે.

મીઠાના સત્યાગ્રહનું ગાંધીજીનું દૃષ્ટાંત

ગાંધીજીનો દાખલો મોજૂદ છે. દાંડીકૂચ વખતે જેમ જેમ દિવસ પસાર થતો તેમ તેમ ઉત્સાહનાં પૂર પ્રગટેલાં. તેઓ એમાં પડેલા એથી બીજાંમાં પણ તેવો જ ઉત્સાહ પ્રગટેલો. આરંભે તો દાંડીકૂચની વાત હાંસીરૂપ લાગતી હતી. સમાજને જાગ્રત કરવાની આવી પદ્ધતિ અનેક કાળથી ચાલી આવેલી છે. શુભ ભાવનાનું પ્રતીક લઈને લડત ચાલતી. આપણે ત્યાં મીઠું શુકનવંતું ગણાયું છે. શુભ કાર્યમાં તેનો ભાવનાથી ઉપયોગ થાય છે. ઘર બદલીએ ત્યારે પણ કુંભની સાથે એનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. તે સ્વાદ લાવનારું અને શરીરના આરોગ્યને માટે પણ જરૂરી છે. એ સ્વાદે ખારું હોવા છતાં રસોઈમાં ઉત્તમ પ્રકારનો સ્વાદ પ્રગટાવે છે. આથી, આપણને ખૂબ સંતોષ થાય છે. મીઠા પાછળની આવી ભાવના પકડીને એમણે મીઠાનો સત્યાગ્રહ કરેલો અને એ દ્વારા એમણે પોતાના દિલમાં એક સંકલ્પ પ્રગટાવી દીધો. એવા દિલના સંકલ્પ સાથે જે સમાજનો સંપર્ક હોય એ સમાજના દિલને પણ એ સંકલ્પ સ્પર્શે. ભાવના ગતિશીલ-ચેતનવંતી ને સર્જનશીલ છે.

માળા - સતત નામસ્મરણનું પ્રતીક છે.

જ્ઞાની-ભક્તો ને સંતોએ તેમ જ અનેક સાધન કરનારાંઓએ નામસ્મરણને સાધન તરીકે સ્વીકારેલું છે. નામસ્મરણની સતત

જાગૃતિ માટે માળાનો ઉપયોગ છે. હિંદુસ્તાનમાં જ નહિ આખી દુનિયા ઉપર અનેક ધર્મોમાં માળા થકી નામસ્મરણ કરવાનો પ્રયોગ છે. ઈસ્લામ ધર્મમાં, બૌદ્ધ ધર્મમાં, ખ્રિસ્તી ધર્મમાં એમ દરેક ધર્મમાં માળાનું આગવું સ્થાન છે. માળાને કારણે આપણી ભાવના ટકી રહે છે, જીવંત રહે છે. આમ, ભગવાનનું નામસ્મરણ કરવા માટે માળા એક મહત્ત્વનું સાધન છે. સતત નામસ્મરણથી ભાવના વધવાને કારણે મનુષ્ય જીવ દ્વંદ્વાતીત-ગુણાતીત સ્થિતિમાં પણ પ્રગટી શકે છે.

કૃષ્ણદર્શનનો અર્થ

મોરલી વગાડતા કૃષ્ણનું દર્શન થયું એ ચેતનનું લક્ષણ છે એમ કેટલાંક કહે છે, પણ એમના દિલમાંથી રાગદ્વેષ તો મટ્યા જ નથી. એટલે એ દર્શનનો કશો અર્થ નથી. એનું મૂલ્ય તો એ દશ્ય સિનેમામાં કે ફોટામાં જુઓ એટલું જ રહેવાનું. જે દર્શનથી જીવનનો નવો તબક્કો ન પ્રગટે, રાગદ્વેષ મોળા ન પડે, સહાનુભૂતિ ન પ્રગટે ત્યાં સુધી થયેલાં દર્શનનો કશો જ અર્થ નથી. ખરેખરાં દર્શનનો અનુભવ થાય ત્યારે મનુષ્ય જીવદશાની ભૂમિકામાં રહી શકતો નથી. એનામાં રહેલાં કામ, ક્રોધ, લોભ, સ્નેહ, આશા, તૃષ્ણા વગેરેનું **sublimation** (ઊર્ધ્વગમન) થઈને ભાવનામાં પ્રગટે છે. એ જીવનની પ્રવૃત્તિમાં પડેલો હોવા છતાં એનું મોઢું ચેતન તરફ હોય છે. એ રાગદ્વેષથી પ્રેરાતો નથી, તેવી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતો નથી ને જે કર્મો કરવાનાં હોય છે, એ ઉચ્ચ ભૂમિકાથી કરતો હોય છે.

ભગવાનનું સ્મરણ

ભગવાનનું સ્મરણ ઉચ્ચ તબક્કે પ્રેરાવનારું સાધન છે. અનેક પ્રકારનાં ગૂંચ કોંચડાઓથી અલિપ્ત રખાવનારું અલૌકિક સાધન છે. આમ તો આ એક લાંબા કાળથી ચાલી આવેલી ઘરેડ છે. એ તો જે એ નામસ્મરણરૂપી દવાનો ઉપયોગ કરે એને જ સમજ પડે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે મોળા પડવા કે ટળી જવા એ સહેલી વાત નથી. જો એ ન બને તો ભગવાનનું નામ લેવાનો અર્થ શો ? જોકે તેવું થતાં વાર લાગશે, છતાં આ પ્રયોગ કરી લેવા જેવો છે. ગૂંચ કોંચડા ઊભાં થાય કે મુશ્કેલી વેળાએ માનસ તંગ સ્થિતિ અનુભવે તેવી વેળાએ એકાંત ઓરડામાં મોટેથી સ્મરણ કરી જુઓ. પંદર-વીસ મિનિટ આમ કરશો તોપણ હળવાશ પ્રગટશે. તંગદિલી ઓછી થઈ જશે. કોઈને એવો સવાલ થશે કે ગમે તે નામ લેવાથી ફાયદો થાય કે ના થાય ? ગમે તે નામ બોલવાથી ફાયદો નહિ થાય. ભગવાનના નામથી જ ફાયદો થાય. ભલે આપણે માનતાં હોઈએ કે ના માનતાં હોઈએ, પણ પ્રયોગ કરવાથી ખાતરી થશે. ભગવાન-ચેતન પરત્વેના સંસ્કારો આપણા ચિત્તમાં સુષુપ્ત રીતે પડેલા હોય છે ને વાતાવરણમાં પણ એવા સંસ્કારો પડેલા હોય છે.

કેટલાક માણસ કહે છે ખરા કે પોતે રાત્રે ગમે ત્યાં જાય તોપણ એમને બીક નથી લાગતી. આવું કહેનારાનું ચિત્ત પણ સમાજમાં જે ભયના સંસ્કારો હોય છે તેને સંગ્રહી લેતું હોય છે ને એવા સંસ્કાર જાગ્રત થાય, એવા પ્રકારનો પ્રસંગ સાંપડે

ત્યારે કેવી માનસિક સ્થિતિ થાય છે એની ખબર પડે છે. ‘બીક નથી લાગતી’ એવું કહેનારને પણ પરસેવો વળી જાય છે. શરૂઆતમાં મને પણ એવું થતું. જોકે હવે એવું કશું થતું નથી. ભૂતપ્રેતાદિના ભયના સંસ્કારો સમાજના વાતાવરણમાં ને માણસોના ચિત્તમાં રહેલા હોય છે. એ સંસ્કારો જ્યારે ઉદયવર્તમાન થાય છે ત્યારે ગભરાઈ જવાય છે ને ડર લાગવા માંડે છે. આ પ્રકારના ભયના સંસ્કારો જાગે ત્યારે મોટેથી નામસ્મરણ કરવું. નામસ્મરણને પરિણામે હિંમત ને આત્મવિશ્વાસ કેળવાશે ને ભય ઓછો થશે. જો આપણે હેતુ પ્રત્યેની જાગૃતિ રાખીને નામસ્મરણ કરીએ તો આપણાં અંતઃકરણોનું રૂપાંતર થવાનું શરૂ થાય છે. એ રીતે ભગવાનનું નામ લેવાથી બીક ઓછી થતી જાય છે. નામસ્મરણનો પ્રયોગ સતત ચાલુ રાખશો તો છેવટે ભય પૂરેપૂરો નીકળી જશે અને આપણે અભયની ભૂમિકામાં પ્રગટી જઈશું.

સેવા પોતાના આત્માના વિકાસ માટે છે

નામસ્મરણ વડે આપણા રાગદ્વેષ મોળા પડે એવા હેતુનું જ્ઞાન બહુ ઓછાંને પ્રગટે છે. સેવાના ક્ષેત્રમાં પડેલાઓને પણ એનું જીવતુંજાગતું જ્ઞાન નથી. વિનોબા ભાવે, રવિશંકર મહારાજ જેવા કોઈકને હતું ખરું. સેવા પણ પોતાના આત્માના વિકાસ માટે છે, પોતાના જીવનના ઉદ્ધાર માટે છે, એવો ભાવ ધારણ કરીને સેવા કરાય તો રાગદ્વેષથી મુક્ત થવાય. જો આપણામાં ભાવના વધતી હોય તો સેવા એ પણ ઉચ્ચ પ્રકારનું કર્મ સાધન છે, પણ એવો ખ્યાલ બહુ ઓછાં લોકોને

હતો. મેં પ્રભુકૃપાથી વીસ વર્ષ લગી સેવાના ક્ષેત્રમાં કામ કર્યું છે. મેં જોયું છે કે આ પ્રકારનો ખ્યાલ બહુ ઓછાંને હતો. મેં તો ગુરુમહારાજની કૃપાથી જાણ્યું કે સેવા પણ આપણા પોતાના વિકાસ માટે છે. એમની કૃપાથી હું જાણી શક્યો કે આપણે રાગદ્વેષથી મુક્ત થવાનું છે.

જેવી રીતે પાણીના પ્રવાહમાં લાકડું તણાય એમ આપણે સમાજમાં ચાલતી ઘરેડ-પ્રવાહમાં ઘસડાઈએ છીએ. તેમાંથી મુક્ત થવા માટે આ સેવાનું ક્ષેત્ર મળેલું છે. ભગવાનની કૃપાથી અને આગલા જન્મના સંસ્કારના પ્રતાપે સંકટની અનેક વેળાએ આશ્વાસન ને હુંફ મળે તે માટે ભગવાનરૂપી મિત્ર સદા હાજર રહ્યો છે. કોઈક મિત્ર હોય એ પણ એટલું આશ્વાસન આપી શકતો નથી કે જેથી આપણે સાબદાં થઈ શકીએ. ભગવાનની ઓથ એટલી જબરજસ્ત છે કે આ જગતમાં એની તોલે બીજું કોઈ આવી શકે એમ નથી. જેનામાં એવી ઓથ પ્રગટે તેનામાં સાહસ, ધૈર્ય, હિંમત પ્રગટે છે. એ જાણીએ તો દંગ થઈ જવાય. સને ૧૯૨૪માં ‘નવજીવન’માં ‘લોઢાના યજ્ઞા’ વિશેનો ગાંધીજીનો લેખ વાંચીને મારામાં ખૂબ શૌર્ય પ્રગટેલું. આજે પણ એ યાદ આવે છે. એ તો અંગ્રેજ સલ્તનતને પડકારનાર સિંહ હતો. એ હતો તો આપણા જેવો જ, પણ આવું સિંહપણું ભગવાનના સ્મરણથી જ મેળવેલું. અનેક ભક્તજનના જીવનમાં આવી હકીકતો બનેલી છે.

સાચી સભાનતા

ભગવાનનું નામસ્મરણ આપણી ભાવનાને કૂંણી કૂંણી રાખીને ચેતનવંતી બનાવે છે. આ દુનિયામાં એના જેવું બીજું

સાધન નથી. જો આપણે એનું સાતત્ય કેળવી શકીએ તો રાગદ્વેષમાંથી મુક્તિ પામી શકીએ. આપણી બુદ્ધિ સ્વતંત્ર હોતી નથી. એમાં પણ અનેક પ્રકારનાં સવળાં-ઊલટાં અને સામ-સામાં વલણો ઊઠે છે. જે પ્રમાણે વલણો ઊઠે છે, એ પ્રમાણે બુદ્ધિ ઉકેલ આપે છે અને આપણું અહમ્ એમાં ગતિ કરાવે છે. ખરું જોતાં તો આપણે સ્થગિત થઈ ગયેલાં હોઈએ છીએ. આમ, આપણે ગતિ કરીએ છીએ એવું ભાસે ખરું, પણ એ ગતિ ધાંચીની ઘાણીએ જોતરેલા બળદ જેવી હોય છે. ગતિમાન જણાતા હોવા છતાં આપણી ગતિ આગળ થતી નથી. આમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે જો લોભાઈએ કે ઝંખના પ્રગટે તો તે જ રીતે તે વસ્તુ પ્રત્યે મનનું ખેંચાણ રહે. એવી ઝંખનાનાં પરિણામનો અનુભવ જિંદગીમાં થયા વગર રહેતો નથી.

જો સદ્વૃત્તિ ને સદ્ભાવના તરફ ઝંખના જાગે તો ગતિમાન થયેલા જીવને ઊંચે પ્રગટવાની સ્થિતિ થાય છે. એમાંથી બહાર નીકળવાનું હોય તો સભાનપણાવાળી સંપૂર્ણ જાગૃતિ રાખીએ તો જરૂર મુક્ત થઈ શકીએ. કોઈ ઘટમાળમાંથી મુક્તિ મેળવવાનું સરળ સાધન એ ભગવાનનું સ્મરણ છે. જો ઘટમાળમાં જ પરોવાયેલાં રહીએ તો મુક્ત કેવી રીતે થવાય ? એ તો આપણને સાચી સભાનતા જાગી નથી. સાચી સભાનતા એટલે હૃદયમાં હૃદયની ઉત્કટ ભાવના ને જિજ્ઞાસા. એ જાગી જાય તો ઘટમાળમાંથી પણ જરૂર મુક્ત થવાય. તે નામસ્મરણથી વહેલું થાય. સદ્વૃત્તિ ને સદ્ભાવ ટકાવી રાખીએ ને રાગદ્વેષથી પર થઈએ અને આપણે અનેક પ્રકારનાં વલણોને

ઉચ્ચ દશામાં પ્રગટાવીએ તો તેવી ભૂમિકા આપણને ચેતનના રસ્તે દોરી જાય છે.

આવનારો કાળ દુઃખની પરંપરાવાળો છે

હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિ એ સંત-પરંપરાની સંસ્કૃતિ છે. આજે પણ એ પરંપરા ચાલુ છે. આપણે ઉચ્ચ છીએ એવું અભિમાન રાખીએ છીએ, પણ આપણે તેવા પ્રકારનું અભિમાન રાખવાને લાયક નથી, કેમ કે હાલના કાળમાં આપણામાં ધોર તામસ પ્રગટેલું છે. તેને જગાડવા કાળ પ્રગટશે અને કાળના પરિબળથી આ ધોર તામસનો નાશ થશે. આ આજે નહિ તો કાલે તેમ પ્રગટ થવાનું છે. આવતો પચીસ ત્રીસ વર્ષનો ગાળો દુઃખની પરંપરાવાળો જવાનો છે. હું જ્યોતિષશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી નથી કહેતો, પણ અનુભવના જ્ઞાનથી કહું છું.

દુઃખ વગર સિદ્ધિ નથી

દુનિયામાં દુઃખ વગર સિદ્ધિ નથી. દુઃખ આવે તો જ મનુષ્ય વિચાર કરે છે. આથી, સમાજના ઉત્થાન અને પુનરુત્થાન માટે ધોર દુઃખનું પ્રાગટ્ય જરૂરી છે. અત્યારનું દુઃખ તો નજીવું છે. આજે જળપ્રલય કે એવું થાય છે. પૃથ્વીની અંદર તેમ જ બહાર એક સૂક્ષ્મ વાતાવરણ હોય છે. એ વાતાવરણને આપણે જોઈ શકીએ નહિ. એ તો જેને એવી દૃષ્ટિ પ્રગટી હોય તે જ એ જોઈ શકે. આપણી આગળ પાછળ, ઉપર નીચે એક વાતાવરણ છે. એમાં ફેરફાર થઈ શકે છે. પાંચ તત્ત્વોના વાતાવરણની સમતુલામાં ગમે તે કારણે ક્ષોભ (ખળભળાટ) પ્રગટે એટલે સમતુલા તૂટે. પરિણામે વાતાવરણમાં ફેરફાર

થાય. ધરતીકંપ, વંટોળ, પ્રચંડ રેલ, જળપ્રલય એ બધું આવા ક્ષોભના કારણે થાય છે. આપણે ત્યાં જળની રેલ આવી છે. એણે સમાજની કરોડ ભાંગી નાખી છે. છતાં સમાજશરીરનું બંધારણ તૂટ્યું નથી. સમાજ તો ઘોર તામસમાં પડેલો છતાં એ ટકી શક્યો છે, પણ એટલો ઉત્થાન પામેલો નથી કે તામસમાંથી બહાર નીકળી શકે.

કાળપુરુષ જ સમાજમાં ભાવના પ્રગટાવી શકે

મદ્રાસમાં રહેતા મારા એક મિત્રે જર્મનીની ભંગાર સ્થિતિ જોયેલી. તે વખતે ત્યાં પાઉના એક ટુકડા માટે પડાપડી થતી. આજે છેલ્લા દાયકામાં એ ખમીરવંતું અને ટટ્ટાર બની ગયું. તે મુશ્કેલીઓ સહન કરી શક્યું ત્યારે આજે એ બીજાંને મદદ આપવા તત્પર થઈ ગયું છે. દુઃખમાંથી સાચો માર્ગ કાઢે એવું કોઈ સાધન હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ છે. એ દરેક જીવને માટે છે, પણ બધાંને માટે એ શક્ય નથી, કારણ કે બધાં એનો સ્વીકાર કરી શકતાં નથી. એનો સ્વીકાર કરવો દોષલો છે. એ તો એવો કાળ કે કાળપુરુષ પ્રગટે તે જ સમાજમાં ભાવના પ્રગટાવી શકે. જેમ ગાંધીજીએ કર્યું અને સ્વતંત્રતા અપાવી તેમ. આમ, ભાવનાને જીવતીજાગતી પ્રગટાવી શકવાનું કામ કાળપુરુષનું છે.

પણ એવો કાળપુરુષ ક્યારે પાકે ? જ્યારે સમાજમાં દુઃખની ઘોર પરંપરા પ્રગટશે ત્યારે એમાંથી બહાર કાઢવા માટે કાળપુરુષ પાકવાનો છે, તે હકીકત છે, પણ આપણે તે કાળ વહેલો પકવવાની તૈયારી કરી શકીએ અને તે પણ દિલની ભાવનાથી કરીને થાય. કરીએ તો વધારે સારું. મળેલા જીવો

સાથે શૂન્યવત્ થવાનું અને વર્તવાનું કરી શકીએ તોપણ સારું છે.

તેન ત્યક્તેન ઘુંજિથાઃ।

બીજાંના અવગુણો ન જોવાનું અને માત્ર ગુણો જોવાનું કરીને સુમેળથી-સારી ભાવનાથી જોવાનું અને અનુભવવાનું થઈ જાય તોપણ ઠીક. ગમે તેમ કરીને પણ કાળને વહેલો પકાવવા અને એ પ્રગટાવવા માટે આટલું તો જરૂર થઈ શકે. મળેલાંઓ સાથે સદ્ભાવથી, પ્રેમથી, ત્યાગની ભૂમિકાથી વર્તતાં થઈ જઈએ તો પુનરુત્થાન વિશેષ પ્રકારે થઈ શકે. વહેવારમાં દરેક સમાજથી તેમ થતું નથી. તેવું પ્રગટવું સહેલું નથી. તેવી ભાવના પ્રગટાવવા માટે ભગવાનની ભાવના પ્રત્યેનું ધ્યેય પ્રગટે તો થઈ શકે. ત્યાગની ભૂમિકા અનેક પ્રકારે પ્રગટે. ત્યાગની ભૂમિકા પ્રગટ્યા વિના મનુષ્યજીવન ઊંચે આવવું શક્ય નથી. બીજાંનું ઉદારતાથી, પ્રેમથી સહન કરીએ તો એ પણ મોટું તપ છે, પણ સામાન્ય માણસને આમ વર્તવાનું દિલ થતું નથી. તેન ત્યક્તેન ઘુંજિથાઃ। માટે, ત્યાગી ત્યાગીને ભોગવ. ત્યાગ કરીને ભોગવવું એ ભાવના પ્રગટાવવાનો એક પ્રચલિત ને સરળ ઉપાય છે. એવી ભાવના સૌ કોઈમાં જાગતી થાય ત્યારે અનેક પ્રકારે પોતાનું દિલ જરા જેટલું પણ ઊંચે પ્રગટાવી શકાય છે, એવો મારો અનુભવ છે. એ માટેનો તરણોપાય ભગવાનનું સ્મરણ છે. માત્ર આજ પૂરતું જ નહિ પણ લાંબા કાળ લગી તે જીવતું રહેવાનું છે, કેમ કે એ પ્રકારના સાત્ત્વિક સંસ્કાર વાતાવરણમાં છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૩. મનુષ્યજીવનનું મહત્વ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૩૧-૧૦-૧૯૬૧

મનુષ્યજીવન રત્ન સમાન છે.

પ્રાણીઓમાં રહેલાં મનાદિકરણો કરતાં મનુષ્યની અંદર રહેલાં મનાદિકરણો (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્) વિકસેલાં છે. એથી જ મનુષ્ય શરીરને મહત્વ અપાયું છે. એટલે મનખાદેહ દોહાલો કહેવાય છે. શાસ્ત્રકારો અને અનુભવીઓ કહી ગયા છે કે મનુષ્યશરીર દ્વારા જ મુક્તિ મળી શકે. દેવો માટે પણ મુક્તિ દુર્લભ છે. દેવોને પણ મુક્તિ મેળવવા માટે મનુષ્યજીવન ધારણ કરવું પડે. આપણને મનુષ્યજીવનરૂપી મોટું રત્ન મળ્યું છે, પણ આપણે તેની કિંમત જાણતાં નથી. આપણને તેનું રહસ્ય સાંપડ્યું નથી. આપણે મનુષ્યજીવનનો અર્થ સમજતાં નથી અને પશુની માફક જીવન જીવી રહ્યા છીએ. પશુનું જીવન આપણા જીવન કરતાં સારું છે, કેમ કે તેમને પાપપુણ્યનું બંધન નથી. મનુષ્ય તો એના કરતાં બદતર પ્રાણી છે. એ અનેક પ્રકારનાં પાપ કરે છે ને પુણ્ય ઓછાં કરે છે. આપણે તો સુમેળ સાધવાનો છે. એકબીજાની મદદમાં લાગવાનું છે, આપણે જ આપણી વહારે ચઢવાનું છે, પણ તે આપણાથી બનતું નથી. એથી ઊલટું આપણે નિંદા, ઈર્ષા, અદેખાઈ વગેરે કરીને પાપ કર્મો કરતાં રહીએ છીએ.

માનવીનું શરીર એકલું જ નહિ, પણ મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ, ચિત્ત ને અહમ્ બધું જ રાગદ્વેષરૂપી કાદવમાં રગદોળાયેલું છે. પ્રાણીશરીરને બંધન નથી, કેમ કે એ તો ભોગયોનિ કહેવાય છે. માટે, એ તો ભોગવ્યા કરે. એને તો ચાર વૃત્તિ છે : આહાર, નિદ્રા, ભય ને મૈથુન - આપણામાં પણ આ ચાર પ્રકારની વૃત્તિઓ છે, પરંતુ આપણને એ વૃત્તિઓ ઉપર કાબૂ નથી. તેથી એ વૃત્તિઓ દ્વારા આપણે અનેક પ્રકારનાં પાપ કરીએ છીએ, પણ પ્રાણીઓ એ વૃત્તિઓ દ્વારા પાપ કરતાં નથી, કેમ કે તેઓ કુદરતના નિયમો પાળે છે, કુદરતના કાયદા પ્રમાણે મૈથુન ભોગવે છે. ત્યાર પછી તેની વિસ્મૃતિ થઈ જાય છે. સ્વાદ લાગ્યો માટે આહાર કરતાં ઝાપટવું એવું પ્રાણીઓમાં નથી. એમને તૃષ્ણા અને લોલુપતા નથી. વૃત્તિઓનો ઉપભોગ સ્વાભાવિક થાય એમાં પાપ નથી, પણ એને માટે લોલુપતા, ઝંખના થાય તો એ પાપ છે. મનુષ્ય આ વૃત્તિઓમાં એટલો બધો અટવાયેલો છે કે તેને બીજું ભાન જાગી શકતું નથી. જીવનમાં સદ્ભાવ અને સદ્ગુણ પ્રગટાવવા જોઈએ. પ્રમાણસરનું જીવન કઈ રીતે જીવવું એનું જ્ઞાન એને થતું નથી. જેનાથી કરીને જીવન દીપે-શોભે, ગૌરવ અનુભવે એવું સૂઝતું નથી. એવું આચરવાનું એને ગમતું નથી. અનુભવીઓએ તો જોયું કે મનુષ્યજીવન પશુ કરતાં પણ બદતર થયું છે, કેમ કે એ એક કર્મ કરતાં કરતાં અનેક કર્મો ઊભાં કરે છે. એક જન્મ લઈને અનેક જન્મોનું ભાથું ઊભું કરે છે.

હરિ:ૐ આશ્રમનો હેતુ

મનુષ્યે મનુષ્ય તરીકે જીવવું જોઈએ તેનું પણ તેને ભાન નથી. એકબીજાના અવગુણો ન જોવા. દેખાય તો મનમાં સંઘરવા નહિ. સુમેળથી રહેવું. રાગદ્વેષ મોળા પાડવા. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે મોળાં પાડવાં, પણ આવું તો કોઈ કરતું નથી. જો આ બધું મોળું પડે તો જ મનુષ્યપણાનું ગૌરવ વધે. આપણે આ દૃષ્ટિએ બુદ્ધિથી વિચારીએ તો પશુચોનિ કરતાં પણ આપણે ખરાબ છીએ. આ માનવ શરીર મળ્યું છે, એનું ભાન જાગે એટલા માટે તમને બધાંને કહેવાનું છે કે અહીં આવીએ ત્યારે આપણા મનમાં જીવનની ઉચ્ચતાનો સવાલ લઈને આવીએ. આજે મંગળવારે પ્રાર્થનાના દિવસે પણ આપણે એની એ જ વાત લઈને ના આવીએ. મનુષ્યજીવન વિશેનો વિચાર કરવાનો ના હોય તો અહીં આવવાનો કશો અર્થ નથી. આ સ્થાનનો હેતુ સંસારવહેવારમાં પ્રારબ્ધયોગે જે કોઈ મળે તેમના જીવન ભાવનામાં ઊંચે પ્રગટે એ માટેનો છે. આ સ્થાને મળવાનો હેતુ સ્પષ્ટ અને સૂચક છે. એટલા ખાતર ગુરુમહારાજની કૃપાથી આ આશ્રમ કર્યો છે. હું તમારો સંબંધ ઈચ્છું ખરો, પણ તમારે તલભર યસવું ન હોય કે મને તમારામાં જરા સરખો પણ ફેરફાર જોવા ન મળે એવી જ રીતે તમારે જીવવું હોય તો એવા સંબંધની મારે જરૂર નથી. એના કરતાં મારે ભગવાન સાથેનો સંબંધ સારો છે. તમારે રાગદ્વેષનાં કૂંડાળાંમાં પડ્યા રહેવું હોય તો મારી સાથેના સંબંધનો કશો અર્થ નથી. કોઈ કહેશે કે આવું કહેશો તો પછી આશ્રમ કેવી રીતે ચાલશે ? આ મારું જીવન એના ઉપર નથી. આશ્રમ નહિ ચાલે તો

અમે બંધ કરી દઈશું. માટે, તમે એ વિશે વિચારશો નહિ, પણ અહીં આવવા ઘેરથી નીકળો અને પાછા ઘેર પહોંચો ત્યાં સુધી એક પ્રભુના જ ભાવમાં રહો. લોકો તો મંદિરમાં દર્શન કરવા જાય ત્યારે અલકમલકની વાતો કરતાં જાય. એ રીતે વાતો કરતાં આવવાનો કશો અર્થ નથી. એના કરતાં નહિ આવો તો વધારે સારું. નથી ભગવાનનું નામ લેવું અને નથી સ્વભાવ બદલવો, સંસારમાં એકબીજા માટે જતું કરવાની સહનશક્તિ નથી કેળવવી તો પછી અહીં આવવાનો કશો અર્થ નથી.

મારે તમારા ખપમાં આવવું છે.

કોકને થશે કે મોટા પહેલાં તો બહુ બોલતા ન હતા, પણ હવે તો બહુ ઝાડે છે. પહેલાં તો હું પરિચય કેળવતો હતો. મેં તો લોકોની વચ્ચે રહીને ભગવાનની ભક્તિ કરી છે. તમે બધાં મળેલાં છો તો તમે ઊંચા આવો એમાં મારો સ્વાર્થ છે. મારે મારી શક્તિ વેડફી નાખવી નથી. ભાવનાથી ઊંચે આવવાનું કરો તો સંબંધ રાખવો છે. આ તો ‘અમે કહીએ ત્યારે તમે ખપમાં આવો, પણ તમે કહો ત્યારે હું ખપમાં નહિ લાગું’ આવા એકમાર્ગી વહેવારની અમારે જરૂર નથી. તમે ઊંચા આવો તો અમે તમને ભગવાનની કૃપાથી મદદ કરી શકીએ, પણ ખરડાયેલા રહો તો મારે સંબંધની જરૂર નથી. અમારો ભગવાન અમને મદદ કરશે.

અમારે કશો સ્વાર્થ નથી. માત્ર તમારા ખપમાં આવવું છે, પણ તમારે પ્રયત્ન કરવો પડશે. અમે તો અમારું જીવન સર્વસ્વ રીતે અને સર્વ ભાવે કરીને આપી દીધું છે, છતાં

અહર્નિશ એમ લાગ્યા કરે છે કે ભગવાનને આપ્યા કરીએ. સમર્પણનો ક્યારેય અંત નથી અને આટલાથી સંતોષ નથી. તમારી પાસે પણ સમર્પણ કરાવી કરાવીને ભગવાનનાં ચરણક્રમણે તમારી ભેટ ચઢાવવાની છે. એમ થાય તો અમારું જીવન સફળ થાય.

માટે, મનુષ્યજીવન શેના માટે છે એ સમજો. કડવાશ છોડો. બીજાની નિંદા કરવાનું છોડો. અવગુણો જોવાની દૃષ્ટિ છોડો. એકબીજાના દુઃખમાં કેવી રીતે મદદમાં આવી શકાય એ જુઓ. એકબીજાના જીવનમાં મોકળાશ પ્રગટે એ જુઓ અને આમ કરતાં કરતાં ભગવાનનું નામ લઈએ તો ભગવાનની કૃપા તો છે જ. તે તો સદા-સર્વદા વિક્સેલી છે. ફૂલ બાગમાં હોય છે એની સુવાસ ચોમેર પ્રસરે છે. તેમ મનુષ્યસમાજમાં અનંત પ્રકારની ભાવનાથી પ્રકાશી રહેલા આત્માઓની સુવાસ પ્રસરેલી છે, એવા લોકોના જીવન દ્વારા ભગવાનની કૃપા પ્રસરે છે, એનું ભાન આપણને જાગતું નથી.

પ્રભુ ગરુડે ચડીને મદદે આવશે

‘મોટા’ના સંબંધમાં આવ્યા છો તો વિચારો. કોરા ને કોરા ન રહેશો. મારી તો ઉત્કટતાવાળી તત્પરતાવાળી તૈયારી છે. બુદ્ધિથી વિચારીને નહિ પણ ભગવાનની પ્રાર્થના કરીને મદદમાં આવવા પ્રયત્ન કરું છું. મારા દિલમાં તો તમને ઉપયોગમાં આવવા માટેની ખરેખરી ઝંખના છે, પણ એ સાથે ભાવનાથી કરીને ઊંચે આવવાની તમારી પણ તૈયારી જોઈએ.

જીવનમાં એકબીજા સાથે જતું કરીને પણ સદ્ભાવ, સુમેળ પ્રગટાવીને જીવીએ. બીજાં વિશે ઓછી વાતો થાય એમ કરીએ.

આપણા ઘરમાં - કુટુંબમાં એકબીજાના દોષોની વાતો ન કરીએ.
આટલું પણ કરવાની ટેવ પાડીએ તોય પૂરતું છે. નહિતર ટાઢમાં
અહીં આવવાનો અર્થ નથી. મનુષ્યજીવન દોહ્યલું છે. આપણાથી
બની શકે તો આપણામાં રહેલા રાગદ્વેષ મોળા પાડીએ. કોઈના
અવગુણ જોવાઈ જાય તોપણ આપણે એની બદબોઈ ના કરીએ.
સારું બોલીએ, બીજાંઓના ગુણ જ જોઈએ તો મને લાગે છે કે
ઘણું કર્યું છે. આટલું થશે તોય ભગવાન ગરુડે ચડીને - દોડીને
મદદે આવશે. નહિ તો પ્રભુ મદદ નહિ કરે.

॥ हरिःॐ ॥

४. મહત્વાકાંક્ષા

હરિઃૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૪-૧૧-૧૯૬૧

મહત્વાકાંક્ષા પ્રગટાવો ને અભિલાષા સાકાર કરો

જીવનમાં આનંદ પ્રગટાવવો હોય તો મહત્વાકાંક્ષા સેવવી જોઈએ. માત્ર મહત્વાકાંક્ષા સેવવી એટલું જ નહિ પણ એ મહત્વાકાંક્ષાને આકાર પમાડવા શું કરવું જોઈએ તેનો ખ્યાલ પણ આવવો જોઈએ. તેમ જ એ માટે વિચારપૂર્વકની યોજના થવી જોઈએ અને એ પ્રમાણે તે જીવન વિતાવતો હોવો જોઈએ. આમ થાય તો જ તે માનવી અભિલાષા પૂર્ણ કરી શકે. ગમે તે પ્રકારની મહત્વાકાંક્ષા હોય પણ તેને માટે જે જંપ રાખીને બેસતો નથી તેને આનંદ પ્રગટી શકવાનો છે. જે એકલી માત્ર અભિલાષા રાખે અને કાંઈ કશું કરે નહિ, તેમ જ આડંબર રાખે પણ નાનામાં નાના નિશ્ચયને પ્રગટાવી શકતો નથી એવો જીવ કયા પ્રકારની અભિલાષા પૂર્ણ કરી શકે ?

આપણા ઘણા દિવસો સુખાકારીમાં જાય છે. શરીરના દુઃખના બહુ ઓછા દિવસો હોય છે, છતાં દુઃખના દિવસોનો કાળ ઘણો લાંબો લાગે છે. આરોગ્યનો કાળ એટલે કલ્યાણ, હિત અને શ્રેયનો કાળ. સુખાકારીનો ગાળો જેમ લાંબો તેમ આનંદનો ગાળો પણ લાંબો. હવે, આપણને જે ગૂંચ અને મુશ્કેલી વધારે પીડાકારી લાગે છે, તેનું કારણ એ છે કે આપણે એમાં ડૂબી જઈએ છીએ, પણ જેને ખરેખરી મહત્વાકાંક્ષા પ્રગટેલી હોય છે, એ કશામાં પણ ડૂબી જાય નહિ અને એ

મહત્વાકાંક્ષાની નિશાની છે. એવાને મન તો ધ્યેય જ વસેલું હોય છે.

મનુષ્ય ગમે તેમ આનંદ ભોગવે છે, તેનો કશો અર્થ નથી. મનુષ્ય સિવાયની યોનિના જીવોને દ્વંદ્વ નથી. જે દ્વંદ્વાતીત અને ગુણાતીત દશામાં જીવે છે, તેને જ આત્મા કહેવાય. જેના જીવનમાં મહત્વાકાંક્ષા પ્રગટતાં જ, પછી તે ઉચ્ચ પ્રકારની હોય કે સંસારી પ્રકારની હોય તેને પાર પાડવા માટે તેનામાં ઉત્સાહ પ્રગટે, તે મયૂરની માફક થનગનાટ કરતાં નાચે, એનામાં હર્ષનો ઉન્માદ પ્રગટે, તેવો જીવ મહત્વાકાંક્ષા સાકાર કરી શકે. એ હકીકત શબ્દોમાં વર્ણવી ન શકાય. એ તો અનુભવ કરીને જ સમજાય.

જેની અભિલાષાનો પ્રકાર ઊંચો હોય તેને વિશેષ સહન કરવાનું હોય છે. એ માટે શૌર્ય, સહનશક્તિ, ઉદારતા, ધૈર્ય, સાહસ, હિંમત આદિ ગુણોનું જેમનામાં ભાથું છે તેવો જીવ અભિલાષાના માર્ગે જઈ શકે છે. તેના જીવનમાં આનંદ હોય છે. જેઓ એમ કહે છે કે અમને જીવનમાં રસ નથી તો એ વાત મુદ્દલ ખોટી છે. જેના જીવનમાંથી રસ ચાલ્યો જાય છે, એનું જીવન જતું રહે છે. મનુષ્યજીવન આનંદ ને રસ માટે છે.

હવે, મુદ્દાની વાત ઉપર આવું. સામાન્ય માણસો ગમે તેવી વાતો કરે તેનું તો કશું મહત્ત્વ નથી, પણ આધ્યાત્મિક પ્રકારની વાત કરનારાંઓ જ્યારે બ્રહ્મની અને એવી બીજી વાતો કર્યા કરે છે, એમને હું કહું છું કે તારું જીવન તો જો. બ્રહ્મની વાતો કરે છે, એ સાંખી શકાતું નથી. મારા ગુરુમહારાજની તો આજ્ઞા છે કે તેવાંઓનો ભ્રમ તો તોડવો

જ. તેવાંઓ જો પોતાના જીવનમાં સુધારો નહિ કરે તો તો દારૂ પીને દારૂડિયો ગમે તેમ બકે તેવી વાત કહેવાય. સંસારવહેવારમાં, દુનિયાદારીમાં મહત્ત્વાકાંક્ષાને સાકાર કરવા સતત પ્રયત્નવાન રહે ત્યારે એ સાકાર થાય છે.

ભગવાનની વાત કરનારા જીવો કશી મહેનત કરતા નથી. તેમનાં વિચાર અને વર્તનમાં કશો ઢંગધડો નથી. એવા જીવો ભગવાનની વાતો કરે ત્યારે મને ખૂબ લાગી આવે છે. એવાં લોકો જ્યારે બીજાંઓ વિશે વાત કરે ત્યારે કહું છું કે તારી જાતને તપાસ. તું કેટલે ઊંચે ગયો છે, કેટલે ઊંડે નિમ્નવૃત્તિમાં પડ્યો છે. તેનો વિચાર કર. બીજાંનું જોવાનું છોડી દે.

સંસારી માણસો વાતો કરે છે તો ભલે કરે. એ તો સ્વાર્થમાં જ પડેલા છે, પણ ભગવાનના રસ્તે જવાની વાત કરનારાંઓને તો બેધડક કહેવું એવી ગુરુમહારાજની આજ્ઞા છે. એવો તેમનો હુકમ છે. સહન કરો, એકબીજાંનું સહન કરો, સુમેળ રાખો. આ બધું તો જીવનમાં થઈ શકે તેવું છે. કંઈ પણ પ્રયોગ કરવો હોય તો અભિલાષા સેવો. નાની સરખી પણ અભિલાષા રાખો. એક પ્રકારની મહત્ત્વાકાંક્ષા પ્રગટાવો અને તે સાકાર થતાં આત્મવિશ્વાસ પ્રગટશે કે મારાથી કાંઈ થઈ શકશે. અભિલાષા વગરનું જીવન કદી પણ ન જીવવું. અભિલાષા ન હોય તો લાચાર બની જવાય. અભિલાષા વગરનું જીવન ચીંથરેહાલ સ્થિતિ જેવું છે. થોડો ઘણો આનંદ અને રસનો જેણે અનુભવ કરવો છે એણે અભિલાષા રાખવી. એ માટે ખંત, ઉત્સાહ, શૌર્ય વગેરે ગુણો ખિલવવાની જરૂર પણ છે. જીવન એ સ્થૂળ નથી. એ તો ઉચ્ચ પ્રકારની અભિલાષા

પ્રગટાવવાનું ઘોતક છે, એક મહામૂલું સાધન છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એ ઓજારો છે. આપણા જીવનને આ પાંચ ઓજારો એટલે કે પાંચ અંતઃકરણો વડે આકાર પમાડી શકાય. સુથાર જેમ ઓજારો વડે લાકડાને મનપસંદ આકાર આપે છે તેમ આપણે પણ આપણા મનને-શરીરને મનાદિનાં પાંચ કરણો વડે ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાં આકાર પમાડી શકીએ.

મનુષ્યજીવનમાં અપાર સામર્થ્ય છે.

ઘણાં લોકો મને પૂછે છે કે આ પ્રકારનું જીવન અમારા પ્રારબ્ધમાં ન હોય તો કેવી રીતે બની શકે ? અલ્યા, તું શું જાણે કે તારું પ્રારબ્ધ કેવું છે ? સંસારમાં ઘણા માણસોએ ધારેલું કર્યું છે તો પાછા એ લોકો કહે છે કે ‘એ તો એમના પ્રારબ્ધમાં હશે.’ આવી દલીલ કરનારને હું કહું છું કે તમને તમારી જાતમાં વિશ્વાસ નથી. તમારામાં તેવા ગુણો નથી એમ માનીને બધું પ્રારબ્ધ ઉપર મૂકી દો છો. માટે, તમને કહું છું કે જે કંઈ નાની અભિલાષા હોય એને સાકાર કર્યા વિના જંપો નહિ. જો તમે મહેનત કરીને પોતાની વસ્તુને (વિચારોને) આકાર આપી શકશો, એને પૂરેપૂરી પાર ઉતારશો તો તમારામાં શ્રદ્ધા પ્રગટશે. એ જો (શ્રદ્ધા) પ્રગટે તો આપણે જીવનને સમૃદ્ધ બનાવી શકીએ. જે ચેતન છે, એને પ્રાપ્ત કરવાની ને અનુભવવાની શક્યતા મનુષ્યયોનિમાં છે જ અને એ માત્ર મનુષ્યજીવન દરમિયાન જ શક્ય છે. પશુયોનિ, દેવયોનિ તેમ જ પૃથ્વી સિવાયના લોકમાં ચેતનને અનુભવવાની શક્યતા નથી. જ્યાં જ્યાં આ પાંચ તત્ત્વોવાળાં શરીર છે, તે બધાં ચેતનને અનુભવવા સમર્થ છે.

ઘણાં લોકો સંસારની વાતો કરે ત્યારે પણ તેમનામાં ભાવના, ઉમળકો પ્રગટેલાં નથી હોતાં. અહીં આવીને એવા લોકો પ્રશ્નો પૂછે છે અને અમે જવાબ પણ આપીએ છીએ, પણ તેથી એનું દળદર નથી ફીટતું, કેમ કે કેવળ બુદ્ધિની ખંજવાળથી પૂછે છે. પ્રભુકૃપાથી એમની ગતિ પણ સમજી શકાય છે. જ્યાં સુધી સત્સંગની ભાવના પ્રગટી નથી ત્યાં લગી તમારું કશું વળવાનું નથી. વગર મહેનતે માગ્યે કશું મળતું નથી. તમોને કશી અપેક્ષા હોય તો મહેનત કરો, આશ્રમનું કામ કરો, ફળ તો મળવાનું હશે તો મળશે. મહાત્મા ગાંધી શીખવી ગયા છે કે મફતનું કોઈનું પણ લેશો નહિ, કેમ કે મફતનું લીધેલું કોઈને પચતું નથી. અમે તો મહેનતનું ખાઈએ છીએ. ૨૦ વર્ષ સુધી દેશની સેવા કરી છે. તેનું પેન્શન ખાઉં છું. જેની પાસેથી મેળવવાની ઈચ્છા હોય તેનું કામ કરવું જોઈએ. અહીંનું તો ભગવાનની કૃપાથી અને તમારાં બધાંનાં આશીર્વાદ ને ઓથથી ચાલે છે. હું તો પ્રશ્ન પૂછનારને કહું છું કે કોઈ મહાત્મા કશું જ એમ ને એમ આપી દેતો નથી. જીવનમાં મથ્યા વગર કોઈ કશું પામી શકતો નથી, તો પછી ભગવાનની ભાવના કેમ કરીને પામી શકવાના છો ? હજી તો મન આડુંઅવળું ભમ્યા કરે છે. સંસારનું તારું કાર્ય તો કર્યા કર. ઊંચી વાત લઈને નરકમાં ફર્યા કરે એ કેમ ચાલે ? ગુરુમહારાજનો તેવો હુકમ છે, ‘જે લોકો ભગવાનની વાત કરતા હોય તેમને જરૂર કહેવું કે તે પોતાની સ્થિતિ સમજી શકે.’ અભિલાષા વગરનું જીવન નકામું છે. કોઈ સાંસારિક બાબતની અભિલાષા સેવે અને તેને સાકાર કરે તોપણ એક એવું ખમીર પ્રગટે કે તે પણ મનુષ્યજીવનને સાર્થક કરી શકે.

મહત્વાકાંક્ષાથી જીવ આત્માને પામી શકે.

સૌ પ્રથમ તો મહત્વાકાંક્ષાની જરૂર છે. એનાથી જીવ આત્માને પામી શકે. બ્રહ્મ પણ બની શકે, શ્રેયાર્થીમાં મહત્વાકાંક્ષા એ એક મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. એને સાકાર પમાડવા લોહીનું બિંદુએ બિંદુ ખર્ચવાની તત્પરતા હોવી જોઈએ. જેનામાં એ પ્રગટેલી છે, એ નરકના ખાડામાં પડેલો હોય તોપણ પોતાને ઊંચે લઈ જવાની એનામાં શક્તિ પ્રગટે છે. મહત્વાકાંક્ષા વડે આપણે આપણા ધ્યેયના માર્ગે સીધા અને સરળ રીતે જઈ શકીએ ત્યારે જાણવું કે આપણામાં સાચી મહત્વાકાંક્ષા પ્રગટેલી છે. એવા પ્રકારની મહત્વાકાંક્ષા જે જીવમાં પ્રગટે છે, એ જીવ આજે નહિ તો કાલે બ્રહ્મને અનુભવી શકવાનો છે. જેનામાં એવી મહત્વાકાંક્ષા નથી એ લૂલો છે, પાંગળો છે, એવાને બ્રહ્મની વાતો કરવાનો અધિકાર નથી. તેવાં લોકો ભલે પ્રાર્થના કરે, ભજન કરે તોપણ એમાં કશો દમ પ્રગટવાનો નથી. એના કરતાં તો લોકો સાથે સદ્ભાવ, સુમેળ, પ્રેમ અને સહાનુભૂતિથી વર્તે તો તે સારું છે. જેને કશું કરવું છે તેને પોતાનામાં તેવી તૈયારી છે કે નહિ તેનો વિચાર કરવો જોઈએ ને તેવી ભૂમિકા પ્રગટાવવી જોઈએ.

ભગવાનના માર્ગની તૈયારી કરો

વેપાર કરવો હોય તો આવડત, કુનેહ, કળા, પૈસાની શક્તિ, આપણને કોણ મદદ કરશે એની જાણકારી વગેરેનો વિચાર કરાય છે તો ભગવાનના માર્ગે જવા માટે પણ આ પ્રકારનો વિચાર કરવાનો છે. ઉચ્ચ ધ્યેય રાખીને શક્તિનો

પૂરો ઉપયોગ કરીને આનંદમાં રહી શકાય અને એ પ્રમાણે જીવન જીવવાનું કરાય તો જ આનંદ ટકી શકે.

આ બધું તમને કહેવાનો મારો હેતુ એ છે કે ભગવાનની કૃપાથી આપણે ભેગાં મળ્યાં છીએ અને એમ ને એમ જીવીએ એનો કશો અર્થ નથી. જીવનમાં એકબીજાની સહાનુભૂતિ મેળવીએ. ઓથ મેળવીએ, એકબીજાની મદદમાં આવી શકીએ તોપણ બસ છે. ઠક્કરબાપા હતા તેઓ તો દાતાણ કરતાં કરતાં ગઈ કાલનાં અધૂરાં કામોને આજે કરવાનાં કામોની યાદી કરતાં ને દિવસ દરમિયાન તે પૂરું કરવાની કાળજી રાખતા. જે કામ થઈ જાય તેના ઉપર ચોકડી કરતા. આપણે પણ તેવી રીતે કરીએ, જે કામ આજે કરવાનું છે તે ગતિથી, ઉમળકાથી કરશો તો નવી શક્તિનો સંચાર થશે. એવી રીતે કર્મ કરવામાં ઉત્સાહ રાખશો અને સાથે ભગવાનનું નામ લેશો તો જીવનમાં મળ્યાનો અર્થ છે. આજે આપણા ભાગે આવેલું જે કામ કરવાનું છે, તે બરાબર ન કરી શક્યાં તો ભગવાનનું કામ શી રીતે કરવાનાં. ભગવાન કહે છે કે કર્મ યજ્ઞરૂપે હું તો અવતરેલો છું. તો બધાં જ કર્મો નિરાસક્ત, નિર્મમત્વ ને નિરંહકારભાવે મને સમર્પિને કરો. જે જે કર્મ કરવાનાં હોય તે ઉત્તમ રીતે શી રીતે થાય તે વિચારો અને તે પ્રમાણે ઉત્તમ રીતે કરો. આવી રીતે કર્મમાં ઉત્સાહ પ્રગટાવતાં કર્મને પરિપૂર્ણ કરતાં જઈશું અને એમ કરતાં કરતાં કર્મ પ્રભુપ્રીત્યર્થે અનાસક્ત ભાવે કરીએ છીએ એવી ધારણા રાખીને કર્મ કરીશું તો એવી રીતે ભગવાનની ભાવના કેળવવાની ભૂમિકા ખૂબ ઝડપથી બનાવી શકીશું.

॥ हरिःॐ ॥

૫. સનાતન સુખ

હરિઃૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૨-૧૨-૧૯૬૧

મનુષ્યજીવન દોહલું છે.

આપણને મનુષ્ય જીવન મળેલું છે. આ મનુષ્ય જીવન દોહલું છે, અને મનુષ્યનો દેહ મળવો બહુ દોહલો છે. મનુષ્યનું શરીર શા માટે દોહલું ગણાય છે, તે વિશે ઘણાં ઓછાં લોકો જાણતા હોય છે. આપણે ચેતનને ભગવાન, પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ, પરબ્રહ્મ જેવાં નામો વડે જાણીએ છીએ. તેનું જ આ માનવ શરીર વ્યક્ત સ્વરૂપ છે. તેમ છતાં એ ચેતનનું પૂરેપૂરું પૂર્ણપણે વિકાસ પામેલું સ્વરૂપ નથી. એની સરખામણીમાં આવે તેવું નથી.

એવું ચેતનનું જે સ્વરૂપ છે તેને અનુભવવા જ આ મનુષ્ય જીવન મળેલું હોય છે, પણ આપણને તે વાતનું ભાન રહ્યું નથી. આપણને તો આપણી જાતનું પણ ભાન નથી. બિલકુલ જાગૃતિ નથી. સિંહનું બચ્ચું ઘેટાંનાં ટોળાંમાં રહે ને તેની સાથે હરેફરે તો તે તેના જેવું જ બની જાય છે. તેનામાં સિંહનું સામર્થ્ય રહેતું નથી. એને ઘેટાંનાં ટોળાંમાં રહીને એવો અભ્યાસ પડી જાય છે. પોતાના સામર્થ્યનું જ્ઞાન એને પ્રગટતું નથી. આપણે ચેતનમયી હોવા છતાં દ્વંદ્વ ને ગુણ(સત્ત્વ, રજસ, તમસ ત્રણ ગુણો)માં પ્રકટેલાં હોવાથી ચેતનનું જ્ઞાન જણાતું નથી. તો મૂળ વાત એ છે કે તે ચેતનને અનુભવવા આ મનખાદેહ મળેલો છે. માનવ શરીર સિવાય ચેતનનો અનુભવ થતો નથી.

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૨૮

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન

દેવયોનિ તો ભોગયોનિ છે. ભોગવવાની યોનિ છે. તેને પણ પુણ્ય ખલાસ થઈ જાય એટલે પછી પાછો મનુષ્યયોનિમાં જન્મ લેવો પડે. જ્યારે ભક્ત લોકો પૃથ્વી પર દુષ્ટ લોકોથી હેરાન થાય ત્યારે ભગવાનને પોકારે છે કે હે ભગવાન ! આ પૃથ્વીરૂપી ગાયને છોડાવો. તેના આવા પોકારથી ભગવાન મનુષ્યનું શરીર ધારણ કરીને ભક્ત લોકોને ત્રાસમાંથી મુક્ત કરે છે, અને મનુષ્ય સમાજને ઊર્ધ્વ તરફ પ્રેરવા ધક્કો મારે છે. કૃષ્ણ ભગવાન સાક્ષાત્ ભગવાન હતા, છતાં તેમનાં કુટુંબીજનો એટલે કે યાદવો તેમને ન ઓળખી શક્યાં. તેઓ ઋષિઓની મશ્કરી કરતા હતા. કૃષ્ણ ભગવાનનાં સંબંધીઓ હોવા છતાં ભગવાનને ન ઓળખી શક્યાં, અને આખરે દારૂ પીને માંહે માંહે કપાઈ મૂઆ. મહાભારતના યુદ્ધમાં કહેવાય છે કે અઢાર અક્ષૌહિણી સૈન્યનો સંહાર થઈ ગયો. કેટલાયે મનુષ્યોનો સંહાર થઈ ગયો. અર્જુન કહે છે કે ‘આ લડાઈમાં ભગવાન તમે મને ના પ્રેરો. યુદ્ધ થવાથી જે વર્ણસંકર પ્રજા થશે તેનું પાપ મને લાગશે.’ ત્યારે ભગવાન (ગીતામાં) ઉપદેશ આપે છે કે ‘તું મારો ભક્ત થઈ જા, પછી તું ગમે તે કરીશ તોપણ તને પાપ નહિ લાગે.’

ભગવાન પૃથ્વી ઉપર અવતરે છે તેનો હેતુ હોય છે. છતાં બધાં તેનો લાભ લઈ શકતાં નથી. એ તો જે ભક્ત હોય તે જ એનો લાભ લઈ શકે.

રાગદ્વેષ મોળા પાડો ને ભાવના પ્રગટાવો

કોઈ મહાત્મા ચેતનામાં પ્રગટેલા હોય તેની સાથે ચાળીસ

વર્ષોથી રહેલા માણસો પણ કોરાધાકડ જેવા જ હોય છે. ઊલટા તેમનામાં રાગદ્વેષ પણ વધારે જોવા મળશે. એ ચાળીસ વર્ષ પાસે રહેનાર કરતાં તો દૂરના સારા હોય છે. ‘ઉપનિષદ’ એટલે પાસે હોવું - તેનો બીજો અર્થ જ્ઞાન ને ભક્તિ એવો થાય. જ્ઞાન એ ભક્તિરૂપે હોય છે. તેનું સેવન કરે તેનાથી લાભ થાય, પણ તે માટે અભિમુખતા કેળવવી જોઈએ. ચેતનના અનુભવવાળા અનુભવી પુરુષ સાથે દિલ મળેલું હોવું જોઈએ.

એવા નિષ્ઠા પામેલા મહાત્માની વાતો જીવનમાં ઉતારો, ત્યાગ કરતાં થાઓ. ઉદાર થવા સ્વાર્થ છોડો, ભાવનાને ઊંચે પ્રગટાવવા મથો તો વિશેષ લાભ થશે. મનુષ્ય શરીર દોહ્યલું છે. એવું દોહ્યલું આ મનુષ્ય શરીર મળ્યું છે એમ સમજીને રાગદ્વેષ મોળા પાડીએ, એકબીજા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખીએ, બીજાંનું ભલું કરીએ, સહન કરીએ તો ભાવનાનો વિકાસ થાય ને ઊંચી જાય. ભાવના છે પણ તેનો ઉઠાવ જલદી થતો નથી. એકબીજા માટે કેમ કરીને સહન કરીએ, ત્યાગ કરીએ એવી ભાવના પ્રગટતી નથી. આપણે રાગદ્વેષથી ઘેરાયેલાં છીએ. પતંગ ક્યારે ઊડે ? પવન હોય ને તેને દોર આપીએ તો જ પતંગ ઊંચે જાય છે. આપણે જ રાગદ્વેષની વાતો મનમાં સંઘરી રાખીએ છીએ, એકબીજા સાથે રાગદ્વેષ કરીએ છીએ ને વધારે દુઃખી થઈએ છીએ. જેવી રીતે આપણે વર્તવાનાં તેવા જ સંસ્કાર મનમાં પડવાના ને તે જ પાછા ઉદયવર્તમાન થવાના. આખરે તો આપણે જ દુઃખી થવાનાં. આપણામાં ત્યાગ ને ઉદારતાની ભાવના તો છે, પણ ભાવનાને યોગ્ય

ઉઠાવ આપવાની ભૂમિકા આપણે કેળવતાં નથી. એ ભૂમિકા જો પ્રગટે તો ભાવનાનો ઉઠાવ આવે. આપણે આ જીવનમાં એકલાં નથી એવું તો આપણને અનુભવમાં આવે છે. તો પછી આપણને જે જે મળેલાં છે તેઓને સુખ આપવાનો પ્રયત્ન કરીએ તોય ઘણું છે. જે બીજાંને સુખ આપવાનો વિચાર કરે તે મનુષ્ય જ સુખી થાય.

યોગક્ષેમમ્ વહામ્યહમ્

પ્રારબ્ધ તો વહેવારમાં છે. ભગવાનની ચેતનાત્મક ગતિમાં ઊડવા માટે પ્રારબ્ધમાં બિલકુલ ખલેલ નહિ પાડે. મનુષ્યજીવન મળ્યું છે, એ જ બતાવી આપે છે કે આપણામાં ચેતનને અનુભવવાની શક્યતા છે, પણ હજુ આપણામાં તેને માટેની (ભગવાનને અનુભવવાની) ઘગઘગતી તમન્ના પ્રગટી નથી. ઈચ્છા થવી હહુ જરૂરી છે, પણ આપણને તેનો વિચાર આવતો નથી. જો વિચાર આવે તો ભગવાનની ભક્તિ કર્યા સિવાય રહેવાય નહિ. ભાવનાનું ઘટ્ટ સ્વરૂપ એટલે જ ભક્તિ. કોઈ માણસ ભગવાનનું નામ લીધા કરે, બેસીને તે જ એકમાત્ર કર્મ કરતો હોય, પણ તેમ છતાં રાગદ્વેષમાં જ પડ્યો રહેતો હોય તો તેને હું તો દંભી કહું છું. લોકો કહે છે કે રોજ કરોડ જપ કરો તો મોક્ષ મળી જાય. એવી વાતો કરનારાંઓને હું કહું છું કે એવી વાતો ખોટી છે. લોકોને ભ્રમણામાં ન રાખો. જો રાગદ્વેષ મોળા ન પાડી શક્યા ને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર ને ઈર્ષ્યા વગેરે ઘટાડી ના શક્યા તો સતત જપનો પણ ઉઠાવ નહિ આવે.

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

अध्याय-८, श्लोक-२२, - श्रीमद्भगवद्गीता

अर्थ : ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે 'જેઓ મારું ચિંતવન કરે છે, મારામાં જ મશગૂલ થઈને જેઓ મને ભજે છે, જીવનનાં અનેક પાસાંઓમાં, પરિસ્થિતિમાં મને જે સાથે ને સાથે રાખે છે, જેઓનું મન મારામાં જ રમમાણ છે, તેવાંઓનું બધું જ હું ચલાવું છું. આ હકીકત બિલકુલ સાચી છે. ગીતા એ આધ્યાત્મિક શક્તિનું શાસ્ત્ર છે.

ભગવાનના પ્રિય થઈ પડો.

ગીતામાં જ્ઞાનયોગ, ભક્તિયોગ, કર્મયોગ એમ બધું જુદું બતાવ્યું છે. કુદરતનો વિચાર કરો. જુઓ, આમ લીમડો એક જ છે, પણ એનાં જુદાં જુદાં રૂપો છે. મનુષ્ય પણ એક જ છે, પણ રૂપ જુદાં છે. ભગવાન એકરૂપે હોવા સાથે જુદાં જુદાં રૂપે એ પ્રગટે છે. દરેકને એક જ સાધન લાગું નહિ પડે. માટે, કહ્યું છે કે જ્ઞાન, ભક્તિ, કર્મ, મંત્ર, લય, યોગમાંથી કોઈ ચડિયાતું નથી. આ જ્ઞાન પહેલાંનું છે, પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું કે 'તું મારો પરમ શિષ્ય છે. એટલે તને આ જ્ઞાન આપું છું.' એટલે તમે ભગવાનને પ્રિય થઈ પડો.

મહાભારતમાં એક વિચારવા જેવી બાબત છે. ધર્મરાજા યુધિષ્ઠિર સત્યવક્તા હતા, છતાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે આત્મજ્ઞાન તો અર્જુનને આપ્યું અને પોતાના વિશ્વરૂપનું દર્શન કરાવ્યું, કેમ કે અર્જુન એમનો પ્રિય સખા હતો. એ પ્રિય થઈ પડેલો હતો. તમે કેવળ સત્યનું પાલન જ કરશો અને એની સાથે જો ભક્તિ

નહિ હોય તો સત્યપાલનનું અભિમાન આવશે. ગીતામાતા યાવી આપે છે કે ભગવાનના ભક્ત થવું હોય તો ભગવાનના પ્રિય થઈ પડો. પ્રભુને પ્રિય થવા માટે સંસાર મળેલો છે. આપણે સુખી થઈએ, એ કરતાં આપણાથી બીજાંઓ કેમ કરીને સુખી થાય એવા વિચાર કરો. ભગવાનને રસ્તે જવું હોય તો મમતારહિત અને અનાસક્તભાવે વર્તીને બધાંના પ્રિય થઈશું તો ભગવાનના વહાલા થઈશું. આપણે ભગવાનના સ્મરણ સાથે આ રીતે વર્તવાની ધારણા રાખીશું તો જ ભગવાનની મદદ મળ્યા કરશે.

ભગવાન આપણા હૈયામાં જ છે.

ભગવાન અધ્ધર લટકતો નથી. એ તો આપણા હૈયામાં પડેલો છે. આપણને એને બોલાવવાનું જ્ઞાનભાન નથી. આજે તો એવું ચાલ્યું છે કે આપણે માત્ર આપણો જ વિચાર કરીએ છીએ. ભલેને તમે આઠ પ્રહર ભગવાનનું નામ લો, પણ જીવનમાં ભાવના ટકાવ્યા સિવાય કશું જ વળે નહિ. આપણને જે કાંઈ સંપત્તિ મળી છે, તે આપણા એકલાને માટે નથી. શરીરસંપત્તિ મળી હોય તો એ બીજાંને હેરાન કરવા માટે નહિ, પણ બીજાંને મદદ કરવા મળેલી છે. પહેલાં આપણો સમાજ સુખી હતો, કેમ કે લોકો ભગવાનનો વિચાર કરીને ચાલનારા હતા. આજે કોઈ તેનો વિચાર કરતું નથી. સમાજ ક્યાં જઈને અટકશે તેનો કોઈને ખ્યાલ નથી.

કઠણ કાળમાંથી કેવી રીતે ઊગરીશું ?

આ પ્રપંચકાળ, કઠણ કાળમાંથી ઊગરવાનું સાધન જ્ઞાન-ભક્તિપૂર્વકનું ભગવાનનું સ્મરણ છે. એનાથી ભાવના પ્રગટે.

રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનું કરીએ તો કાળ નહિ નડે. મહાભારતનું યુદ્ધ એ કઠણ કાળ હતો. અર્જુનને પણ એ નડેલો. એને મૃત્યુના મોઢાંમાં જવાનું પણ બનેલું. એને ગભરામણ પણ થતી, પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને રથ સોંપ્યો એટલે કે શરણાગત થયો. એમણે રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનું કહ્યું. કઠણ કાળ આવે ત્યારે લોકો દાન કરતા અને અનુષ્ઠાન કરતા. તમે રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનું અનુષ્ઠાન કરો. પ્રથમ બીજાંનું સારું ઈચ્છો તો કઠણ કાળ નડી શકવાનો નથી. બીજાંને નડે, પણ તમને નહિ નડે. બધાય ગ્રહોની યુતિ થવાની હશે ત્યારે થશે. અલ્યા, તું શા માટે ગભરાય છે ? એ તો તું તારી પાપવૃત્તિથી ગભરાય છે. એવું લાગે તો બીજાંને સુખ આપવાનો વિચાર કર. સંસારવહેવારમાં પણ આ બધું જરૂરનું છે. આવું ઉચ્ચ ભાવનાઓવાળું જીવન જીવશો તો ભગવાન સામેથી ચાલીને આવશે ને મદદ કરશે.

હવે, મૂળ વાત ઉપર આવીએ. આપણે પ્રકૃતિથી ઘેરાયેલાં છીએ. સુખ-દુઃખ, લાભ-ગેરલાભ, નીતિ-અનીતિ, પ્રકાશ-અંધકાર, પાપ અને પુણ્ય જેવાં દ્વંદ્વ સાથે ને સાથે જ છે. આ રચના હેતુપૂર્વકની છે. આમ, સામસામે હોવાથી આઘાત પ્રત્યાઘાત અને સંઘર્ષણ થાય છે. આથી, સમજણ પ્રગટે છે. આમ, સંઘર્ષણ થતાં એમાં ડૂબી જવાથી કોઈ આ હેતુ વિશે વિચારતું નથી. કોઈ ભૂમિકાવાળો જીવ જ તેવું વિચારે છે. માણસને સુખ અને લાભ ગમે છે. ચેતન તો આનંદ સ્વરૂપ છે. એટલે આનંદ તો ગમે જ. માટે, કેવી રીતે આનંદ પ્રગટે એ વિચારો.

આવ્યા એવા જઈશું ને વળી ગયા એવા પાછા આવીશું.

માણસ જ્યારે સુખમાં હોય છે ત્યારે દુઃખ નથી એમ હોતું નથી. ઘરે મોટર-ગાડી, નોકર-ચાકર, સુંદર આરોગ્ય હોવા છતાં-બધું ભોગવે છતાં-પણ ઘરનાં બૈરાં દુઃખી હોય છે. એનો પણ ત્રાસ હોય છે. જીવનનિર્વાહની પ્રવૃત્તિમાં અનેક પ્રકારના ત્રાસ હોય છે. મનુષ્ય તો એમ વિચારે છે કે સતત એકધારું સુખ ભોગવાય એવું થાય તો સારું, પણ તેમાંયે સંતોષ નથી, મન ઉદ્વિગ્ન રહે છે. ભગવાન બુદ્ધ પણ એ જ કારણે ઘર છોડી ગયા. અનંત સુખનો અનુભવ કરવા માટે જ એમણે તપ કર્યું. ભગવાને કૃપા કરીને ચેતનને અનુભવવાની બક્ષિસ મનુષ્યને જ આપી છે, અને એટલે દંદની રચના કરી છે. છોકરાંઓ સારુ ખોલીમાં કે જમીનમાં આટલા પૈસા દાટી મૂક્યા, પણ મરતાં પહેલાં કહેવાનું ભૂલી ગયા. છોકરાંઓ પણ વિચારે કે બાપા કમાતા તો બહુ, પણ હાથમાં કંઈ આવતું નથી. તેમ આપણી પાસે બધું જ છે, પણ હાથમાં કંઈ આવતું નથી, કેમ કે આપણે જીવદશાની પ્રવૃત્તિમાં જ લગાતાર મંડ્યા રહેલાં છીએ. માટે, ભાવના તો પડેલી જ છે, પણ તેનો ઉઠાવ થઈ શકતો નથી. આ દંદની રચનાનો હેતુ છે, તેને સાર્થક કરીએ, નહિતર આવ્યા એવા જઈશું ને વળી ગયા એવા પાછા આવીશું. માટે, ચેતન તરફની અભિમુખતા જાગે એ માટે મથીએ.

મારા ગુરુમહારાજ પૂજ્ય શ્રીબાળયોગીજી એલિસબ્રિજથી ટાઉનહોલ તરફ જતાં જમણા હાથે રહેતા હતા. એમના સાથળમાં કીડા પડેલા. એ કીડા જો બહાર પડી જાય તો એને

પકડીને પાછા સાથળના ઘામાં મૂકી દેતા. તે વખતે મને આ બાબતનો કશો અનુભવ નહિ, પણ ભગવાનની કૃપાથી એમણે મને બોલાવી મંગાવ્યો. એમની આવી સ્થિતિ જોઈને મને અચરજ થયેલું. દુઃખ હોવા છતાં દુઃખ નથી એવું થાય એ વિશે મને ઘણા દિવસ લગી વિચાર આવેલો કે આવી સ્થિતિ થઈ શકે ખરી ?

ચેતનનો સ્વભાવ-એનું લક્ષણ આનંદ છે. ગમે તે સ્થિતિમાં હોઈએ તેમાં એકમાત્ર સુખનો અનુભવ થયા કરે, એ જાતની સમજણ આ દ્વંદ્વની રચનાથી જ પ્રગટી શકે અને તે મનુષ્યયોનિમાં જ શક્ય છે.

॥ हरिःॐ ॥

६. येतनानिष्ठनुं गूढ कार्य

हरिःॐ आश्रम, सुरत

તા. ૧૯-૧૨-૧૯૬૧

सायन्स ओફ એનેટોમી

આપણા શરીરમાં હાડકાં, સ્નાયુઓ, આંતરડાં, ફેફસાં, હૃદય, જ્ઞાનતંતુ વગેરે કયાં આવેલાં છે અને એનું શું કાર્ય છે, એનું જ્ઞાન આપનાર શાસ્ત્રને અંગ્રેજીમાં સાયન્સ ઓફ એનેટોમી કહે છે. એ સૂક્ષ્મ શરીરરચનાનું વિજ્ઞાન છે. એલોપથી ઉપચાર પદ્ધતિથી ભણનારને આનો અભ્યાસ કરવો જ પડે. આયુર્વેદમાં પણ શરીરરચનાનું શાસ્ત્ર તો હતું, પણ એનો અભ્યાસ એટલો વિકસ્યો ન હતો. નિષ્ણાતો કહે છે કે આપણે ત્યાં સર્જરી પણ હતી, વાઢકાપનાં ઓજારો પણ હતાં. આ બધી વાત ઠીક છે. માત્ર એટલું જ સમજવાનું છે કે શરીરરચના સંબંધે જાણકારી માટે જે વિકાસ થયો છે એ બાહ્ય છે, એ જ રીતે અંદરની સૂક્ષ્મ રચના વિશે આપણા ઋષિમુનિઓએ વિચાર્યું છે.

સૂક્ષ્મ શરીરરચના

શરીરની સ્થૂળ રચનાને પ્રેરણા આપનાર કોઈ આધાર તો હોવો જોઈએ, એમ માનીને સૂક્ષ્મનો વિચાર થયો. ધન્વંતરિ મુનિએ વનસ્પતિનું સૂક્ષ્મ પૃથક્કરણ કર્યું છે. એમણે પ્રત્યેક વનસ્પતિ સાથે તાદાત્મ્ય અનુભવ્યું. ચેતનનું આ લક્ષણ છે. એ ચેતન સાથે ચેતનરૂપે અને જડ સાથે જડરૂપે રહે છે. ધન્વંતરિએ ચેતનના અનુભવ દ્વારા વનસ્પતિના ગુણધર્મ જાણ્યા. એ જ પ્રમાણે શરીરરચનાના આધારરૂપ રહેલા સૂક્ષ્મ તત્ત્વને જાણવા ઋષિમુનિઓએ સૂક્ષ્મ શરીર સાથે તાદાત્મ્ય

સાધ્યું. એમણે જે પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું એને આધારે એમણે બુદ્ધિથી સ્વીકાર્યું છે કે સૂક્ષ્મ શરીર છે અને એના પણ જુદા જુદા ભાગ છે. સ્થૂળ શરીર પાંચ તત્ત્વોનું બનેલું છે. પૃથ્વી, જળ, વાયુ, તેજ અને આકાશ. સૂક્ષ્મ શરીર પણ પાંચ તત્ત્વોનું બનેલું છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્. જ્યારે કેટલાંક સૂક્ષ્મ શરીર ત્રણ તત્ત્વોનાં બનેલાં હોય છે અને બહુ થોડાંક આકાશતત્ત્વનાં બનેલાં હોય છે, એવાં શરીરનો સંબંધ સકળ બ્રહ્માંડ સાથે હોય છે.

કરોડરજજી અને સૂક્ષ્મ ચક્રો

આપણા ઋષિમુનિઓ સાયન્સ ઓફ એનેટોમીથીય ઘણા આગળ ગયેલા છે. આપણા શરીરમાં જ્ઞાનતંતુઓનો રાજા કરોડરજજી છે. દરેક જ્ઞાનતંતુને એ હુકમ આપે છે. એ સૂક્ષ્મ શરીરમાં રહેલાં છ ચક્રોને આધારે કામ કરે છે. આ સૂક્ષ્મ ચક્રો વિશે શરીરરચના-શાસ્ત્ર (એનેટોમી)માં કશું જ જણાવાયું નથી. કોઈ મોટો બંગલો બંધાવવો હોય એ પહેલાં એનું મોડેલ બનાવવું પડે, એવું આ સ્થૂળનું મોડેલ સૂક્ષ્મ શરીર છે. તેમાં જુદી જ શક્તિઓ છે. હિંમત, પરાક્રમ, સાહસ, બુદ્ધિ, ઉત્સાહ, ઉમંગ, સહનશીલતા, લાગણી વગેરેનો ઉદ્ભવ જુદે જુદે ઠેકાણેથી થાય છે. આ બધા ગુણોનો ઉદય આ છ ચક્રો વડે થાય છે, પણ મુખ્ય કામ તો કરોડરજજીનું છે. કરોડરજજીનો છેક છેલ્લો મણકો ગુદા પાસે છે, ત્યાં પહેલું ચક્ર હોય છે, એનાથી ઉપર અને એથીય ઉપર એમ બીજાં ચક્રો છે. છેક ઉપર છેલ્લે છઠ્ઠું ચક્ર બ્રહ્મરંધ્રમાં છે. એ છ ચક્રોને ગતિમાન કરીને સૂક્ષ્મમાં પ્રવર્તવાની વિધિ-વિદ્યા પણ છે, પણ આ વિદ્યા

કાળે કરીને લુપ્ત થતી ગઈ, છતાં તે વિદ્યા ગુપ્ત રીતે - બીજરૂપે છે અને ગુરુઓની પરંપરા દ્વારા ટકેલી છે. એ ચકોની વિદ્યાનો સૂક્ષ્મમાં વ્યક્ત અને અવ્યક્ત ભાવ છે. એવા અવ્યક્ત ભાવની સ્થિતિમાં કે એવા અવ્યક્ત ભાવથી કે શબ્દથી એ વિદ્યાનો કોક જાણકાર અન્યને એમાં ગતિ કરાવે છે. હવે, આ ગતિનો સ્થૂળ શરીરમાં ઉઠાવ થતો નથી તો પછી સૂક્ષ્મમાં જે પડેલું છે એનો ઉઠાવ ક્યારે થાય ? જ્યારે એ ભાવનું અનુસંધાન રહ્યા કરે ત્યારે એમાં સાતત્ય પ્રગટે. આ પ્રકારના અનુસંધાનના અભ્યાસનો અભાવ હોય એટલે સાતત્ય રહેતું નથી. જો એનું સાતત્ય રહે તો તેનો વિકાસ એટલો બધો થાય કે જાણે આપણે હિમાલય પર્વત કૂદતાં હોઈએ એવું આપણને લાગે. આજે પણ આ પ્રકારની વિદ્યા હયાત છે.

પશ્ચિમમાં એનેટોમીનો જેટલો ઊંડો અભ્યાસ થયો છે, એટલો સૂક્ષ્મ શરીરનો વિચાર થયો નથી, પણ એ લોકો જ્યારે સૂક્ષ્મ શરીરના અભ્યાસમાં ઊંડા ઊતરશે ત્યારે આપણા કરતાં આગળ જશે અને ચેતનનો અનુભવ પણ કદાચ ઝડપથી કરશે. એ લોકોમાં એવો ગુણ છે કે જેમાં એ પડે તેનો ઉકેલ લાવીને જ રહે ને તેનું શાસ્ત્ર રચે. એવો ઉમંગ, ઉત્સાહ ને સળંગ વળગી રહેવાની તાકાત આપણા સમાજમાં નથી. આપણો સમાજ તો ઘોર તામસમાં પડેલો છે.

જિજ્ઞાસા કેળવો

ઋષિમુનિઓએ આપેલી વિદ્યાનું બીજ આપણામાં છે, પણ એ અંગે આપણે વિચારતાં નથી. એ જાણવાની આપણામાં જિજ્ઞાસા નથી. આપણે તામસમાં પડેલાં છીએ. એટલે

સ્થિતિસ્થાપક છીએ. તેથી, આપણે આગળ વધી શકતાં નથી. આપણે આપણા પૂર્વજોનું ગૌરવ કર્યા કરીએ, પણ એમાંથી અત્યારે કશો લાભ મળતો નથી. મારા બાપદાદા કરોડપતિ હતા, પણ આજે તો હું ગરીબ છું. આથી, એ બાપદાદા પાસેથી આપણને કશો આધાર મળતો નથી. આપણી આગળ વધેલી સંસ્કૃતિ પાસેથી પ્રેરણા કે ઉત્સાહ ક્યારે મળે, જ્યારે આપણામાં સાચી જિજ્ઞાસા પ્રગટી જાય ને જવાળામુખી જેવી ધગધગતી તમન્ના પ્રગટી જાય તો જ એવી વિદ્યા શોધવાથી મળી જાય, એનો કોઈ જાણકાર પણ સામેથી આવીને મળી જાય. આપણી જિજ્ઞાસાની ભૂમિકા એને આકર્ષ્યા વિના રહે નહિ. ચેતનનો ગુણધર્મ જ એવો છે કે જે એને વાંચે તેને એ શોધી કાઢે.

કોઈની ભૂમિકા પ્રગટી ન હોય તોપણ એ વિદ્યાના જાણકાર મળે, કેમ કે ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલાનું પ્રારબ્ધકર્મ આવા જીવો સાથેનું ઘણા જન્મોમાં જન્મેલું હોય છે. એટલે એ પ્રારબ્ધ કર્મના યોગે એવા જીવોને તેમના પ્રત્યે આકર્ષાવીને એનો સંબંધ કરાવી આપે.

ચેતનાનિષ્ઠનું વર્તન

ચેતન સતમાં પણ છે અને અસતમાં પણ છે. માટે, ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા એવા મહાત્માઓનું મનુષ્યશરીર હોવાથી તેઓ આપણી જેમ જ વર્તે છે. તેઓ પ્રેમ પણ કરે, ક્રોધ પણ કરે. સ્પૃહા-નિસ્પૃહા પણ કરે. લોકોને તો એ પ્રેમ કરે, સ્પૃહા કરે તો જ એવી એની દશા ગમે. અમે કહ્યું કે આશ્રમમાં સાંજના ન આવવું, પછી ગમે તે હોય, પણ અમુક

શેઠને એ વાત ગમે નહિ. આવો જીવ કઠોર પણ હોય. એને કોઈની પરવા પણ ન હોય. એવે વખતે આપણે એના વિશે ગમે તેમ વિચારીએ એ બરાબર નથી. એનું કારણ આપણામાં શિસ્ત નથી. આપણે શિસ્ત રાખવી જોઈએ.

અહીં અમારે અંગત કામકાજ હોય કે નહિ ! અમે આશ્રમ લઈને બેઠા છીએ. એક મિલના મેનેજર તો રાત્રે આવ્યા. તેઓ કહે છે કે ‘સંત કા દર્શન કો સમય ક્યા?’ મેં તો કહ્યું, ‘હું કોઈ મહાત્મા નથી. અમારે ત્યાં આવું નહિ ચાલે.’ અહીંનું વાતાવરણ શાંતિ અને પ્રસન્નતાવાળું રહે એમ અમે ઈચ્છીએ છીએ. કેટલાંક લોકો માત્ર ફરવા નીકળેલાં, તે ટોળાબંધ આવવા લાગ્યાં અને અશાંતિ પ્રગટાવતાં હતાં. અમે તો એ લોકોને પેસવા જ ન દીધા. માટે, હું તો ચોખ્ખું કહું છું કે હું જ્યારે પ્રેમ કરું ત્યારે તો બધાંને ગમે, પણ જ્યારે કઠોર થાઉં ત્યારે કોઈનેય ના ગમે તો પછી મારી સાથે સંબંધ ન રાખવો. તેવે વખતે ઓછું લગાડે એમને માટે આ ચેતવણી છે. મારા ગુરુમહારાજનો હુકમ છે કે સ્પષ્ટ કહી દેવું. મારે તો તમારામાં ભાવના પ્રગટાવવી છે.

એટલે તો ચેતનાનિષ્ઠને ઓળખવો દુર્લભ છે. કોઈ પળે એવો જીવ કોઈક જીવની સાથે એકાગ્રભાવે જોડાયેલો હોય ત્યારે તે જીવ જેવી દશામાં હોય તેવી જ રીતે એ વર્તે. તે વખતે કંઈ પ્રસંગ બને તો બીજા જીવ ઉપર એ ગુસ્સે થઈ જાય ત્યારે લોકો કહે છે કે આ તો ખોટો ક્રોધ કરે છે. હકીકત કેવી રીતે બને છે, એને હું ભાષા દ્વારા સમજાવી શકું, પણ એ સમજવું અઘરું છે.

આવા મહાત્માઓ સાથે કોઈક પ્રારબ્ધયોગે મેળ પડી જાય તો એ કહે તેમ કરવું. તેમને સમજવા દોઢલા. માટે, એમને સમજવાનું મૂકી દેવું. જ્યાં સુધી આપણે પોતાને જ સમજ્યાં નથી ત્યાં સુધી કશું ન સમજાય. માટે, પોતાને જ સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો. આપણી જાતને સમજીએ તો કદાચ એમ બની શકશે.

ચેતનાનિષ્ઠનું અંતર્યામીત્વ

નડિયાદમાં મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું હતું કે બીજાંને ઓળખવાની ગડમથલમાં પડીશ નહિ. તેઓશ્રીએ મને દીક્ષિત કરેલો. એક દિવસ એક રસ્તે જતા માણસને પથ્થર મારવાનું કહ્યું. ગુરુમહારાજનો હુકમ તો પાળવો જ જોઈએ. પથ્થર માર્યો પણ ઘા એવી રીતે કર્યો કે પથ્થર પેલા માણસથી બેત્રણ ફૂટ આગળ પડ્યો અને પથ્થર એને વાગ્યો નહિ. છતાં એ તો મને ગાળો દેવા લાગ્યો. મેં તો કહી દીધું કે આ ગુરુમહારાજને કહે. એમણે મને કહ્યું છે. એટલે એ તો દોડતો ઉપર ગયો અને ગુરુમહારાજને પગે પડીને રડવા લાગ્યો. હું એની પાછળ ગયેલો એટલે જોયું કે આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહે જ જાય. એણે રડતાં રડતાં કહ્યું કે ‘આજે તો દુષ્ટમાં દુષ્ટ કર્મ કરવા જતો હતો. તેનું વર્ણન પણ ન થઈ શકે. તમે મારા ઉપર બહુ કૃપા કરી.’ આ સાંભળ્યું ત્યારે ગુરુમહારાજના હુકમનું હાર્દ હું સમજ્યો. આવો હુકમ બુદ્ધિથી ન વિચારતાં પ્રેમભક્તિથી પાળવો એ ધર્મ છે, પણ જ્યાં સુધી ભાવનાનું સાતત્ય પ્રગટતું નથી ત્યાં સુધી બુદ્ધિ બખાળા કરે છે.

સંતરામ મહારાજનું મંદિર

નડિયાદમાં સંતરામ મહારાજનું બહુ મોટું મંદિર છે. તેઓ એકસો ત્રીસ વર્ષ પહેલાં થઈ ગયા. અવધૂત નગનદશામાં જંગલમાં પડ્યા રહેતા હતા. અત્યારે જ્યાં મંદિર છે, તે જગામાં એક ભાઈ તેમને લાવ્યા. એ વખતે ત્યાં બાવળી હતી. એમાં તેઓ પડ્યા રહેતા. કોક ખાવાનું લાવે તોપણ એ ફેંકી દેતા. પછી તો મંદિર થયું. ૧૮૩૨માં એ મંદિરને સો વર્ષ થયાં હતાં. મહારાજના ભક્તોમાં હરિજનો ઘણા હતા. મંદિરની શતાબ્દી ઊજવાઈ ત્યારે બારતેર લાખ માણસો આવેલાં. એમાં પચીસેક હજાર હરિજનો હતા. તેમની વ્યવસ્થા કરવા મને નીમેલો. ત્યાં હરિજનો સમક્ષ ખ્રિસ્તી પાદરીઓ ભાષણ આપવા આવે. હું તેમને મળ્યો અને કહ્યું કે ‘આ ઠીક નથી. હિંદુઓનો ઉત્સવ છે ત્યાં તમે ભાષણ કરશો તો બખેડો થશે.’ તેઓ તો રામકૃષ્ણની પણ વિરુદ્ધ બોલતા હતા. તેઓ માન્યા નહિ એટલે મેં કલેક્ટરને અરજી કરી. પોલીસ પાર્ટી આવી. એમણે સૂચવ્યું કે દૂર જઈને ભાષણ કરે. મેં સંતરામ મહારાજને વાત કરી. તેઓ તો બહાર નીકળે જ નહિ. માત્ર મહા સુદ પૂનમના દિવસે બહાર નીકળે અને સાકર વહેંચે.

એ વખતે ખ્યાતનામ મંડળેશ્વરો પણ પધારેલા. તેઓને કહ્યું કે ‘બહાર આવીને તેઓ પ્રવચન કરે’, પણ કંઈક વાંધા લાવીને બહાર આવવાનો ઈન્કાર કરે. મેં દલીલ કરી કે નરસિંહ, મીરાં, કબીર સાહેબ, જ્ઞાનદેવ વગેરે તો હરિજનો પાસે પણ ગયાં હતાં. તમને પ્રવચન આપતાં શું થાય છે ? આટલા બધા હરિજનો હિંદુધર્મને માનનારા છે. ગાયમાતાને, તુલસીમાતાને

પૂજે છે. આંગણાં સ્વચ્છ રાખે છે, એમને તમે દર્શન પણ ન આપી શકો ? એ તમારાં દર્શન જંખે છે. હવે, તમે નહિ માનો તો હું બધાંને કહીશ તો તમારા ઉપર હલ્લો કરશે. ઘણા પ્રયત્નો પછી દર્શન આપવાં માન્યા, પણ દર્શન કેવી રીતે આપવાં એનો ઉકેલ મારી પાસે માગ્યો.

મેં કહ્યું, ‘તમે બહાર આવીને ઊભા રહો. બધાં એક પછી એક લાઈનમાં આવીને દર્શન કરી જશે.’

આ કહીને મારે કોઈની અવગણના નથી કરવી, પણ અનુભવી પુરુષમાં મડાગાંઠ કે ભેદ હોય નહિ. માટે, બધા મહાત્માઓ અનુભવી હોય એવું હોતું નથી. અનુભવી તો કોઈક જ હોય. મુદ્દો એ છે કે અનુભવી મહાત્માને સમજવા બહુ દુર્લભ. તમે સંસારમાં કોઈ માણસને પારખી શકતા નથી તો આવાને કેવી રીતે પારખવા ?

એટલે જ્યાં આપણી ભાવના વિકસતી હોય, પ્રસન્નતા લાગતી હોય ત્યાં જવું. દરેક વિભૂતિનાં દર્શન પ્રેમભાવથી કરવા, પણ એક ઉપર એકાગ્ર થવાય તો અનેકનો સંસર્ગ થઈ શકે. માટે, આ આશ્રમ પરત્વેનો ભાવ તમારી ગરજે તમારા લાભ માટે રાખજો. તમને ગરજ પ્રગટી હશે તો ખોટું લાગવાનું નથી. ગરજ પ્રગટી હોય તો આવજો, નહિ તો નહિ આવતા.

॥ हरिःॐ ॥

૭. શોધો તો જડશે

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૬-૧૨-૧૯૬૨

આપણે ભુલભુલામણીમાં પડ્યાં છીએ

આપણું જીવન બહુ સંકુલ (Complex) છે. એમાં અનેક પ્રકારનાં આશા, ઈચ્છા, કામના, લોભ, મોહ વગેરેના તરંગો છે. એટલે જીવનમાં મનુષ્યને શાંતિ થવી મુશ્કેલ છે. તેમ છતાં આપણે ટકી રહીએ છીએ, કેમ કે જીવનમાં રસ છે, આનંદ પણ છે. એનું કારણ આપણામાં ચેતન છે. આનંદ અને રસ એ ચેતનનું લક્ષણ છે. ચેતન હોવા છતાં આપણે એવી ભુલભુલામણીમાં પડ્યાં છીએ કે આપણને તેના અસ્તિત્વનું ભાન જાગતું નથી.

તાદાત્મ્ય અને સાક્ષીપણું એ ચેતનના ગુણધર્મો છે. આપણે આશા, કામના સાથે તાદાત્મ્ય થઈએ છીએ. તેથી, આપણામાં સાક્ષીપણાનો ગુણ પ્રગટતો નથી. એટલે આપણને ચેતનની હાજરીની ખબર પડતી નથી. રસ, આનંદ અને તાદાત્મ્ય ગુણો આપણામાં પ્રગટેલા છે, પણ બીજા તટસ્થતાના અને સાક્ષીપણાના ગુણ પ્રગટ્યા નથી. તેના વિના આપણું શરીર પણ ન ટકી શકે. એટલે ચેતન ક્યારે પ્રકાશવંતું છતું થઈ શકે અને આપણે એને ખોળી કાઢીએ એવી આપણને તાલાવેલી લાગવી જોઈએ.

ગુરુમહારાજની શોધમાં

મારું દષ્ટાંત આપું. ભગવાનની કૃપાથી ૧૯૨૨માં મારું આ

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૪૫

બાજુનું મોઢું થયું. મારા ગુરુમહારાજ પૂજ્ય શ્રીબાળયોગીજીએ મને દીક્ષિત કર્યો ત્યારથી હું કોઈ દિવસ ઘેર સૂતો નહિ. બહાર સાધના કર્યા કરું, પણ એક વખત ગુરુમહારાજ પાસે ગયા વગર મારાથી સાધનામાં આગળ વધાય એમ ન હતું, કેમ કે મારી એક ગૂંચનો ઉકેલ મળતો ન હતો. તે વખતે ગુરુમહારાજ પાસે જવા મારી પાસે પૈસા નહિ. કોઈ પાસે માગવાનું રુચે નહિ. કોઈ પાસે માગું તો તેને મારા હેતુમાં શ્રદ્ધા હોય કે ન પણ હોય, પણ મને તો ગુરુમહારાજ પાસે જવાની તાલાવેલી જાગી હતી. આવા પ્રકારની તાલાવેલીનું લક્ષણ એ આપણને તરત ઉપાય સુઝાડે. નડિયાદમાં અમૃતભાઈ નામે એક સજ્જન ‘અમૃતબિંદુ’ નામની દવા તૈયાર કરીને વેચતા હતા. ૧૯૨૭ની સાલની આ વાત છે. ત્યારે કુંભમેળો હતો અને કુંભમેળો એ સાધુઓનું પિયર. મેં અમૃતભાઈને પૂછ્યું કે ‘તમે મને મદદ કરી શકશો ?’ અને બધી વિગત મેં એમને જણાવી. એમણે પૂછ્યું, ‘ત્યાં જઈને તું મારું શું કામ કરીશ ?’ મેં કહ્યું, ‘તમે અંગ્રેજી તથા હિંદીમાં ૨૫-૩૦ હજાર જાહેરખબરના હેન્ડબિલ છપાવીને આપો. હું ત્યાં વહેંચીશ.’ એમને આ વાત ગમી. એમણે મને આવવા-જવા માટેનું ભાડું આપ્યું અને ખોરાક ભથ્થું પણ આપવા માંડ્યા, પણ મેં ના પાડી, કેમ કે ત્યાં સાધુસંતો માટેનાં અન્નક્ષેત્રો ઘણાં હોય છે. ત્યાંથી ખાવાનું મળી રહે.

હું તો જાહેરાતના કાગળો લઈને ગયો, પણ ગાડીમાં કોકે ગજવું કાપી લીધું. એટલે ટિકિટ તથા પાછા ફરવાના પૈસા પણ ગયા. સ્ટેશન ઉપર ટિકિટ લેનારે પકડ્યો. મેં તેને સમજાવ્યો પણ ન સમજ્યો. સ્ટેશન માસ્તર પાસે લઈ ગયો.

આમ, બેત્રણ કલાક રોકાણ કર્યું, પણ આખરે સ્ટેશન માસ્તરના કહેવાથી મને જવા દીધો. આવા મોટા ઠેકાણે ક્યાં જવું એ પ્રશ્ન હતો. મારે ભિક્ષુ અખંડાનંદ સાથે પરિચય હતો. હું શોધતો શોધતો એમની પાસે ગયો. એમણે મને જમાડ્યો. મેં કહ્યું કે ‘હું મારા ગુરુમહારાજને ખોળવા આવ્યો છું.’

પેલા હેન્ડબિલ વહેંચવાનું કામ તો મેં ચારપાંચ કલાકમાં પૂરું કર્યું. હવે, મારે ગુરુમહારાજને ક્યાં શોધવા ? મને એમ કે તેઓ ગંગાકિનારે બેઠા હશે. એમને ખોળતાં ખોળતાં ચાર દિવસ થઈ ગયા, પણ એ જડે નહિ. ચોથે દિવસે મેં એમને એક જાહેર સ્થળે જ બેઠેલા જોયા. હું તો દોડીને એમના પગે પડ્યો. પછી ખોળામાં માથું મૂકીને ખૂબ રડ્યો. પછી મેં તેમને કહ્યું, ‘ચાર દિવસથી આપને શોધું છું.’ એમણે કહ્યું, ‘હું પણ તને ચાર દિવસથી જોયા કરું છું.’ મેં કહ્યું, ‘આપ મને જોયા કરતા હતા તો બોલાવવો હતોને ?’ તેઓ કહે, ‘ના, તારે જાતે જ ખોળવા જોઈએ.’

સંસારમાં નામસ્મરણ

આમાંથી મને ચાવી મળી ગઈ કે ભગવાન આપણને જોયા કરે છે, પણ આપણે તેની સામે ન જોયા કરીએ તો આપણને મદદ મળે નહિ. સંસારી લોકો પ્રવૃત્તિમાં એટલા રચ્યાપચ્યા રહે કે ભગવાન સાથે હોવા છતાં એ અંગે કશું ભાન જાગતું નથી. ઋષિમુનિઓ, સાધુસંતોએ (અનુભવીઓએ) જોયું કે સંસારમાં લોકોને ભગવાનની સામે જોવાનું પણ ધ્યાનમાં આવવાનું નથી. એટલે એમણે ભગવાનનું સ્મરણ કરવાનો સરળ ઉપાય ખોળી કાઢ્યો. ભગવાનની સ્મરણભાવના પ્રગટશે

તો દરેક કોયડા-ગૂંચના ઉપાય આપમેળે મળશે.

‘તારું મન મારામાં પરોવી દે ને કર્મ કર્યે જા’

લોકો કહે છે કે ભક્ત લોકો ભોળા હોય છે, પણ એ વાત ખોટી છે. ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે ‘હું મારા ભક્તને બુદ્ધિયોગ આપું છું.’ હૈયાસૂઝ પ્રગટે નહિ એ વાત ખોટી છે. ભાવના બધો પ્રકાશ પ્રેરે છે. ભાવના પ્રગટે તેને હૈયાસૂઝ પ્રગટે. મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું, ‘તારું મોં જ્યાં સુધી મારા તરફ ફરે નહિ અને એકધારું મારામાં ન રહ્યા કરે, એકધારું મનન ચિંતવન મારામાં ન થાય ત્યાં સુધી કશું વળે નહિ.’ ગીતામાં પણ આ જ વાત કહી છે. ‘તું મારો ભક્ત થઈ જા.’ અર્જુન પહેલાં તો કહેતો હતો કે ‘યુદ્ધથી વર્ણસંકર પ્રજા થશે તેનું પાપ મને લાગશે.’ ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે ‘કર્મ તો કરવાં પડશે, પણ તારું મન મારામાં પરોવી દે ને કર્મ કર્યે જા.’ કર્મને અવગણવાં એ તો ભગવાનને અવગણવા બરાબર છે. આથી, કર્મને યજ્ઞનું રૂપક આપવામાં આવ્યું છે. મતલબ કે યજ્ઞની ભાવનાથી આપણે કર્મ કરીએ. કેટલાયે આત્માઓ સંસારમાં રહીને ભગવાન સાથે રહી શક્યા.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું દૃષ્ટાંત

મેં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની વાત તમને કહી હશે. છતાં એમની વાત કર્યે હું થાકતો નથી. જ્યારે સાધનાકાળ દરમિયાન આવા વિચારો ઊઠતા તે વખતે મને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું જીવનવૃત્તાંત વાંચવા મળ્યું. એમના જીવનમાંથી મને ઘણી પ્રેરણા મળી છે. કર્મ ઉત્તમ રીતે થાય એટલું જ નહિ પણ કર્મ કેવી રીતે કરીએ કે એ કર્મ પરિણામ પણ ઉત્તમ આપે. આમ તો તેઓ

મોટા યોગી હતા. એક વખત તેમને સૂઝ્યું કે પોતાને કોઈકનું લાખ રૂપિયાનું દેવું છે. એટલે તેઓ મુંબઈ જઈ રેવાશંકર જગજીવનની પેઢીમાં વેપાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં તેઓ આડતનો અને હીરાનો ધંધો કરતા. એમ કરતાં એમણે કોઈકની સાથે સોદો કર્યો. એની વિગત હું તમને સમજાવી શકતો નથી.

અમુક સમયે નક્કી કરેલા ભાવ પ્રમાણે પેલા વેપારીએ હીરા આપવા એવા સોદાનો એમણે કરાર કર્યો. હવે, મુકરર કરેલા દિવસે (વલણના દિવસે) એ માલના ભાવ એટલા બધા વધી ગયા કે પેલો વેપારી કરાર પ્રમાણેના ભાવે માલ આપે તો ભારે નુકસાનીમાં ઊતરી પડે. આથી, એ રાજચંદ્ર પાસે આવીને કરગરવા લાગ્યો. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે કરારનો કાગળ મંગાવ્યો અને એ કશું નથી એમ ગણીને ફાડી નાખ્યો અને કહ્યું, ‘ચિંતા શા માટે કરો છો?’ એમની અનાસક્તિ જુઓ. જ્યારે ચોપડામાં એક લાખ રૂપિયા એકઠા થયા કે તરત જ એ પેઢી ઉપરથી ઊતરી ગયા. એક ક્ષણની વાર પણ લગાડી નથી. તેમાંથી પત્નીને કે સગાંને કોઈને કાંઈ આપ્યું નહિ. એમણે કહ્યું, ‘આ મારા પૈસા નથી.’

ભગવાનનું સ્મરણ ચેતનને જાગૃત કરે છે

આપણામાં આવી પ્રચંડ ભાવના પ્રગટી નથી, પણ ચેતનનો આ એક એવો પ્રદેશ છે કે એની સામે જોઈશું અને એને ખોળીશું તો એ મળશે જ. ભગવાનનું સ્મરણ જો ભાવનાપૂર્વક થાય તો એવું સ્મરણ ચેતનને જાગૃત પણ કરી શકે છે. માત્ર, પોપટની જેમ નામ રટ્યાથી કશો ફેર પડે નહિ, કેમ કે પોપટના અને મનુષ્યના જીવનમાં ફેર છે. મનુષ્યમાં ચેતન

હોવાથી મનુષ્ય સ્મરણ કરે તો એ યંત્રવત્ ન બની શકે. મશીનરીમાં નરી જડતા હોય છે. જ્યારે મનુષ્યજીવનમાં નરી જડતા નથી. મનુષ્યમાં તામસ હોય પણ જીવનમાં એવી જડતા નથી હોતી. મનુષ્યમાં જેટલી ચેતનની શક્તિ વિકસેલી છે એટલી બીજાં કોઈમાં વિકસેલી નથી હોતી. એટલે કદાચ શરૂઆતમાં ભાવના ન હોય, પણ બાર પંદર કલાક સ્મરણ કરે ત્યારે પ્રગટે ખરી.

ભાવનાનાં લક્ષણો

ભાવના પ્રગટે એનાં પણ લક્ષણો છે. તેનાથી સ્ફૂર્તિ આવે છે. આપણે ધરતી ઉપર ચાલવા છતાં ધરતીથી અધ્ધર ચાલતાં હોઈએ એમ આપણને લાગે છે. ભાવનાથી હૈયસૂઝ પ્રગટે છે. કોઈ પ્રશ્ન વિશે ઝાઝા વિચાર કરવા પડતા નથી. જીવનમાં ઊઠતા અનેક પ્રકારના કોયડાના ઉકેલ પણ સહેલાઈથી મળી જાય છે. આડાઅવળા તર્ક ઊઠતા નથી. કોઈ પૂછે છે કે ભક્તિ કરવાથી પૈસા કમાઈ શકાય ? હું કહું છું કે ભક્તિ કરવાથી સારી આવડત આવે છે. ઘરાક સાથે વર્તવાની કળા પણ આવડશે. અનેક પ્રકારની પ્રેરણાઓ જાગશે. કર્મ કરતાં ભક્તિ પ્રગટશે તો કર્મની આવડત આવશે. એટલું જ નહિ પણ કર્મમાં આપણી દૃષ્ટિ સમતાવાળી, તટસ્થતાવાળી થશે. કશાથી આવરાઈ નહિ જવાય. હેતુનું ભાન પણ ટકશે. આપણને ઘરાકના આવવાના પ્રયોજનનું, તેનાં સ્વભાવ-પ્રકૃતિનું પણ દર્શન થઈ જશે. ભાવનાથી આપણને કામ કરવાની કળા પણ પ્રાપ્ત થાય છે. સામાન્ય માણસ કામ કરે એના કરતાં અનેકગણું કામ થઈ શકે છે. આ મારા અનુભવની વાત છે.

હું સવારે ચારથી રાતના દસ લગી કામ કરતો, પણ મને થાક લાગતો નહિ.

‘મોટા’ મદદ કરવા તત્પર છે

કેટલાંક મને ગુરુ માને છે, પણ એમની આ વાતને હું માનતો નથી. કોઈ કે એવી બીજી કોઈ લાગણી પ્રગટે છે તો તે જણાયા વગર રહેતી નથી તો પછી ભાવના પ્રગટી હોય તો તેની ખબર કેમ ન પડે ? આપણે જેની સાથે સંકળાયેલાં હોઈએ તેની સાથે એક્સરખી રીતે રહ્યા કરતાં હોવા જોઈએ. કેટલાંક કહે છે કે ‘ગુરુ થયા પણ મદદ કરતા નથી.’ હું તો કહું છું કે તારું મન મારામાં નથી. મદદ લેવાની તારી તૈયારી નથી. તે અંગે તારી પ્રાર્થના નથી. તારા મનમાં હું નથી પછી મદદ કેવી રીતે મળે ?

ચેતનાનિષ્ઠનાં લક્ષણો

હું સાધુસંતો સાથે બહુ ફર્યો છું. તેઓ ચેતનને અનિર્વચનીય કહે. હું એમને પ્રયોગનું પૂછું, તો કહે, ‘અલ્યા, પ્રયોગ શેનો ?’ મારે ગળે એ વાત ઊતરે નહિ. ચેતનામાં નિષ્ઠા પામીએ એનાં પણ લક્ષણો તો હોવાં જ જોઈએ. આપણામાં ચેતના પ્રગટતી હોય તો ખબર કેમ ન પડે ? ચેતન પ્રગટવાથી તો અનેકગણું કામ કરવાની શક્તિ પ્રગટે. ચેતનથી તેજ પ્રગટે, નમ્રતા પણ પ્રગટે, પણ એ નમ્રતા ઘેટાં જેવી નહિ, એમાં તો સિંહના જેવું તેજ પ્રગટે. નમ્રતા સાથે નિસ્પૃહા હોય છે. ચેતનમાં નિષ્ઠા પામેલા જીવ નિસ્પૃહ પણ હોય અને સ્પૃહાવાળા પણ થાય. એ વહાલ પણ કરે અને ગુસ્સોય કરે. એ કોઈની પરવા ન કરે. એને તો ભગવાનની ઓથ હંમેશાં

હોય છે. એ સદાસર્વદા નિશ્ચિત હોય છે. જ્યારે કહેવાનું હોય ત્યારે સાફસાફ કહી દે છે. એ પોતાના વહેવાર પ્રયોગથી સાબિત કરી બતાવે છે કે એને ધનનો લોભ નથી કે કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા નથી, પણ આપણું દિલ જો પ્રેમભક્તિવાળું ન પ્રગટ્યું હોય તો એ બધું ઉપરથી ચાલ્યું જાય છે.

‘ભગવાનની મરજી’ એવું ના બોલવું

એક પણ બિંદુ એવું નથી કે જેમાં ચેતના નથી. આપણા શરીરમાં કેટલાય અણુપરમાણુનો હંમેશાં સ્ફોટ થયા કરે છે અને શક્તિ પેદા થયા કરે છે. એ શક્તિ વડે સકળ કર્મ થયા કરે છે. આપણામાં અહમ્ બુદ્ધિ પણ એ શક્તિ વડે જ થાય છે. આપણા શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું કે ભગવાનની મરજી વિના પાંદડું પણ ન હાલે એ વાત સાચી છે, પણ આપણે સંસારીઓ અહમ્ પ્રકૃતિથી ઘેરાયેલાં છીએ. એટલે આપણે એવું કહીએ એમાં દંભ રહેલો છે. તેવું કહેનારને પોતાની જાતનો તો ભરોસો હોતો નથી. પછી ‘ભગવાનની મરજી’ એવું કહે એ બરાબર નથી. મારા ગુરુમહારાજ તો એવું કહેનારને બે ડંડા ઠોકે.

સંસારમાં તો બધાં પોત પોતાની મરજી પ્રમાણે કરે છે અને એમ કહે છે કે ‘ભગવાનની મરજી.’ આ તો માત્ર આશ્વાસન લેવા પૂરતી રૂઢિ પ્રચલિત થયેલી છે. આપણે સમજવું જોઈએ કે આપણી મરજી પ્રમાણે વર્તીએ તો પછી ‘ભગવાનની મરજી’ એવું કહીએ એ કેમ ચાલે ? તમે કોઈ પેઢીમાં કામ કરતા હોવ અને શેઠની મરજી કે નિયમ પ્રમાણે ન ચાલીએ તો એ ઘડી વાર પણ રાખશે ખરા ? માટે, તેનો વિચાર કરો.

પણ આપણામાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર,

ઈર્ષા, અહમ્ વગેરે ન રહ્યા હોય અને ભગવાનની ભક્તિ સોળે કળાએ પ્રગટી હોય ત્યારે આપણે ‘ભગવાનની મરજી’ એવું બોલીએ તો એ બરાબર છે. આપણે દંભ તો ન જ સેવવો જોઈએ. કોઈ માણસ ભગવાનને ન માનતો હોય છતાં પણ પ્રમાણિક હોય તો ભગવાનનું નામ લેનાર કરતાં એ ચડિયાતો છે. ભગવાનનું નામ તો તટસ્થ થવા, ચિત્ત શુદ્ધ કરવા લેવાનું હોય. ચિત્ત શુદ્ધ થયા વિના ભગવાનનો વાસ આપણામાં ન હોય.

‘સત્સંગનો મહિમા મોટો’

આ બધું સંસારમાં ક્યારે સંભવી શકે ? આ પ્રપંચ કાળમાં બધું બની શકે નહિ. માટે, ઋષિમુનિઓએ ખોળી કાઢ્યું કે ભગવાનનું સ્મરણ કરવું અને એમાં સળંગતા ને અખંડતા પ્રગટે તો રૂપાંતર થવાની પ્રક્રિયા પ્રગટશે. પરિણામે આપણે આ જ માર્ગે ચાલ્યા જઈશું. આ ઉપરાંત, સત્સંગનો મહિમા પણ ગાયો છે. હું જાતે પુરુષાર્થ કરવામાં બહુ માન્યા કરું, કેમ કે સત્સંગનો મહિમા ખરો, પણ એમાં રેશનલ (rational) કેટલું ? સાધુ-મહાત્માઓને પૂછું તો કહે કે એમાં વળી સમજવાનું શું ? સત્સંગ કા મહિમા ભારી, પણ મેં વિચાર્યું કે દરેકનું મૂળ હોય છે. કારણ વગર આમ વાતો ચાલે નહિ. મને વિચાર કરતાં લાગ્યું કે બધા મનુષ્ય ભગવાનનું નામ લઈ શકે નહિ તો બીજું સાધન તો ક્યાંથી કરી શકે ? પણ સત્સંગ દ્વારા શાંતિ અને હળવાશનો અનુભવ તો કરી શકે.

સંસારમાં ભલે રગદોળાયેલાં હોઈએ ત્યારે દસપંદર મિનિટ માટે પણ ચેતનામાં પ્રગટેલા મહાત્માના સંસ્કાર આપણી

ભૂમિકામાં પ્રગટે તો તે સમય પૂરતી તેમની ઉચ્ચ પ્રકારની ભૂમિકા આપણામાં પ્રવેશે અને સૂક્ષ્મમાં પણ એ સંસ્કાર પ્રગટે અને એનાથી જે ઉચ્ચ પ્રકારની ભૂમિકા થાય એનું પરિણામ પણ ઉત્તમ પ્રકારનું આવે. જ્યારે ઊર્ધ્વજીવનની ભાવનાથી અને જિજ્ઞાસાથી સત્સંગ કરવા જાય તો ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા એ મહાત્માથી આપણું ઘણું કલ્યાણ થાય. આ રીતે આપણા સંસ્કાર ઉદય પામે તો જીવનમાં ઊંચે પ્રગટી શકવાની ઘણી શક્યતા છે. ઉકેલ સમજવાની વૃત્તિ હોય તો એવો આત્મા ઉપાય બતાવે અને એમની મદદ પણ મળે, કેમ કે એ તટસ્થ હોય છે, પણ આવી ભાવનાથી સત્સંગ કરનારાં ઓછાં હોય છે. આ મારા અનુભવની વાત છે. માટે, તમને કહું છું કે અહીં આશ્રમમાં નકામા ન આવશો. જિજ્ઞાસાથી અને ભાવનાની ભૂમિકાથી આવવાનું કરશો. તેનાથી કલ્યાણ થશે.

અનંત સુખ

નડિયાદમાં એક ડૉક્ટર દંપતી છે. રોજ નિયમિત સાડા છ વાગ્યે આશ્રમમાં આવે છે. એમણે પ્રશ્ન કર્યો કે ‘ચેતનને ખોળવાની શી જરૂર છે ? આ બધું ચેતન જ છેને ? બોલીએ છીએ, સ્વાદ કરીએ છીએ, કામ કરીએ છીએ, એ બધું ચેતનને લીધે જ છેને ? તો પછી આ ખોળવાની અને બીજી બધી ધમાલ શી ?’

મેં એમને પૂછ્યું, ‘સંસારવહેવારમાં ઘર્ષણ, સંતાપ, વેદના, દુઃખ, અથડામણ થાય છે કે નહિ ? છતાં સુખ જ ગમે છેને ? સુખ અનંતકાળ રહે એવું મળે તો ગમે કે નહિ ? માટે,

અનંત સુખનો અનુભવ થાય, ગમે તેટલું દુઃખ હોવા છતાં એવી સ્થિતિ પ્રગટે કે સુખનો અનુભવ જાય જ નહિ. એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે, અસ્ખલિત સુખનો અનુભવ કરવા માટે, મહાત્માઓએ ઉપાય શોધવા માંડ્યો ત્યારે તેમને કાળ નડ્યો. એ કાળ ટૂંકો કરવા વિવિધ સાધનોની ખોજ કરી. આજે પણ એ પ્રકારની સાધના છે, પણ એવી સાધના કરવાની કોઈની તૈયારી નથી, કેમ કે એ પૂર્વે એકદમ ચિત્તશુદ્ધિ થવી જોઈએ.

આપણામાં કોધાદિ અનંત કાળથી છે. એનો Impact (અસર) છે, એ જવો જોઈએ. અનંત કાળ લગી શાંતિ અને સુખ ટકે એ માટે ચેતનનો વિચાર આવ્યો. આમ, મેં ડોક્ટર દંપતીને સમજાવ્યું. આ અનુભવનો વિચાર છે, તુકકો નથી. જેને પોતાનું જીવન ફના કરવાની તૈયારી હોય એ જ એ પામી શકે. મેં એમને પૂછ્યું, ‘બધાં એવું કરી શકશે ?’ તો કહે, ‘ના.’ મેં કહ્યું, બસ, એમ મને અનુભવથી લાગ્યું એટલે આ આશ્રમ કર્યો.

મૌનએકાંતના સંસ્કારો

અહીં મૌનમંદિરમાં બેસો તો ભાવનામાં ઊંચા થવાય. જેઓ મથે એને સંસ્કારો પડે. એ ક્યાં જવાના ? અંદર બેસનારને એવા અનુભવો થાય છે. તર્કની રીતે પ્રકાશનો અનુભવ થાય છે. કોઈ લાખ રૂપિયા આપે એના કરતાંય આ પ્રકાશનો અનુભવ થાય એ વિશેષ છે, કેમ કે એના સંસ્કાર છેક કારણ શરીરને સ્પર્શે છે.

સૂક્ષ્મ શરીરને આકાર છે, પણ એને પહોળાઈ નથી, પણ કારણ શરીર તો આકાર વગરનું છે. સકળ બ્રહ્માંડ સાથે એ

સંકળાયેલું છે. એ બધી અનુભવની હકીકત છે. ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા જીવ અહીં હોવા છતાં હજારો માર્ગલ અનેક ઠેકાણે હોઈ શકે છે અને જઈ શકે છે. મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીએ તો ટેલિપથીના પ્રયોગથી જામનગરમાં રહેતા એમના એક મિત્ર સાથે વાત કરી હતી. આપણી બુદ્ધિ પ્રકૃતિમય બનેલી છે. માટે દ્વંદ્વાત્મક છે. જો બુદ્ધિ ચેતનમય થાય અને તેમ પ્રગટે તો આ બધું સમજી શકાય અને અનુભવી શકાય.

મૌનએકાંતથી ઉચ્ચ ગતિ

ઋષિમુનિઓએ આપણને આ સંસ્કૃતિ આપી છે, એની પાછળ જીવનનું રહસ્ય છે. એમને અનુભવે જે અમૃત લાધ્યું એ એમણે આપ્યું. આપણે એમની સાથે સંબંધમાં આવીએ તો એમનો વારસો આપણને મળે. એમના સંબંધમાં આવવાથી બધાં પ્રત્યે સદ્ભાવ પ્રગટે, અણગમો ન પ્રગટે. મન અવગુણ જોવાનું કરે તો ઝાટકો મારીને દૂર કરીએ તો આપણો વિકાસ થાય. ઋષિમુનિઓએ તો જોયું કે માણસ પોતાની મેળે એમ કરી ન શકે માટે ભગવાનનું સ્મરણ એ એક જ રામબાણ ઉપાય છે. સમુદ્રનાં મોજાંથી લાકડું આમથી તેમ અથડાય એવી આપણી સ્થિતિમાં પણ જો ભગવાનનું નામસ્મરણ કરાય અને જો એમાં સાતત્ય પ્રગટે તો એ ભાવનામાં પ્રગટી રહે. ગુરુમહારાજના હુકમથી આ મૌનએકાંત મંદિરમાં જો માણસ બેસે અને મથે તો એના સંસ્કારો એના સૂક્ષ્મ શરીર ઉપર પડે અને એવા સૂક્ષ્મ સંસ્કાર જ્યારે ઉદય પામે ત્યારે એવા જીવ ઊંચી ગતિમાં જન્મવાના છે, એ હકીકત છે.

॥ हरिःॐ ॥

૮. મૌનમંદિરમાં ધર્મસંસ્કાર

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૦૮-૦૧-૧૯૬૨

મારો પ્રચાર કરશો નહિ

મૌનમંદિરમાં બેસાડવાની નીતિ સાથે આ આશ્રમ સ્થપાયો ત્યારે સુરતમાં પણ બધાંને એની જાણ ન હતી. મારી તમને બધાંને વિનંતી છે કે એ અંગે પ્રચાર કરવાની જરૂર નથી. જે કંઈ આપમેળે બને તે ઉત્તમ છે. જેની સાથે પ્રારબ્ધ યોગ જોડાયેલો છે, તે કોઈ ને કોઈ રીતે અહીં આવવાનો છે, એ નિશ્ચિત હકીકત છે. મારા વિશે કે આશ્રમ વિશે પ્રચાર કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે પ્રચારમાં અતિશયોક્તિ થતી હોવાથી ઘણી વખત હકીકતનું ખૂન થઈ જાય છે. અહીં રહેનારને પણ વિનંતી કે ભાવનાથી કે લાગણીથી પ્રેરાઈને પણ કશી વાત કરવી નહિ. એમાં શુભને બદલે અશુભ થવાનો વધારે સંભવ છે.

સદ્ભાવ રાખો

જ્યારે આશ્રમ વિશેની જાણ બધાંને ન હતી ત્યારે પહેલાં જે કુટુંબો સંકળાયેલાં હતાં, તેમાંના અનેક સભ્યોએ મૌન લેવાનું રાખ્યું હતું. હવે તો નવા નવા સંબંધો થાય છે. માટે, નવાને મૌનમાં બેસવાની તક મળે એ જોવાનું છે. જેમને મૌનમાં બેસવાનું ન મળે, તેવાંઓએ આશ્રમ પ્રત્યે સદ્ભાવના-પ્રેમ રાખવો જોઈએ. આશ્રમના હિતનો વિચાર કરવો જોઈએ. જેટલા નવા માણસો લાભ લે તે ઉત્તમ છે. મારું શરીર

નડિયાદનું હોવા છતાં નડિયાદના માણસો કરતાં ત્યાં બહારનાંઓ જ આવે છે.

જીવનવિકાસને માટે સાનુકૂળતાવાળી આવી સગવડ બીજે કોઈ ઠેકાણે નથી. આવી મળેલી સરળતા જીવન માટે હિતકારી છે, એવું જે જીવને લાગતું હોય તેણે એવી પ્રવૃત્તિને મદદ કરવી એ તેનો ધર્મ છે. એવો જીવ કોઈ ને કોઈ રીતે મદદકર્તા થઈ પડે એ યોગ્ય છે. અમે ઘડેલી નીતિ માટે ભલે ચડભડ થાય, પણ તમે સારા ભાવથી વિચાર કરજો.

સાયો ધર્મ

આપણા સમાજમાં ધર્મ વિશે સાચી સમજણ પ્રગટેલી નથી. ધર્મ એટલે શું ? બે માળા કરવી, ઘીનો દીવો કરવો, દેવદર્શને જવું, કથાવાર્તા સાંભળવી, કોઈ મહાત્મા પધાર્યા હોય તો તેમને જોવા જવું, ભાગવત સપ્તાહ હોય તો કથા સાંભળવી - આટલી હકીકતમાં ધર્મની સમજણ ઘટાવાય છે. મારી દૃષ્ટિએ આને ધર્મ કહેવાય નહિ. એ તો અજ્ઞાન છે. મને પોતાને ગુરુકૃપાથી સમજાયું છે, તે કહું છું.

વહેવારમાં મળેલાં સંબંધોમાં, પ્રવૃત્તિમાં, કાર્યોમાં રાગદ્વેષ મોળા પાડીએ. આપણા પોતાના વિકાસના અર્થે કોઈના પ્રત્યે વેર ના થાય, ઉમળકો પ્રગટે એવી સદ્ભાવના પ્રગટે અને એમ કરતાં કરતાં કેમે કરીને આ સંસારમાંથી આપણાં આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા ઓછાં થાય અને તે કરવાને અંતરનું બળ જગાડવા ભગવાનના સ્મરણનો આશરો લઈએ અને એમ કરીને જીવનની ઉન્નતિ થાય એ સાચો ધર્મ કહેવાય. મળેલા જીવો સાથેના સંબંધમાં, વાતચીતમાં, તટસ્થતા, સમતા

કેળવીએ. પ્રપંચથી ન વર્તીએ. આપણો સ્વાર્થ ન રાખીએ. કોઈનું ભલું કેવી રીતે થાય, કોઈનું દિલ ન દુભાય, કોઈનું અહિત ન થાય એ રીતે પળેપળ વર્તીએ એનું નામ ધર્મ. ધર્મ એ આચરણની વિધિ છે. આવા આચરણ સાથે ભગવાનનું નામ લેવાય તો જીવનનો ઉઠાવ જલદી થાય. સારાં ફળ માટે સારી જમીન પણ જોઈએ. પથ્થરની જમીનમાં આંબા પાકે નહિ. તેવી રીતે જીવનના ઉઠાવ માટે જ્ઞાનભક્તિવાળા જીવનની ખાસ જરૂર છે. જીવનમાં સ્વાર્થ સાધી લેવાનું કરીએ, પ્રપંચથી વર્તવાનું કરીએ અને ભગવાનની માળા કરીએ અને તેમાં ઘણો સમય વિતાવીએ તેથી કલ્યાણ ન થઈ શકે.

સવારે સ્મરણ કરીએ અને સાંજે કરીએ. સવારે પૂજાપાઠ અને નૈવેદ્ય કરીએ એટલાથી પત્તો ન ખાય. જીવનનિર્વાહની પ્રવૃત્તિને લીધે સમય ન મળે એ સમજાય, પણ એનાથી ઉઠાવ નહિ થાય. આપણે આપણી રોજબરોજની પ્રવૃત્તિમાં સજાગ ન બનીએ તો જીવનમાં અર્ધો કલાક સવારસાંજ નામસ્મરણથી કશો અર્થ સરશે નહિ.

દેશભરમાં અજોડ પ્રયોગ - મૌનમંદિર

મારા ગુરુમહારાજે આ બધું શિખવાડેલું. તેઓ તો કહેતા હતા કે ‘આ આયુષ્ય તો ફુટકણિયાં મોતી જેવું છે, પણ લોકોને એ સૂઝતું નથી. લોકો તો અંધારામાં છે. માટે, આવું કંઈક કર.’ આ મૌનમંદિરો એટલા માટે બંધાવ્યાં કે લોકો અંદર અઢાર કલાક સળંગ સ્મરણ કરે, મથે એના સંસ્કારો ઘણા ઊંડા પડશે. અંદર રહેશો તેટલો વખત બહારની પ્રવૃત્તિ પણ બંધ પડશે. મારા ગુરુમહારાજે કહેલું કે ‘તારી આ પ્રવૃત્તિ તારી

હયાતી દરમિયાન નહિ સમજે, પણ તારું શરીર નહિ હોય ત્યારે એની કિંમત સમજાશે.’ હું આખું હિંદુસ્તાન ફર્યો છું, પણ ક્યાંય એકતાન થવાની સરળતા પ્રગટે એવું જોયું નથી.

દંભથી સાવધાન

કેટલાંયે વર્ષોથી મારી સાથે રહેલા જીવોને જોઉં છું કે તેઓ ક્ષુલ્લક વાતોમાં અટવાયા કરે છે. કલાક-બે કલાક ભગવાનનું નામ લો એ તો દંભ છે. એનાથી ઉઠાવ નહિ થાય. કામી-કોધી હોય તેની ગતિ થાય, પણ દંભીની ગતિ નહિ થાય, કારણ દંભથી એવી જાતનો પડદો રચાય છે કે જેને તોડી શકાય નહિ. દંભીની ક્રિયા એટલી બધી ગહન છે કે એને દંભ હોવા છતાં પોતે સચ્ચાઈથી ચાલે છે, એવું વાતાવરણ એ ઊપજાવે છે. કામી-કોધીને ભાન જાગે છે, પણ દંભીનો પડદો તૂટતો નથી.

આપણે રોજબરોજના વહેવારમાં પ્રકૃતિથી રહ્યા કરીએ છીએ. ‘હું’ અને ‘મારું’ કર્યા કરીએ અને સ્મરણ કરીએ એનો કશો અર્થ નથી. આથી કશો ફાયદો થવાનો નથી. માત્ર દંભ વધે છે. આથી, આપણે સમાજને વધારે દૂષિત બનાવીએ છીએ. માટે, સમજીને વિચારવું કે કેવી રીતે ભગવાનના સ્મરણનો ઉઠાવ થાય ?

મારા ગુરુમહારાજનો હુકમ છે કે સાચી વાત કહેવી. અહીં આવે એને દિલથી ચાહવા. છતાં કેટલાંકનાં મન દુભાયાં પણ છે, એ અમે જાણીએ છીએ. અમને તમારી ગરજ છે અને નથી, પણ જીવનના આટલા બધા પ્રસંગો ઉપરથી હું કહું છું કે મને મદદ કરનાર હજાર હાથવાળો ધણી છે. માનવી તો નિમિત્તમાત્ર છે.

સુરતમાં આવ્યો ત્યારે કોઈની ઓળખાણ ન હતી. છતાં આટલું બધું સર્જ્યું. ભગવાનની કૃપાથી આજે તો ઓળખાણ થઈ છે. બેચાર ફોન કરું તો મારી મદદે આવી શકે. સંસારમાં તો જેના વગર ચાલે નહિ તેની મદદે ઊભા રહીએ. અહીં તો મન નારાજ થાય એવી વાતો પણ કરવાની આવે. હું કોઈની શેહમાં તણાતો નથી અને તણાયો પણ નથી. અમારો તો એવો સ્વભાવ બની ગયો છે. આશ્રમને બહુ મદદ કરનારને પણ ક્યારેક કહી દેવું પડે છે. આથી, કેટલાંકનાં મન નારાજ થયેલાં પણ જોયાં છે, પણ તેવાંઓએ જાણવું જોઈએ કે ‘મોટા’ અહીં કેમ અને કેવી રીતે વર્તે છે ? તેમ જ એમના કહેવાનો શો હેતુ છે ? આ વાત બરાબર ન સમજે અને દોષ દે એ બરાબર નથી. ખુલ્લું ન કહું તો હું પણ દંભી ગણાઉં. બધાંનાં ચરણકમળમાં પ્રાર્થનાભાવે આ નિવેદન કરું છું.

॥ हरिःॐ ॥

૯. આ બધું દુઃખ શા માટે ?

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૩-૧-૧૯૬૨

બ્રહ્માંડ અને સંસાર ભગવાનનું વ્યક્ત સ્વરૂપ

આ સકળ બ્રહ્માંડની દૃષ્ટિએ પૃથ્વી અને એનો સમાજ એક બિંદુ સમાન લાગે. બ્રહ્માંડને લક્ષમાં લઈએ તો આપણે કશું નથી. એ રીતે વિચારીએ તો અહમ્ રહે નહિ. ‘બ્રહ્માંડ અને સંસાર બન્ને ભગવાનનું વ્યક્ત સ્વરૂપ છે, તો પછી એમાં આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ કેમ છે?’ આવો પ્રશ્ન કરતાં મેં જોયા છે. સૂર્ય ઊગે છે. પ્રકાશ અને ગરમી સહજમેળે નીકળ્યા કરે છે. અહીં રાત્રિ થાય છે, તે સૂર્યને કારણે થતી નથી. સૂર્ય તો પળેપળ તેજ આપે છે. છતાં રાત્રિ થાય છે. પૃથ્વીની રચનાને કારણે રાતદિવસ થાય છે. ઋતુઓ પણ એને લીધે થાય છે. દિવસ, રાત કે ઋતુઓ સૂર્યને લીધે નથી.

એ જ રીતે આપણે આ સંસારમાંથી સદા આનંદ લઈ શકતાં નથી, ભગવાનની કૃપાનો લાભ લઈ શકતાં નથી, કારણ કે આપણી સ્થિતિ દ્વંદ્વાત્મક અને ગુણાત્મક છે. જેમ આપણે ઘણી વાતો મોટા થઈને સમજી શકીએ છીએ, બાળકની ભૂમિકામાં સમજી શકતાં નથી. માટે, આપણાં ગતિ અને સ્થિતિ બદલાઈ જાય તો ચેતનનો પ્રકાશ ને આનંદ આપમેળે અનુભવાય.

ઉર્ધ્વજીવનની ઝંખના જાગવી જોઈએ

હવે, આપણી આ સ્થિતિ કેવી રીતે બદલાય ? પહેલાં તો

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૬૨

આપણામાં એ પરત્વેનાં ઈચ્છા, આશા, ઝંખના જાગવાં જોઈએ. આપણને કર્મ કરવાની ઈચ્છા જાગે છે. ઈચ્છા જેટલા પ્રમાણમાં બળવત્તર-ઉત્કટ એટલા પ્રમાણમાં કર્મમાં ગતિ પ્રગટે છે, પણ આપણે દ્વંદ્વ અને ગુણની ભૂમિકામાં છીએ એટલે કર્મ પણ તેવાં જ થાય છે. અને ચેતનનો ગુણધર્મ આનંદ છે, તે આપણને નથી મળતો. આપણે કપડાંને રંગ ચડાવવો હોય અને કપડું જો મેલું હોય તો પહેલાં મેલ કાઢવો પડે. એ માટે એને પહેલાં સારી પેઠે ધોવાની જરૂર. આપણે એ પહેલું કરવું પડે અથવા તો રંગારાએ એ કામ પહેલું કરવું પડે અથવા તો એ કપડું રંગેલું હોય તો એનો પહેલાં રંગ કાઢવો પડે. આ જીવનમાં ભગવાનનો રંગ ચડાવવો હોય તો આપણી દ્વંદ્વાત્મક-ગુણાત્મક સ્થિતિ બદલવી પડે તો જ ભગવાનની સ્થિતિનો પરમ માંગલ્યમય અનુભવ કરી શકીશું. નહિતર વેદના, દુઃખ મળે એ ભોગવ્યા કર. દુઃખી થા, શોક કર, પણ આ બધાંમાંથી કંઈ રાહત મળે, જીવનમાં પ્રસન્નતા મળે, એ માટે આપણાં શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે ઊર્ધ્વ પ્રકારના જીવનની ઝંખના જાગવી જોઈએ, પણ એમાં ગતિ પ્રગટ્યા વિના કશું અનુભવી શકીશું નહિ. આ માર્ગ પ્રત્યે આગળ વધવું હોય તો જિજ્ઞાસા જાગવી જોઈએ, તે સિવાય કશું થઈ શકે નહિ. જ્ઞાનની સ્થિતિ અનુભવી શકીએ એનું નામ જિજ્ઞાસા.

દુઃખ માણસને જાગૃત બનાવવા માટે છે

સંસારવહેવારનું કર્મ કરવા માટે તૃષ્ણા-લોલુપતા ઈચ્છા જાગે છે તો એમાં પ્રવેશી શકીએ છીએ. એવી રીતે ભગવાન પ્રત્યે જિજ્ઞાસા જાગે-તાલાવેલી જાગે તો તેમાં પણ પ્રવેશી

શકાય. સંસારમાં જે આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ જાગે છે, દુઃખ આવે છે તે માણસને કોઈ ને કોઈ રીતે જાગ્રત બનાવવા માટે છે, પણ માણસ દુઃખથી સંમૂઢ થઈ જાય છે. જે એવો થઈ જાય છે તે કાયર પુરુષ છે. એનાથી આ માર્ગે પગલું માંડી ન શકાય, પણ જે એનાથી જાગી જાય છે, તે સમજી શકે છે. ભક્ત લોકોએ દુઃખ જ ભોગવેલાં છે. દુઃખને લીધે ભગવાનનો વિચાર થઈ શકે છે.

દુઃખ તો ભોગવવાનું હોય છે. એને જો સારી રીતે ભોગવીએ તો એ પસાર થઈ જાય છે. કંટાળી જઈને દુઃખ ભોગવ્યા કરવાથી દુઃખની માત્રા વધે છે. જો હાયવોય કરીને ભોગવીશું તો એ જ પ્રકારના સંસ્કાર પડશે અને એવા સંસ્કારનો ઉદય થાય ત્યારે વધારે દુઃખ ભોગવવું પડશે. આપણને દુઃખ આવે છે, એ આપણા અનેક પ્રકારનાં કર્મને કારણે આવે છે, એમ સમજીએ અને એવી રીતે ભાવનાથી એ દુઃખ ભોગવીએ. એવે વખતે જે ભગવાનને પ્રાર્થના કરે અને થતું હોય એ નિવેદે છે, આત્મનિવેદન કરે છે, તે દુઃખને શક્તિમાં પ્રગટાવવાનું મોટામાં મોટું સાધન સમજે છે.

દુઃખમાંથી તટસ્થતા પ્રગટી શકે છે. દુઃખ એ ઘડાવા માટે મોટામાં મોટી ચીજ છે, પણ દુઃખ શાથી થાય છે, તેનો વિચાર કરતા નથી. માનવીને સંસારવહેવારમાં વિઘ્ન આવી પડે, કોંયડો, મુશ્કેલી આવી પડે તો જેની સાથે પ્રેમ જાગ્યો હોય એવા વહેવારુ માણસ પાસે એના ઉકેલ માટે જાય છે, કારણ એને ગરજ લાગેલી હોય છે. તેમ દુઃખ એક મોટો કોંયડો છે. એને ઉકેલવા ગરજ જાગતી નથી, પણ ગરજવાળા થઈને એવા જાણકાર પાસે જો આપણે જઈએ

તો જ દુઃખનો ઉકેલ મળે. કંટાળીને કે હાયવોય કરીને આપણે દુઃખની માત્રા વધારીએ છીએ. ગરજવાળા માણસને દુઃખની પળે લાગશે કે જાણે પચાસગણું દુઃખ એ ભોગવે છે. એટલે એનો એ ઉકેલ કાઢવા મથશે. અને ઉકેલ કાઢીને ભોગવશે. સંસારમાં આવી રીતે દુઃખ ભોગવવાની કળા એ કેળવે છે. તેમાં સમતા, તટસ્થતા પ્રગટે છે. એને કારણે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ વગેરેમાં સમત્વ પ્રગટે ત્યાર પછી ભગવાન સાથે યોગ થયો એમ માનવું, પણ એ બધું ગરજ જાગે ત્યારે જ થાય.

આપણે આત્મા સ્વરૂપ છીએ

ખરા અર્થમાં આપણે આત્માના સ્વરૂપમાં છીએ. એટલે કે આત્મા જ છીએ, પણ મળ, વિક્ષેપ ને આવરણને કારણે પ્રકૃતિરૂપ થઈ ગયાં છીએ. એટલે નિર્ભેળ રહી શકતાં નથી. ચેતન તો માનવી સાથે માનવી જેવું, પશુયોનિમાં પશુ જેવું અને જળચર સાથે જળચર જેવું તાદાત્મ્યના ગુણથી થાય છે. તાદાત્મ્યપણું એ ચેતનનો ગુણધર્મ છે. તેમ છતાં તે સર્વથી નોખું પણ છે. એવા નોખા રહેવાની કળા આપણે શીખવાની છે. પુરુષ એ આત્માનું સ્વરૂપ છે. પ્રકૃતિ એ દ્વંદ્વમય છે. પુરુષ (આત્મા) તો સુષુપ્ત દશામાં રહેલો છે. દા.ત. માનવી ઘણું કમાયો હોય, તેને બધી જાતની સુખસગવડ હોય, પણ પક્ષાઘાત થવાથી ખાટલે પડ્યો હોય તો ઘરનાં લોકો ગરજને કારણે ખબરઅંતર તો પૂછે, તેની દવા પણ કરે, બધું જ કરે પણ તેને ગણકારે નહિ. તેવી જ રીતે માનવી પાસે આટલું બધું હોવા છતાં પુરુષ સુષુપ્ત દશામાં છે. એવી સ્થિતિ હોવાને

લીધે ચેતનની ગતિ પ્રગટતી નથી અને આપણા જીવનમાં ચેતનના ગુણધર્મ પ્રગટતા નથી. સૂર્ય સદાય પ્રકાશમાન છે, પણ પૃથ્વી પોતાની ગતિને કારણે રાત્રિ અને દિવસ અનુભવે છે. એ જેટલી સાચી હકીકત છે એટલી જ સાચી હકીકત આપણાં પોતાનાં પ્રકૃતિ, દ્વંદ્વ અને ગુણના કારણે ચેતનને સમજી શકતાં નથી તે છે. આથી, આપણે ભગવાનના ગુણધર્મને-પ્રકાશને અનુભવી શકતાં નથી.

દુઃખમાંથી સુખ મેળવવાની કળા

એટલે અનુભવીઓએ પોતે જે અનુભવ્યું એ આપણી સમક્ષ રજૂ કર્યું છે. હવે, તમે દુઃખી થશો તો અનેકગણું દુઃખ ઊભું કરશો. માટે, એ તમે આનંદથી ભોગવો. નહિ તો તમે વધારે દુઃખી થશો અને પછી કહેશો, ‘હે ભગવાન, તેં આ બધું દુઃખ શા માટે આપ્યું?’ ખરી રીતે તો આ દુઃખ આપણે પોતે જ ઊભું કરીએ છીએ અને દોષ ભગવાનને દઈએ છીએ. હવે, દુઃખ વધારે ઊભું ન કરવું હોય તો આ સમજવાની હકીકત છે. એક કણ જેટલા દુઃખને પણ પ્રેમથી સહન કરશો તો એ દુઃખ ગયું. પ્રેમથી એ ભોગવતાં જે સંસ્કાર ચિત્તમાં પડ્યા તેને કારણે સુખનાં બી વાવે છે. મધમાં માખીની માફક દુઃખમાં જે ડૂબી જતો નથી એને દુઃખમાંથી કેવી રીતે સુખ મેળવવું એ રીતે જીવવાની કળા આવડે છે. દુઃખને કોઈ આવકારશે નહિ. સુખ બધાંને ગમે છે, પણ માનવી એવી રીતે વર્તે છે કે એને દુઃખ જ મળે. આપણને દુઃખ મળતાં એનું ભાન જાગશે ને સમજણ ઊગશે ત્યારે દુઃખમાંથી ઊગરી જઈશું.

દુઃખ ટાણે નામસ્મરણ કરો

અનુભવીઓએ જોયું કે આ પણ માનવીથી બની શકવાનું નથી. એટલે એમણે ઉપાય બતાવ્યો કે ભગવાનનું સ્મરણ કરો. દુઃખ ભલે ન મટે પણ બીજાંમાં દિલ લાગશે. દિલ બીજાંમાં લાગે તો દુઃખ હળવું થશે. દુઃખ વખતે ભાવનાભક્તિ, સ્મરણ, વાંચન, પ્રાર્થનામાં મનને લગાડશો તો મન હળવું થશે, દુઃખના સંસ્કાર ઓછા પડશે. એટલે દુઃખ વખતે પ્રાર્થના કરો, આત્મનિવેદન કરો. એક પણ કર્મ એને સમર્પ્યા વિના ન કરો. એને ધર્યા સિવાય કશું ન કરાય.

કોઈ કહેશે કે હું જીવનમાં માત્ર સત્ય જ આચરું, પણ એ પ્રમાણે એનાથી બનવાનું નથી, કારણ કે સત્ય અસત્ય સાથે જ રહેલાં છે. માટે, આપણે અસત્ય પણ આચરવાનાં. એ બધાંમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય ભગવાનનું સ્મરણ છે, પણ એ સ્મરણમાં જ્યારે અખંડતા પ્રગટે છે ત્યારે ખરું ખમીર અને તેજસ્વિતા પ્રગટે છે. એ પછી જીવનનું ઊર્ધ્વગમન થાય, જીવનનું હાર્દ ખૂલવા માંડે, સત્ત્વગુણમાં પ્રગટવાની પ્રક્રિયા શરૂ થાય અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિમાં પ્રવર્તવાની સ્થિતિ ખુલ્લી થાય. જેમ બે પૈસા કમાવાની સૂઝ મળે ત્યારે ભગવાનનો આભાર માનીએ છીએ. એ જ પ્રમાણે દુઃખ આવે ત્યારે પણ ભગવાનનો ઉપકાર માનવા જેવું છે, કારણ કે એનાથી આપણને ઉત્તમ પ્રકારનું ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં જીવવાની તક આપી છે. માટે, દુઃખ આવે ત્યારે કંટાળીને-ત્રાસીને ભોગવશો નહિ, કેમ કે એથી તો અનેકગણું થશે એ સમજજો. આ હું તમને બિવડાવવા માટે નથી કહેતો, પણ

તમને સાચી સમજણ ઊગી જાય અને દુઃખ હજારગણું વળગે નહિ એવા ભાવથી પ્રેરાઈને એ જાતની સમજણ પ્રેરાવાને પ્રભુકૃપાથી કહી રહ્યો છું. ભડકાવવા કહેતો નથી. પ્રેમભાવે તમારામાં દુઃખને સહન કરવાની કળા જાગી શકે એટલા માટે કહું છું.

સત્સંગથી લાભ

વળી, અનુભવીઓએ જોયું કે માનવી આ બધું પણ કરી શકવાનો નથી. દુઃખથી ત્રાસી ગયેલો હોય એ યોગ કરી શકે નહિ. જ્ઞાનમાર્ગ કે ભક્તિમાર્ગ ગ્રહી શકે નહિ. એટલે એમણે સહેલો ઉપાય બતાવવા કડુણા કરીને કહ્યું કે ‘ભાઈ, સત્સંગ કરો.’ પહેલાં મને પણ થતું કે તુલસીદાસજીએ તો અનેકગણી અતિશયોક્તિ કરીને સત્સંગનો મહિમા ગાયો છે. પછી મને સમજાયું કે એમની વાત તદ્દન સાચી છે. ભગવાનનું નામ સહેલાઈથી લઈ શકાય એમ છે, છતાં માનવી એ લઈ શકતો નથી. માટે, સત્સંગ કરવાથી ભાવના જરૂર કૂંચી રહેશે. ભાવના વિના તો સંસાર પણ નભી શકતો નથી. સંસારમાં પણ એકબીજા પ્રત્યે પ્રેમ રહી શકે છે, એ ભાવનાને લીધે જ બને છે અને ભાવના સત્સંગને લીધે કૂંચી રહ્યા કરે છે. તમે જો ભગવાનની ભાવનામાં પ્રગટી ગયેલા આત્મા સાથે સત્સંગ કરશો તો એમનો પ્રકાશ તમને સ્પર્શ્યા વિના રહેવાનો નથી. એ તો આપણી દ્વંદ્વાત્મક ભૂમિકાને લીધે અનુભવાતો નથી. જેમ સૂર્યનારાયણનો પ્રકાશ આપણને સ્પર્શે છે, તેમ આવા મહાત્માઓના સમાગમમાં પણ પ્રકાશ મળે છે.

સત્પુરુષના સૂક્ષ્મ સંસ્કારો

કોઈને એમ પ્રશ્ન જાગે કે દંદની ભૂમિકાને લીધે આપણને એ આત્માનો પાસ ન લાગે તો સત્સંગ કરવાનો શો અર્થ ? આપણને ત્રણ શરીર છે : (૧) સ્થૂળ શરીર (૨) સૂક્ષ્મ શરીર અને (૩) કારણ શરીર. સ્થૂળ શરીરમાં પૃથ્વી ને જળતત્ત્વ વિશેષ હોય છે. તેથી, સ્થૂળ શરીરની લાક્ષણિકતામાં આ બે તત્ત્વોનો પ્રભાવ મહત્તમ રહે છે. સ્થૂળ શરીરનું સ્થાન ઘરમાંના ઊંમરા જેવું છે. ઘરના ઊંમરામાંથી અંદર પણ જવાય ને બહાર પણ અવાય. એટલે કે સ્થૂળ શરીરમાંથી સૂક્ષ્મ શરીરમાં પણ જવાય ને કારણ શરીરમાં પણ જવાય ને પાછા સ્થૂળ શરીરમાં પણ અવાય. બીજા પ્રકારનાં શરીર સૂક્ષ્મ શરીરમાં તેજતત્ત્વ છે અને એનાથી વિશેષ પ્રમાણમાં આકાશતત્ત્વ છે. ત્રીજું શરીર એ કારણ શરીર તે ભાવનાત્મક છે. એમાં આધારરૂપે એકલું આકાશતત્ત્વ જ છે. ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા જીવોના સંસ્કાર આપણા સૂક્ષ્મ શરીરને સ્પર્શે છે, પણ આપણી ભૂમિકાને લીધે એનો ઉઠાવ થતો નથી. એમ છતાં બીજા જન્મમાં એ સંસ્કારોનો તરત જ ઉદય થાય છે. આ રીતે સત્સંગમાંથી પરિણામ ઝટ આવી શકે છે. સત્સંગમાં તો પાસે ગયા કે સંસ્કાર પડે. પાસે જવાનું પણ દુર્લભ છે. તુલસીદાસે તો ગાયું છે કે ‘ભાગ્ય વિના સત્સંગ સાંપડવો પણ મુશ્કેલ છે. ભાગ્યશાળીને જ સત્સંગ મળે છે.’

ગુરુમહારાજનું વચન

જ્યારે આ સમાજોત્થાનની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવાની આવી ત્યારે

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૬૯

મેં ગુરુમહારાજને કહ્યું, ‘હું પૈસાની માગણી તો ન કરું. બીજાં માણસો પાસેથી લઉં તો કેટલું ઋણ ચડે?’ તેમણે કહ્યું, ‘એ બધું ઋણ તારા માથે નહિ, મારે શિરે છે, કારણ કે તું આ પ્રવૃત્તિ મારા વતી કરે છે.’ મેં કહ્યું, ‘તમારા વચનમાં મને વિશ્વાસ છે.’

ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા એવા આત્માના જીવનમાં કોઈ રીતે આપણે ઉપયોગી થઈ ગયાં, અને તેવાની સાથે સત્સંગ કર્યો તો આપણને તો અનેક પ્રકારની સહાય મળવાની છે. જીવનમાં ગમે તે રીતે ઉન્નતિ થવાની. સંસારમાં જીવન જીવતાં, અનેક પ્રકારનાં કોયડા, મુશ્કેલીઓ આવે ત્યારે વીજળીના ચમકારાની જેમ ઉકેલ મળે છે. તોપણ આપણાથી આવો સત્સંગ થઈ શકતો નથી. આ સરળમાં સરળ સત્સંગની પણ મનુષ્યને પડી નથી, કેમ કે સ્વાર્થ કે ગરજ પણ એમને જાગેલાં નથી. આ કેવું દુર્ભાગ્ય કે ઉત્તમ પરિણામ પ્રગટાવનાર સત્સંગ પણ મનુષ્ય કરી શકતો નથી !

મૌનમંદિરની રચનાનું હાઈ

તો શું મનુષ્ય દુઃખી રહેવાનો ? ત્યારે અનુભવીઓએ કહ્યું કે જ્યાં લગી ઝંખના ન જાગે ત્યાં સુધી તો એ એમ જ રહેવાનો. માટે, એવી ઝંખના જાગે તો જ ગતિ થાય. એટલે એવી ઝંખના જગાડવા માટે ભગવાનની કૃપાથી અને ગુરુમહારાજના હુકમથી આ મૌનમંદિરની રચના કરેલી છે. અહીં એકધારા પંદર-સોળ કલાક નામસ્મરણ, વાંચન, ભક્તિના સંસ્કાર પડે છે. એ સંસ્કાર સૂક્ષ્મ શરીરના ચિત્ત ઉપર પડે છે અને એ સંસ્કારો દ્વંદ્વાદિ ગુણના નથી. માટે,

એની (જીવની) ઊર્ધ્વગતિ જ કરાવવાના. એ સંસ્કારો સીધા સૂક્ષ્મમાં જ પડવાના. એનો ઉદયવર્તમાન પણ જલદી થવાનો અને એ પણ અનેકગણો થવાનો. જેવી રીતે દુઃખને હાયવોય કરીને અને ત્રાસ પામીને ભોગવીએ છીએ અને એ અનેકગણું બને છે, તેમ આ સંસ્કારોનો ઉદયવર્તમાન વહેલો થતાં એ અનેકગણી ગતિ પ્રેરાવનાર બનવાના. મૌનમંદિરની રચના એવી રીતની છે કે તેમાં બેસનાર જીવ એની મેળે ભગવાનનું નામ લીધા કરે છે.

॥ हरिःॐ ॥

૧૦. નિરંતર અભ્યાસ કેળવો

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૦૬-૦૨-૧૯૬૨

ચેતન જ આપણને જિવાડે છે.

આપણું જીવન આંતરિક સાધનોથી ચાલે છે. એ સાધનો, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ છે. આ પાંચેય કરણો માત્ર મનુષ્યયોનિમાં જ છે, પરંતુ એ સહજ રીતે મળ્યા હોવાથી આપણને એની કિંમત નથી. એ જ પ્રમાણે જળ, હવા, અગ્નિ, તેજ પણ સહજ છે, એ પણ કેટલું કીમતી છે ! એના વિના સકળ સૃષ્ટિમાં કશું જ ચાલતું નથી. કુદરત પાસેથી આ બક્ષિસરૂપે મળેલું છે, પણ આપણને એનું ભાન નથી. હવા, તેજ, અગ્નિ બહારથી પણ મળે અને એ આપણા શરીરમાં પણ છે. શરીરમાં અગ્નિ ન હોય તો આપણે જે ખાધું હોય છે, એ પચી ન શકે. જળ, હવા, અગ્નિ વગેરેના મહત્ત્વ અંગે આપણને સભાનતા નથી, છતાં એ મળ્યા કરે છે. એ જ પ્રમાણે ચેતન પરત્વે આપણે સભાન ન હોવા છતાં એ આપણને ભૂલતું નથી. ચેતન જ આપણને જિવાડે છે. તેનાથી જ આપણે જીવીએ છીએ.

બુદ્ધિ બહુ આગળ વધી છે. એટલે પ્રશ્નો જાગે છે કે ચેતન છે કે નહિ ? ભગવાન છે કે નહિ ? પણ આપણે વિચારવું જોઈએ કે પોતાનામાં કોઈ ગતિવાહક શક્તિ રહેલી છે. તેના વડે આખું તંત્ર ચાલે છે. જોવાય, સંભળાય, સ્પર્શ અનુભવાય, હલનચલન થાય, આવી શક્તિના સ્વરૂપને સમજવા આપણને

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૭૨

સ્વાર્થ લાગ્યો નથી. કોક કહે છે કે ચેતનને મેળવવા બહુ તપ કરવું પડે. આપણે જીવનનિર્વાહની પ્રવૃત્તિમાં આવતાં વિઘ્નોને પાર કરી શકીએ છીએ, એવી પ્રવૃત્તિને કેવાં વળગેલાં રહીએ છીએ, કારણ કે એ પ્રવૃત્તિમાં આપણો સ્વાર્થ રહેલો દેખાય છે. વળી, જીવનનિર્વાહની પ્રવૃત્તિમાં બધાં ફતેહમંદ થાય છે એવું પણ નથી. કેટલાંક હારી પણ જાય છે. કોક મંદ પડી જાય છે, તોપણ બધાં વળગી રહે છે. એટલે માત્ર ભગવાનને અનુભવવાનો માર્ગ એકલો જ અઘરો છે એવું નથી. એવું તો બીજું ઘણું અઘરું છે, જે આપણે કરીએ છીએ. હવે જો આપણને ચેતન પરત્વે સ્વાર્થ લાગે તો ચેતનનું મોં આપણી તરફ ફરે. સ્વાર્થ લગાડવા માટે પહેલાં જિજ્ઞાસા થવી જોઈએ. બ્રહ્મની જિજ્ઞાસા જાગ્યા વિના એ પરત્વેની કોઈ પણ ગતિ થવાની નથી. એ પરત્વેની ચોટ લાગે તો લગની પણ લાગે.

જાગૃત આત્મા સાથે અનુસંધાન કરો

એ ઝંખના કેવી રીતે જાગે ? અર્જુન, ભગવાનને બહુ રીતે પૂછે છે. ભગવાન એને જ્ઞાન આપે છે, કેમ કે એ ભગવાનને બહુ જ વહાલો હતો. આ સમજવા જેવું છે. આપણે ભગવાનને વહાલાં ન થઈએ ત્યાં સુધી ભગવાન જ્ઞાન આપતો નથી. હવે, જેણે ભગવાનને મેળવેલા છે, મેળવવા એટલે જોયેલું કે દર્શન થયેલું નહિ, પણ જેનામાં ચેતનના ગુણધર્મ પ્રગટેલા છે, એવા આત્મા સાથે આપણો પરિચય થાય અને આપણે એને વહાલાં થઈ પડીએ તો તે આપણને મદદરૂપ જરૂર થવાનો જ. એટલે ભગવાનની સાથે સંબંધમાં આવવા આવા ચેતનામાં જાગૃત થયેલા આત્મા સાથે અનુસંધાન કરો.

એટલે ભગવાનના પ્રતિનિધિરૂપ આવા સંતો પાસે જઈએ ત્યારે આપણા કૌંચડા ઉપર પૂરતું લક્ષ રાખીએ. એમણે આ સંસારમાં રહીને ભગવાનને જાણ્યો- અનુભવ્યો છે. એટલે ભગવાન વિશે એ જે હકીકત કહે એ આપણે સાચી માનવી. કોક પૂછે છે કે એ કહે એ સાચી વાત છે એની શી ખાતરી ? માનસશાસ્ત્રીય સિદ્ધાંત છે કે લાંબા સમય સુધી જૂઠ ટકી શકતું નથી. અનંત કાળથી ભગવાન વિશેની જે ભાવના સમાજમાં ટકી રહી છે, એ જો ખોટી હોય તો ટકી શકે નહિ. ભગવાનના અસ્તિત્વની હકીકત તો અનાદિ છે. સમાજમાં પ્રસરેલી આ હકીકતને સંતોએ જીવનમાં અનુભવીને પુરવાર કરી છે. માટે, એ હકીકત સાચી જ છે, એમ પુરવાર કરી શકાય.

કેટલાંક લોકો એમ કહે છે કે ‘તમારી વાત તો બુદ્ધિથી સમજાય એવી છે, પણ લોકો ભગવાનમાં માનતા નથી એનું શું ?’ બ્રહ્માંડ તો અનંત અને અમાપ છે. એની આગળ આપણી બુદ્ધિની વિસાત નથી, પણ આપણી પૃથ્વી ઉપર અનેક માનવસમાજો છે. એ કોઈ ને કોઈ દૈવીશક્તિમાં માને છે. ભરજંગલમાં જઈએ તોપણ રામ કે કૃષ્ણને માનવાવાળાંઓ છે. આ ખોટી વાત નથી, કેમ કે પૂજ્ય ઠક્કરબાપા સાથે ભીલોની સેવા કરતો ત્યારે ભરજંગલમાં ઘણો સમય ભીલોની વચ્ચે રહેવાનું બનેલું અને એમનો પરિચય થયેલો. આપણે એમ માનીએ છીએ કે ભીલો સુધરેલા નથી, પણ એ સમજ ખોટી છે. એ લોકોનો એક દિવસ પણ ભજનકીર્તન વિના જતો નથી. પૃથ્વી ઉપરના ઘણા સમાજનાં લોકો મહદ અંશે

ભગવાનને માનનારા છે. બહુ જ નજીવો ભાગ માનતો નથી, કારણ કે એવાં લોકોનું જીવન પ્રપંચી અને સ્વાર્થી થઈ ગયેલું છે. 'હું', 'મારું' અને 'મારું કુટુંબ' સિવાયની ભાવના એ લોકો રાખતા નથી. સ્વાર્થમાં રમમાણ થઈ ગયેલા હોવાથી ઈશ્વરના અસ્તિત્વમાં માનતા નથી. ભરજંગલમાં રહેતાં લોકોના જીવનમાં પ્રપંચ કે આંટીઘૂંટી પ્રગટેલાં હોતાં નથી. શહેરમાં વસતાં આપણા જેવાં લોકોમાં પ્રપંચ કે આંટીઘૂંટી પ્રગટ્યાં હોય તેના ટકા પણ બહુ ઓછા છે. અને એટલે જ ભગવાનના અસ્તિત્વમાં માનનારો માનવસમાજ વિશાળ છે. એવું કોઈ તત્ત્વ હોવું જ જોઈએ, એ નિશ્ચિત છે. આ તો બુદ્ધિથી સમજાય એવી વાત છે.

જેમ દરેક વસ્તુનો અનુભવ કરી શકાય છે, એ જ પ્રમાણે ચેતનનો અનુભવ પણ કરી શકાય છે. એ માટે શ્રદ્ધા જોઈએ. શ્રદ્ધા ખરી હોય તો જ્ઞાન અને ભક્તિ પ્રગટે. શ્રદ્ધાથી ઉત્સાહ, સાહસ, હિંમત, શૌર્ય, પ્રગટે. શ્રદ્ધાને સહમ્નનયની કહી છે. જે વિષયમાં શ્રદ્ધા પ્રગટે તેને આપણે વળગી રહીએ.

વૈરાગ્ય માટે અભ્યાસ અનિવાર્ય

ગીતામાં ભગવાને વૈરાગ્ય અને અભ્યાસની વાત કહી છે. વૈરાગ્ય એટલે સંસાર મિથ્યા છે એમ માનીને નાસી જવાનું નહિ, પણ સકળ કર્મ કરતાં કરતાં અનાસક્ત થઈએ. અનાસક્તિ એટલે નિર્મમત્વ, નિર્મોહપણું, નિર્લોભપણું, નિરહંકારપણું વગેરેનો સરવાળો. આ સ્થિતિનું નામ વૈરાગ્ય. આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અભ્યાસ રાખવો પડે. આવો

અભ્યાસ એ માનવીથી કેળવી શકાય એવો છે. અભ્યાસ ચાલુ રાખીએ તો આપણામાં હૈયાસૂઝ પ્રગટે. જીવનવહેવારની પ્રવૃત્તિમાં આપણે અભ્યાસથી નિષ્ણાત થઈ શકીએ છીએ. એટલે વૈરાગ્યનો અભ્યાસ પણ થઈ શકે એવો છે.

તાત્કાલિક વૈરાગ્ય સિદ્ધ ન થાય, પણ અભ્યાસ કરતાં કરતાં સરળ થાય. હવે, જેને શ્રદ્ધા પ્રગટેલી હોય એને શંકાકુશંકા પ્રગટે નહિ, પણ બધાંમાં શ્રદ્ધા ન હોય. એટલે અભ્યાસ ચાલુ રાખવાનું ભગવાને કહ્યું. સહજ શ્રદ્ધા જન્મવી મુશ્કેલ છે. માટે, અભ્યાસ ચાલુ રાખવાથી શ્રદ્ધા જન્મી શકે. અભ્યાસથી વસ્તુનું હાર્દ પમાય છે. અભિ + આસ = અભ્યાસ. એટલે કે આસપાસ બેસવું. આપણે કોઈના પ્રથમ પરિચયમાં આવીએ ત્યારે તેના ગુણ-અવગુણની ખબર પડતી નથી, પણ પરિચય વધવાથી બધી ખબર પડે છે. એમાં આપણને સ્વાર્થ હોય તો આપણે એના ગુણ વિશે વિચારીએ છીએ, અવગુણ વિશે વિચારતાં નથી. એટલે અભ્યાસ એટલે સતત સંપર્કમાં રહીને એકધારા પરિચયમાં પ્રગટવું તે. માનવીના પરિચયમાં આવી શકીએ, પણ ભગવાન તો અદૃષ્ટ છે. એ આપણા પરિચયમાં આવી શકતો નથી તો આપણે એના પરિચયમાં કેવી રીતે આવવું ? એટલે કહું છું કે ભગવાનના ગુણધર્મની આપણામાં વૃદ્ધિ કરવી, પણ આપણે જીવદશામાં છીએ ત્યાં લગી આપણે પ્રકૃતિથી આવરાયેલાં છીએ. એટલે ભગવાનના ગુણધર્મ પ્રગટેલા છે એવાંના પરિચયમાં આવવાથી આપણામાં ભગવાનના ગુણધર્મ પ્રગટશે.

ભગવાનના સ્મરણથી શાંતિ

હવે, જેના ગુણધર્મ સરખા થાય ત્યારે મૈત્રી થાય. ગુણધર્મ સરખા કરવા માટે દિલનો મેળ કરવો. આમ તો બધાંમાં ભગવાન છે. છતાં પાછો એ અળગો છે, બધાંથી અનાસક્ત છે. આપણે પણ સંસારમાં એવી રીતે રહેવાનો અભ્યાસ કરીએ કે બધાંમાં ભળેલાં રહેવા છતાં હૃદયથી અળગા-તટસ્થ રહીએ. આવું આપણાથી સરળતાથી બને એવું નથી. માટે, કહ્યું કે ભગવાનનું સ્મરણ કરવાથી ભગવાનના ગુણધર્મ પ્રગટી શકે. તો પ્રશ્ન થશે કે માત્ર ‘હરિઃઠું’ કે ‘રામ રામ’ કરવાથી નિર્મોહ - નિરહંકારી બની જવાતું હશે ? હા, કેમ કે બીજાં સાધનો ગૂઢ છે. એ ચિત્તશુદ્ધિ વિના બની શકે એમ નથી. ગૂઢ સાધનો કરવાનો માર્ગ અઘરો છે. જ્યારે નામસ્મરણ સરળ છે. હાલતાં ચાલતાં, ખાતાં પીતાં, ઊઠતાં બેસતાં સર્વ કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં ને સકળ લોક કરી શકે એવું આ સરળ સાધન છે.

જો સુખની ઝંખના છે અને સુખ સદાકાળ ટકે એવું ઈચ્છતા હોવ તો ભગવાનના સ્મરણથી તમે એ મેળવી શકશો. ગીતામાતા કહે છે કે ‘પાપીમાં પાપી કે દુરાચારી પણ મારું સ્મરણ કરે તો એનો ઉદ્ધાર થાય છે.’ બધાં આ જ વાત કહે છે. માટે, ભગવાનના સ્મરણને વળગી રહો. એનાથી જીવનમાં હે* પુરાશે. જીવનમાં આવતા કોયડાઓ ઉકેલવામાં મદદ થશે. શબ્દના સ્મરણથી માનસિક સ્થિતિમાં ફેરફાર થઈ શકે છે. આ માનસશાસ્ત્રની વાત છે.

* હે = ધીરજ, હિંમત

ભગવાનના સ્મરણની અસર

પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી જે કર્મ કરીએ એના સંસ્કારો ચિત્ત ઉપર પડે જ. અને એ સંસ્કારો જ્યારે જાગે ત્યારે આપણાથી વેગપૂર્વક એ જ પ્રમાણે વર્તાય. એટલે જે સ્મરણ કરતો નથી એની દોટ આંધળી હોય છે. તેના ગાઢા સંસ્કારો એને એમાં જ ખેંચી જાય છે અને એમાં જ ડુબાડે છે. જ્યારે બીજો જે ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં કર્મ કરે છે, એના ચિત્ત ઉપર કર્મના સંસ્કારો એટલા ગાઢા નથી હોતા. એટલે એ જાગે છે ત્યારે ઉપરછલ્લા હોવાથી વહી જવાના. એ વખતે એ એમાં ખેંચાઈ જવાનો નહિ. ભગવાનના સ્મરણથી મૂળ શક્તિને આપણામાં આપણે પ્રગટાવ્યા કરીએ છીએ ત્યારે નવા દ્વંદ્વાત્મક અને ગુણાત્મક સંસ્કારો પડે છે, તેની ગાઢતા ઓછી હોય છે. બુદ્ધિ, ચેતનની સૌથી નજીકનું કરણ છે. બુદ્ધિ વડે ભગવાનના સ્મરણમાં એકધારાપણું પ્રગટે તો એવી સ્થિતિ પ્રગટે કે જેના વડે કરીને નિર્મોહ અને નિર્ભ્રમત્વ પ્રગટાવી શકાય. બુદ્ધિ આ વાતને એકદમ સ્વીકારતી નથી.

ભગવાનનું સ્મરણ અખંડ પ્રગટે ત્યારે ખૂબ ધૂન પ્રગટે. ધૂનનો એક પ્રકારનો નશો હોય છે. એમાં એક પ્રકારનો લય હોય છે. આને લીધે જ્ઞાનતંતુમાં એક પ્રકારનું સમત્વ પ્રગટે છે. ગીતામાં સમત્વને 'યોગ' કહ્યો છે. સમત્વને લીધે બીજા વિચારો ઝાઝા સ્પર્શતા નથી, કેમ કે જેમાં ધૂન, નશો રહે એમાં જ ધ્યાન વધારે રહે અને ચિત્ત પણ બીજાંમાં પરોવાય નહિ. હવે, આ કામ કરવું કે નહિ એ તમારે વિચારવાનું છે.

શ્રદ્ધાની વાત મેં કરી. જો શ્રદ્ધામાંથી બુદ્ધિનો વિકાસ ન થાય તો એ શ્રદ્ધા નથી. ભગવાનનો ભક્ત એકધારું સ્મરણ કરે ત્યારે શ્રદ્ધા પ્રગટે છે. અને તેને ભગવાન બુદ્ધિયોગ આપે છે. બુદ્ધિયોગવાળા ધારે તો વધારે કમાઈ શકે. માટે, કહું છું કે જીવનનિર્વાહનું બહાનું ન કાઢો. જીવનનિર્વાહ તો ભગવાનના સ્મરણથી વધુ સારી રીતે ચલાવી શકાય. ભગવાનનાં કૃપાશક્તિ તો એકધારાં મળ્યા જ કરે છે, પણ એમાં શંકા કરે છે, એટલે પંચાત થાય છે. વેપાર કરવો હોય અને કોઈ મિત્ર ખૂબ પૈસાવાળો હોય તો એની ઓથ રહે છે, પણ જો ભગવાનની ઓથ હોય તો ભગવાન એનું બરાબર ચલાવતો હોય છે, પણ એમાં એક જ શરત છે કે એકધારો ભગવાનનો થઈ જા. માત્ર, જીવનનિર્વાહમાં જ નહિ પણ દરેક પ્રવૃત્તિમાં ભગવાન સહાયરૂપ થશે. ભગવાનના નિરંતર સ્મરણમાં આપણું કલ્યાણ છે અને એ દરેક રીતે મદદ પૂરનારું છે.

॥ हरिःॐ ॥

૧૧. મૌનમંદિર ઉત્તમ સેવા

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૨-૩-૧૯૬૨

દુઃખ વેળાએ ટટાર રહીએ

આ સંસારમાં મનુષ્ય તરીકે અવતાર પામેલાં છીએ અને આપણે માનવી છીએ તેથી જીવદશામાં છીએ એટલે સંસારમાં સુખદુઃખનો અનુભવ થાય છે. જો ખરી રીતે વિચારીએ તો આપણે જન્મ લઈએ ત્યારથી સુખનો જ ગાળો વધારે હોય છે, પણ દુઃખ કોઈને ગમતું નથી. સુખ ગમે, સુખમાં રહેવું ગમે. સારું લાગે. જીવન જીવવાનો લહાવો મળે. જ્યારે દુઃખ આવે ત્યારે સુખમાં ભંગ પડે એટલે એને દુઃખ વધુ લાગે. અસલના જમાનામાં - વેદના સમય પહેલાં - જીવનના તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ વિચાર્યું કે માનવીને સુખ વધુ ગમે છે, કારણ સુખ એ આત્માનો સ્વભાવ છે - લક્ષણ છે, અને આપણામાં આત્મા હોવાથી સુખ વધુ ગમે, કારણ આત્મા આનંદ અને સુખસ્વરૂપ છે. આપણી ઉંમર એમ કહીએ કે ૫૦ વર્ષની છે તો તે ગાળા દરમિયાન વધુ તો સુખ હોય છે, પણ જરા દુઃખ આવે તો જીવ એકદમ હેરાન થઈ જાય છે. જીવનમાં દુઃખ ન આવે એમ તો થવાનું જ નથી. જેમ સવારે મળત્યાગ કરીએ તે સ્વાભાવિક છે. તેમ દુઃખ પણ સ્વાભાવિક છે. એ તો આવવાનું જ. સુખદુઃખ તો સાથે જ છે અને એ ન આવે તેમ બનવાનું નથી. એવી માન્યતા સેવવી કે દુઃખ ન આવે એ અજ્ઞાનમૂલક ભ્રમણા છે. એટલે દુઃખ પ્રગટે ત્યારે આપણે

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૮૦

હેરાન થઈ જઈએ છીએ. ‘દુઃખી ન થઈ જવાય અને ફ્લેશ ન પામીએ’ એમ એ બોલે છે, વિચારે છે, પણ એની ખરેખરી વેદના એને હોતી નથી. જેમ દાંતમાં તણખલું ભરાય કે પગમાં કાંટો વાગે તો તેને કાઢ્યા વિના માનવી બેસી રહેતો નથી, તેમ માનવીને ખરેખરું દુઃખ, વેદના વગેરે ડંખતાં નથી. જો એ ડંખે તો એનો ઉકેલ કરવાનો પ્રયત્ન કરે. એ બોલે છે ખરો, પણ સાત્ત્વિક પ્રયત્ન કે એવો કોઈ ઉકેલ કરતો નથી.

ગમે તેવો મહાત્મા હશે, પણ એને પણ જ્યાં સુધી શરીર છે ત્યાં સુધી દુઃખ તો આવવાનું જ. ફક્ત એને દુઃખ લાગતું નથી. એ સમજે છે કે દુઃખ ભોગવવાનું છે. એટલે એનાથી એ દબાઈ જતો નથી.

સંસારમાં પૈસા કમાવા કેટલી મથામણ કરવી પડે છે ? એ માટે એમાં ઉત્સાહ હોય છે અને ત્યાં તો ઊલટાના એમ કહીએ છીએ કે ‘મુશ્કેલી તો આવે જ’ અને એની ઉપાધિ અથવા સંતાપ થાય તો જ બે પૈસા કમાવાય.’ તેમ દુઃખમાં જો એમ લાગી જાય તો જરૂર એનો ઉકેલ થાય. એટલે અમે કહીએ છીએ કે સંસારમાં દુઃખ તો આવવાનું જ. એને મિથ્યા કરી શકીએ એમ નથી. એટલે સંસારમાં દુઃખ, ફ્લેશ, સંતાપ, ભય વગેરે તો રહેવાનાં જ. એનાથી હતાશ ન થઈ જઈએ, મક્કમ રહીએ, ભાંગી ન પડીએ, એમ થાય તો પછી એના વિશે અફસોસ ન કરતાં ટટ્ટાર રહી શકીએ. એને નિર્મૂળ કરી શકીએ એમ નથી તો એનો ઉકેલ કરવો અને એનો ઉપાય એવો શોધવો કે આ બધું હોવા છતાં શાંતિવાળાં, પ્રસન્નતાવાળાં રહી શકીએ. એની ઉપર તરતાં રહી શકીએ. એવું કોઈ

સાધન હોઈ શકે ખરું ? અને એની શોધ કરતાં, અનુભવીઓએ શોધી કાઢ્યું કે આ બધું થાય છે શેને લીધે ? તો જડ્યું કે મનને લીધે. મનને કેમ દુઃખ થાય છે ?

મનની સંકળામણ

મન ચાર વસ્તુ સાથે સંકળાયેલું છે. બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ સાથે. આપણે જે બધું માનીએ, ઈચ્છીએ, કલ્પીએ તે પ્રમાણે ન બને તો દુઃખ થાય. એટલે મન સ્વતંત્ર નથી. મનની જે બધી ઈચ્છાઓ હોય તે ન ફળે એટલે દુઃખ થાય. મન પ્રાણ સાથે સંકળાયેલું છે અને તેનું ધાર્યું ન થાય એટલે મનને દુઃખ થાય.

પછી બુદ્ધિને એમ થાય કે એમ કર્યું હોત - તેમ કર્યું હોત તો સારું. એટલે બુદ્ધિ સાચો નિર્ણય કરે નહિ અને મનને ગમતું પરિણામ નહિ આવે એટલે દુઃખી થાય. પછી વળી અહમ્ એમાં જોડાય. અને એમાં એ રીતે વિચારોની ગતિ કરાવે. જેમ વીજળી હોય અને એને માટે ઍજિન હોય, પણ ઍજિન ચલાવવા માટે વીજળીનો ધક્કો જોઈએ, તેમ અહમ્નો ધક્કો હોય છે. અહમ્ના ધક્કાથી મન વિચારે ચઢે છે ને વધારે દુઃખી થાય છે. ચિત્ત કશામાં કામ આવતું નથી. ચિત્તમાં સંસ્કાર જ પડે છે અને તે દરેક જાતના. એમાં બધું એકઠું થયા કરે. એ તિજોરી છે. એમાં બધું ભરાયા જ કરે. એ ખાલી થતી નથી. ચિત્તના સંસ્કાર જાગૃત થાય ત્યારે માનવીને કર્મ કરવાં પ્રેરે. જેવો સંસ્કાર તેવો ધક્કો લાગે ને તેવું કર્મ થાય. જીવદશાથી પ્રેરાયેલાં કર્મમાં જાગૃતિ રહે નહિ. એટલે વળી પાછું કર્મનાં પરિણામથી મન દુઃખી થાય.

દુઃખમાં સુખનો અનુભવ

મહાત્મા લોકોએ વિચાર્યું કે મનને જ દુઃખ થાય છે. જો એને કેળવીએ તો ફેર પડે. જીવદશામાં આપણો મોટામાં મોટો શત્રુ પ્રાણની શક્તિ છે. એટલે એ લોકોએ વિચાર્યું કે મનની શુદ્ધિ કરવાની વાત બરાબર નથી. મનને જે થાય છે તે પ્રાણને લીધે થાય છે. માટે, પ્રાણની શુદ્ધિ કરો. એટલે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે મોળા પાડીએ તો ધીમે ધીમે પ્રાણની પણ શુદ્ધિ થાય. બુદ્ધિનું ક્ષેત્ર - મન, ચિત્ત, પ્રાણ, અહમ્ કરતાં નિરાળું છે. બુદ્ધિનું ક્ષેત્ર સ્વતંત્ર છે. જો સંસારમાં વિચારીએ તો દરેકના સ્વભાવની સમજણ બુદ્ધિ વડે થાય છે. બુદ્ધિ એ પ્રકાશ પાડનારી, સૂક્ષ્મ અંતઃકરણ છે. એના વડે સંસારવહેવારની સમજણ પડે છે. બધાંની સમજણ પડે છે, પણ બુદ્ધિ પ્રાણના રંગે રંગાયેલી છે. એટલે જેવાં આશા, ઈચ્છા, કામના, લોલુપતા વગેરે હોય તેવી બુદ્ધિ થતી હોય છે. જેમ જેમ પ્રાણની શુદ્ધિ થતી જાય તેમ તેમ બુદ્ધિ પણ સાત્ત્વિક થતી જાય. એટલે દુઃખમાં સુખ અનુભવવું હોય તો બે અંતઃકરણોને મઠારવાની જરૂર અને તે પ્રાણ અને બુદ્ધિ.

જો કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, ઈર્ષ્યા, અદેખાઈ, આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા તથા માન્યતાઓ, આગ્રહો, પૂર્વાગ્રહો વગેરે મોળાં પાડીએ તો બુદ્ધિની શુદ્ધિ થાય.

પ્રાણની શુદ્ધિ

પ્રાણની શુદ્ધિ કેમ થાય ? સંસારમાં બધાં કર્મો કરવાનાં, બધાં સાથે હળવા મળવાનું થવાનું અને ઘર્ષણ થવાનું તો

ઘર્ષણ પણ નિવારી શકાય કે નહિ ? સંસાર ચલાવવાનો, નિર્વાહ ચલાવવાનો અને ઘર્ષણ ન થાય તેને વિશે વિચારીને મહાત્મા લોકોએ શોધ કરી. અને એ લોકોએ અનુભવ કરીને જીવનનો નિયોડ કાઢ્યો અને કડુણા કરીને બધાંને જણાવ્યું કે પ્રાણની શુદ્ધિ મુખ્ય અને એનાથી બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય, પણ મનુષ્ય આશા, ઈચ્છા વગર તો જીવી જ નહિ શકે. આપણામાં બધી રચના એના વડે ચાલ્યા કરે છે. જો એ ન હોય તો કર્મ પણ ચાલે નહિ. એટલે બુદ્ધિ કહે કે આશા, ઈચ્છા વગેરે તો રહેવાં જ જોઈએ, એટલે અનુભવીઓ કહે છે કે આશા, ઈચ્છા પણ રહે અને આપણું કામ પણ ચાલી શકે તો તે કેવી રીતે થાય ? સંસારમાં પણ ભક્તો થઈ ગયા. ખરા મહાત્મા થઈ ગયા. એ લોકો સંસારમાં પોતાનો કર્મવહેવાર કરી ગયા છે.

નિર્મમત્વનું પરિણામ

ભગવાન ગીતામાં પણ કહે છે કે ‘તમે કર્મ છોડી ન શકો’. કર્મ તમને છોડે એમ નથી અને તમે કર્મ છોડવાના નથી તો મનુષ્યને શરીર છે એટલે ખાવા તો જોઈએ જ. એટલે જીવનનિર્વાહ માટે કર્મ જરૂરનું જ છે તો બુદ્ધિ કહે છે કે આશા, કામના, લોલુપતા વગર તો કર્મ કેવી રીતે સંભવે ? પણ એનો અનુભવીઓએ ઉકેલ કાઢ્યો કે ભાઈ, ‘અનાસક્ત થાઓ અને કર્મ કરો’. દરેકમાં નિર્ભેળપણું કેળવો. નિર્મમત્વ કેળવો. એનાથી સંતોષ થાય અને બે પૈસા મળે પણ ખરા. અને જરૂરિયાત પૂરતી પ્રવૃત્તિ પ્રેમથી થઈ શકશે. દા.ત. બંગાળમાં રાજારામમોહનરાય થઈ ગયા તે વખતથી આપણા

દેશમાં જીવનના ઉદયકાળની શરૂઆત થઈ. એઓ ખૂબ વૈભવશાળી હતા અને છતાં સંપૂર્ણ નિરાસક્ત હતા. એ વાત ૧૨૫ વર્ષ પૂર્વેની છે. ત્યાર બાદ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર થઈ ગયા. તેઓ વ્યાપારમાં એક લાખ રૂપિયા કમાઈ ગયા અને પેઢી છોડી દીધી. એવા બીજા બેચાર ભાઈઓનાં નામ પણ જાણું છું કે જેઓ પોતાનો ધંધો કુશળતાપૂર્વક કરે છે.

જેમ નિર્મમત્વપણું, નિર્ભેળપણું કેળવીએ તેમ બુદ્ધિ શુદ્ધ થતી જાય છે, તેજસ્વી બને છે અને આપણા પ્રશ્નો, કોંચડાઓનો ઉકેલ બહુ સરસ રીતે નીવડે છે. અને કઈ રીતે કામ કરીએ તો એનો યોગ્ય ઉકેલ આવશે એની પણ સમજણ પડતી જાય છે અને સામાન્ય બુદ્ધિ કરતાં વિશેષ સમજણ પ્રગટે છે. એટલે બુદ્ધિની જે એવી માન્યતા છે કે આશા, કામના, લોલુપતા વગર કર્મ નથી થઈ શકતાં તે ખોટી પડે છે.

દુઃખમાં પણ પ્રસન્નતા રહે તો આનંદ ટકે

એટલે દુઃખમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા જળવાઈ રહે તો આનંદ રહે. સકળ બ્રહ્માંડનું મેનિફેસ્ટેશન (menifestation) - વ્યક્તત્વ આનંદ માટે છે, આનંદ સ્વરૂપે છે. આનંદની ઝલક એ જ આત્માનું કે જીવનનું મુખ્ય લક્ષણ કે હેતુ હોય છે અને સુખનો ગાળો પણ લાંબો હોય છે. સુખ એ ચિરંજીવી સ્વરૂપ છે અને એટલે ઋષિમુનિઓએ વિચાર્યું કે સુખ એ સતત રહી શકે કે કેમ ? તો સુખનો અનેરો આનંદ ભોગવી શકીએ ને સુખ ને આનંદ સતત અનુભવી શકાય.

એટલે એ બન્ને (પ્રાણ અને બુદ્ધિને) મોળાં પાડવાં હોય તો તમારે સંસારમાંથી મોઢું ફેરવવું પડશે. તમે ગમે તેટલી

પ્રવૃત્તિ કરો, પણ મોઢું ફેરવ્યા સિવાય કશું થવાનું નથી. વિશ્વામિત્ર જેવું તપ હોય તોપણ શક્ય નથી.

સમૃદ્ધિ વિલાસ ભોગવવાનો પ્રયત્ન કરો તોપણ સુખ કાયમ રહેવાનું નથી. દા.ત. અસુરોએ ખૂબ વિલાસ કર્યો. એ માટે એ લોકોએ ભારે તપ કર્યું અને વિલાસ ભોગવ્યો, છેવટે એ સુખ પણ ટક્યું નહિ અને જતું રહ્યું, પણ અસુરો કરતાં ઋષિઓ મહાન હતા, કારણ કે એમને સુખ સતત રહેતું હતું.

કર્મ તો જડ છે, એને લીધે અનેક વ્યક્તિઓ સાથે સંકળાયેલાં છીએ. આપણે એ કર્મ સ્વાર્થને કારણે કરીએ છીએ. જો નિઃસ્વાર્થ ભાવે એકલું કર્મ કરીએ તો ઓછું ઘર્ષણ રહે, પણ સ્વાર્થને લીધે કરીએ ત્યારે ઘર્ષણ વધારે થાય એટલે અશાંતિ, વેદના રહેવાનાં જ.

જીવનમાં ધ્યેય પ્રગટાવવો જરૂરી છે

એટલે ઋષિમુનિઓએ વિચાર્યું કે રાગદ્વેષને મોળા પાડવા માટે આપણે કેવા થવું છે એનું નિશ્ચિતપણું - નક્કી કરવું જોઈએ. ધ્યેય પ્રગટવો જોઈએ. એટલું ધ્યેય નિશ્ચિતપણે ન પ્રગટે ત્યાં સુધી ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરીશું તોપણ જીવનને મઠારવાનું નહિ બને.

તો ધ્યેય નક્કી કરવાની કેમ સમજ પડે ? જો તે કાળે ધ્યેય પ્રમાણે ગતિ થાય અને વર્તાય તો સમજવું કે ધ્યેય પ્રગટવા માંડ્યું છે. દિલમાં લાગી જાય તો જ ધ્યેય પરત્વેની જાગૃતિ રહે અને જાગૃતિથી કર્મ થાય ત્યારે રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનો, સદ્ભાવ પ્રગટાવવાનો, અનાસક્તભાવે કર્મ કરવાનો પ્રયાસ

થાય ત્યારે ધીરે ધીરે કરણોની શુદ્ધિ થાય. એટલે પ્રાણ અને બુદ્ધિ જો સુધરી જાય તો બીજાં કરણો પણ સુધરે. **મન એ તો બંધન અને મોક્ષનું કારણ છે.** અંતઃકરણ જે કહેવામાં આવે છે, એની જો શુદ્ધિ થાય તો બધું થાય. એટલે જીવનનું ધ્યેય બદલાય. આ બધું સુધારી શકીએ તો આ બધું શક્ય છે. આ એક પ્રક્રિયા છે જેનો નિયમિત અભ્યાસ કરવો પડશે.

ધ્યેય પ્રાપ્તિનું સાધન

પણ ધ્યેય એકદમ નક્કી ન થાય તો એનું કંઈ સાધન કરો. એ તરફ કંઈ પ્રગતિ થાય એવું કંઈ કરો તો **ભગવાનનું નામસ્મરણ એ માટે મોટું સાધન છે.** નામસ્મરણની અખંડ ગતિ થઈ જાય તો રાગદ્વેષ બધું મોળું પડશે ને ધ્યેય પણ નિશ્ચિત થઈ જશે. અને એ માટે કંઈ કહીએ એ શરમભરેલું લાગે છે. એટલે પ્રયત્ન કરો. નદીમાં ઝંપલાવવું જ પડશે, સંસારમાં જે બધું થાય છે, તેમાંથી પણ જો રાહત મેળવવી હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ એક ઉત્તમ દવા છે. દુઃખ વગેરેને દબાવી ન શકો, પણ પ્રાર્થના, ભજન વગેરેથી એનો પટ બદલી કાઢો તો તમને દુઃખ ઓછું લાગશે. ગમે તેમાં અટવાઈ પડ્યા હોવ તો ભગવાનનું સ્મરણ, પ્રાર્થના, નિવેદન, સદ્વાચન કરો તો એમાંથી કંઈક રાહત રહેશે અને એમ કરો તો સાચી સમજણ પડશે. એટલે ધ્યેય નિશ્ચિત થયા સિવાય રાગદ્વેષ મોળા ન પડે અને ધ્યેય નિશ્ચિત કરવા ઉપર કહ્યું તેમ સ્મરણ વગેરે કરવું.

એટલે મૂળ વાત ઉપર આવીએ. સુખ કાયમ અનુભવવા માટે આપણે ઝાઝી મથામણ કરતાં નથી, વિચારતાં નથી.

એટલે એ બનતું નથી. એટલે મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું કે કંઈ કર. માત્ર, તું એને ઓરડામાં ધકેલી દે. એટલે એને અંદર મથામણ થશે જ અને સ્મરણ પણ કરશે. ઘેર તમે તમારા વિશે આવું વિચારી શકશો નહિ, સ્મરણ પણ એટલું થશે નહિ. આ કંઈ મારી વાત નથી, પણ મૌનમાં બેસનારાં બધાં કહે છે. ઘેર એ જીવન વિશે વિચારતો જ નથી, અહીં એને બધો સ્ફોટ થાય જ છે. મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું કે આ જ તારી સેવા. હું તો પહેલાં સેવા કરતો ત્યારે પણ ભગવાનનું સ્મરણ કરતો અને કામ કરતાં કરતાં પણ ખૂબ સ્મરણ કર્યા કરતો. એના સાક્ષીઓ છે. પરીક્ષિતભાઈ, ઠક્કરબાપા વગેરે એના જાણકાર છે. અને જે કામ એકલો કરતો હતો તેને માટે અત્યારે ૫-૭ જણ છે. નિરહંકારી, નિષ્કામભાવે કામ કરીએ તો કામ બધું થાય. ઘસારો ઓછો લાગે. એટલું વધુ કામ થાય અને થાક પણ ન લાગે.

પોતા વિશે વિચારવા માટે આ મૌનમંદિર છે

તો ભગવાનનું શરણું લો, પ્રાર્થના કરો, સદ્વાચન કરો, નિવેદન કરો તો મનને શાંતિ થશે, પણ મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું કે એનાથી પણ મગજને શાંતિ વળતી નથી. એટલે જે આવે તેને અંદર પૂરી જ દેવાનું મને તો કહ્યું. એટલે જે દર વર્ષે અંદર બેસશે તેને સંસ્કારો પડ્યા છે તે ક્યાં જશે ? પાયા વગર ઘર ન ચણાય, તેમ જીવનનો મૂળ પાયો આપણા જીવનમાં પડેલા સંસ્કારો છે. એટલે જ્યારે એનો ઉદય થશે ત્યારે એમાં જ એ લઈ જશે. બહાર તો માનવી પોતા વિશે કદી વિચારતો નથી એટલે એને ફુરસદ આપવા અને સમજણ

ઊગે એટલે અંદર પૂરી જ દેવાનું કહ્યું અને અંદર ગમે તેટલા વિચારો ઊભરાય છતાં ભગવાનનું સ્મરણ ચાલ્યા કરે છે. માણસ સંસારમાં પોતાના વિશે વિચારવાનો નથી. પોતાનું વિચારે નહિ અને એનું દર્શન કરે નહિ ત્યાં સુધી કેવી રીતે પરાઙ્મુખ થાય. એટલે એને એકલો અંદર મૂકી દે તો આપમેળે વિચારશે અને આવા પવિત્ર વાતાવરણમાં રહેવાથી સૂક્ષ્મમાં સંસ્કાર પડશે.

હાલના પ્રચલિત જીવનને કોઈ ઉત્તમ દશામાં ફેરવવાનો આ પ્રયોગ છે. અને જરાસરખો રાગદ્વેષ પણ કોઈકનો ઘટ્યો તો એ રીતે આ મોટામાં મોટી સેવા છે.

ઉત્તમ સેવા

સેવાના ત્રણ પ્રકાર : સ્થૂળ સેવા, સૂક્ષ્મ સેવા ને કારણ સેવા. ભગવાનમાં લીન થઈ જવાય તે કારણ સેવા. અને માનવીના રાગદ્વેષ મોળા પડે, ઉત્તમ પ્રકારના સંસ્કારો પડે, એમ સૂક્ષ્મમાં અસર પડે તે સૂક્ષ્મ સેવા. અને સ્થૂળ તો, માંદો હોય તેને દવા, ભૂખ્યાંને અન્ન, એમ કોઈ પણ જાતની આપત્તિમાં રાહતરૂપ થવાય તે સ્થૂળ સેવા છે. એનાથી રાગદ્વેષ મોળા ન પણ પડે. અહમ્ પણ વધી શકે છે. એટલે ઉત્તમ પ્રકારની સેવા તો તે છે જેનાથી માનવીના રાગદ્વેષ મોળા પડે. ને ઉત્તમ સંસ્કારો પડે, એમ સૂક્ષ્મમાં અસર પડે તે સૂક્ષ્મ સેવા ઉત્તમ પ્રકારની સેવા છે. એટલે મને જે તમારી સેવા કરવાની તક આપી છે, તે બદલ હું તમારો ઋણી છું. આ જીવમાં આમ કંઈ કશું છે નહિ. મને જોતાં કોઈ આકર્ષણ પણ જન્મી શકે એવું નથી. કઠણ પણ છું અને સ્પષ્ટ કહેતાં કેટલાંકનાં દિલ

દુભાય છે, પણ જો ગુણી હોય તો એને દુઃખ ન થાય. એનું એમાં કલ્યાણ છે. અને આપણે ધારીએ એ કેમ બને ? પણ મારામાં એવું આકર્ષણ નથી, પણ મારા પર ભગવાનની કૃપા છે. જેથી, ઘણા માનવીની સાથે સંબંધ થતાં આ બધું હું કરી શકું છું.

મૌનમંદિરમાં પોતાનું જ દર્શન

મૂળ વાત - એટલે ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા ભગવાનનું સ્મરણ કરો. પ્રાર્થના, નિવેદન કરો. પ્રાર્થના, નિવેદન વગેરેથી ધ્યેય સન્મુખ થશે, પણ એ પણ ન થાય એટલે ગુરુમહારાજે આ રસ્તો બતાવ્યો કે માનવીને અંદર એકલો મૂકી દેવાથી એને પોતાનું દર્શન થશે અને એટલે આપમેળે વિચારશે. કેટલાંયને પ્રત્યક્ષ સિનેમાની ફિલ્મ જેમ અનુભવો થયેલા છે અને તેમણે નિવેદન પણ કરેલાં છે. પોતા કેવાં છે એનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય.

મારા એક વડીલ, જેનું મારા ઉપર બહુ ઋણ. તેને એવું તો દર્શન થયેલું કે તે કહે, ‘અલ્યા, યૂનિયા, તારો જાદુ બંધ કર.’ તો એ બધું આમ પ્રત્યક્ષ થતાં એમાંથી એ નીકળી જાય, પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને - ભગવાનને ચરણે નિવેદન કરીને, તો એનું કલ્યાણ થાય છે અને આવા સાધન સિવાય માનવીમાં જે જે પડેલું છે, તે ઊગી શકવાનું નથી.

માનવીના જીવનમાં એવી ફુરસદ એને નથી. અરે, જરાય ગતિ એની થાય એવી શક્તિ જ એનામાં નથી. એટલે મારા ગુરુમહારાજે ખરું સાધન મને બતાવેલું. તે વખતે બિલકુલ પૈસા નહિ અને આ કેમ બને ? તો કહે, ‘નિશ્ચિંત થા, મારું તને વચન છે કે જે કોઈ તને મદદ કરશે, તેનું તારા માથા

ઉપર ઋણ નહિ રહેવા દઉં', પણ મને એમ કે જે મને મદદ કરે તેનું શું ? તો કહે કે 'નિશ્ચિંત થા. તને જે કોઈ મળશે અને મદદ કરશે તેનું કલ્યાણ થશે.' એવું કહ્યું ત્યારે મને નિરાંત થઈ.

અને એક વખત આવો પ્રસંગ સાંપડેલો. મારા મિત્રોએ મને આશ્રમ કાઢવા પૈસા ભેગા કરી આપેલા (વર્ષ ૧૯૪૮), તે મેં પાછા આપી દીધેલા, પણ પછી સ્પષ્ટ હુકમ થયો ત્યારે આ શરૂ કર્યું, પણ માનવી અંદરથી બહાર આવીને બધું વીસરી જાય છે. એટલે અટકી જાય છે, પણ જો અભ્યાસ ચાલુ રાખશો તો ગતિ ઉત્તમ પ્રકારની થશે.

અનેક માનવીઓ આ જોઈ ગયા છે અને વખાણ્યું છે. શ્રીગંગેશ્વરાનંદજી પણ જોઈ ગયા છે અને એમને ગમી પણ ગયું. સૌ કોઈને પોત પોતાની રીત અલગ હોય છે. અને એ રીતે એ માનવીની અને ભગવાનની સેવા કરે છે. એટલે આ જે સાધન થયું છે, તેનો ઉત્તમ રીતે લાભ લઈએ એટલી પ્રાર્થના છે.

॥ हरिःॐ ॥

૧૨. ભેદમાં અભેદ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૦-૦૩-૧૯૬૨

પ્રાણીમાત્રમાં શ્રેષ્ઠ માનવી

આપણને મનુષ્યનું જીવન મળેલું છે, એનું ખરેખરું મહત્ત્વ આપણા દિલમાં સાચી રીતે ઊગી ગયેલું નથી. મનુષ્યજીવનમાં અમુક પ્રકારનું વિશિષ્ટ તત્ત્વ, વિશેષપણું રહેલું છે. એ કયા પ્રકારનું વિશેષપણું છે, જેને લીધે મનુષ્યજીવન બીજાં પ્રાણીઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે ? જળચર, પશુ, પંખી કે અન્ય યોનિઓમાં બધાંમાં બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ સરખાં નથી. એ બધાંમાં મન નથી, બુદ્ધિ તો બહુ ઓછામાં ઓછી. જળચર, પશુ, પંખી વગેરેમાં પ્રાણ છે. માનવીમાં મન છે. એટલે એ માનવી છે. માનવીમાં પાંચ ઈંદ્રિયો વિશેષપણે ખીલેલી હોવાથી આપણે આપણા આત્માના સત્ત્વમાં ખીલી શકીએ-આત્માના પ્રકાશમાં વ્યક્ત થઈ શકીએ. સ્થિર અને સ્થિતપ્રજ્ઞ થઈ શકીએ, એ માટે આપણી પાસે પાંચ કરણો છે અને એટલે મનુષ્યજીવન બધાં પ્રાણીમાં શ્રેષ્ઠ છે.

પરંતુ એનું ખરું મૂલ્યાંકન બુદ્ધિએ સ્વીકારેલું નથી. જો બુદ્ધિમાં એ સાચી રીતે ઊગી જાય તો આપણે બરાબર એનો ઉપયોગ કરીએ. પાંચ પૈસા સિલકમાં ઘટે તો જરૂર ઘડભાંજ કરીએ, પચાસ રૂપિયા ખોવાઈ જાય તો પસ્તાવોય થાય, પણ એનાથીયે વિશેષ કીમતી એવું મનુષ્યજીવન ખોવાની સ્થિતિમાં કે ખોતા જ રહીએ છીએ ને જીવન ચૂકવીએ છીએ તોપણ તેનું આપણને ભાન પ્રગટતું નથી.

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૯૨

જીવનનું મૂલ્ય સમજો

જીવન કેવી રીતે ખોઈ નાખીએ છીએ ? અનેક પ્રકારના અન્યથા પ્રકારના વિચારો, રાગદ્વેષ, આઘાત, પ્રત્યાઘાત વગેરેમાં માનવી જીવન વેડફી રહ્યો છે. એક અણમૂલો હીરો આપણે વેડફીએ છીએ એવું જો ભાન જાગે તો બહુ સારી રીતે એનું જતન કરીએ, પણ એવું સાચું ભાન પ્રગટ્યું નથી. એ ભાન પ્રગટે કેવી રીતે ? બધાંને ભાન જાગી શકશે ? તો અમે કહીએ છીએ કે ના, બધાંને એવું ભાન ન જાગે. બધાં તો ઘરેડ પ્રકારનું જીવન જ વ્યતીત કરશે. અને એથી વધારે ને વધારે ગૂંચવાયેલું જીવન બનાવે છે, વળી કહે છે કે દુઃખ આવ્યું, મુશ્કેલી આવી - એ રીતે વિચારી વિચારીને જ વધારે દુઃખી થઈ જાય છે. વહેવારમાં રાગદ્વેષનાં કૂંડાળાં કેવી રીતે ઓછાં પ્રગટે, કેમ કરીને બધાં સાથે સદ્ભાવ પ્રગટે, સુમેળ થાય એવું કોઈ કરતાં નથી, પણ કેમ કરીને ભેદ વધે એવું થતું હું તો જોઉં છું. અને એમાં પાછા ગુલતાન થયા કરે છે. એવા જ વિચાર અને વૃત્તિમાં માનવી અથડાય છે !

સુખી થવાનો રસ્તો તો સદ્ભાવ, સુમેળ, પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ કેળવવાનો છે. કોઈએ દ્વેષ કર્યો હોય તોપણ તેના પરત્વે સદ્ભાવ કેળવો, સહનશક્તિ કેળવો, ઉદારતા કેળવો, આ બધું તપ છે.

સુખી થવા દંભનો પડદો ચીરવો પડશે

મનુષ્યજીવનનું ખરું મહત્ત્વ તો સમજીએ. અને એના આવા અમૃતનો સ્વાદ ચાખવો હોય તો ભેદ ઘટાડવાથી એમ થશે, ભેદ વધારવાથી નહિ. ભેદ ઘટાડવાથી સુખ મળે. ઘણી

સમજણવાળો માનવી પણ ભેદ વધારે છે. ભેદ ઘટે એ તરફ એનું લક્ષ જ દોરાતું નથી. એ બુદ્ધિથી સમજે છે, પણ એ પ્રમાણે વર્તતો નથી. ફલાંણો આમ વર્ત્યો એમ કરીને એ પણ સામે એ જ રીતે વર્તે છે, તો ભેદ ઘટે એ પ્રમાણે વર્તાતું કેમ નથી ? કારણ એવી સમજણ બરાબર પાકી થયેલી કે ઊંડે ઊતરેલી નથી. જે સમજણ છે તે ઉપરછલ્લી કે દંભવાળી છે, માટે, જો સુખી થવું હોય તો દંભના પડદાને ચીરવો પડશે. એટલે મનુષ્યના સુખની આડે તો મોટામાં મોટો પડદો દંભનો છે અને એણે પોતે જ ચીરવો પડશે. એ માટે સમજણ જોઈએ, એ કેવી રીતે ઊગે ? એ તો અભ્યાસ કરવાથી આપમેળે ઊગે.

સારી સોબત કેળવો

સારી સોબતથી મનુષ્યજીવનનું મનન ચિંતવન થાય. આ દેહ બહુ મોંઘો છે અને એની દુર્લભતા વિશે સતત ચિંતવન રહ્યા કરે અને મહાપુણ્યના પ્રતાપે મળેલા આ દેહની પાછળ રહસ્ય છે, હાર્દ છે એ સમજવું જોઈએ.

કરણોનો શંભુમેળો

પાંચ કરણો - મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્માં ભેદને કારણે વિકૃતિ થાય છે અને ઉશ્કેરાવાને લીધે એ બધાં કરણો સમતાની સ્થિતિમાં રહેતાં નથી, અને એ સ્થિતિમાં રાગદ્વેષ જેમ વધારીએ તેમ એમાં વિક્ષેપતા વધે છે. મન કંઈ ચાલે, બુદ્ધિ કંઈ ચાલે, અહમ્ કેમ વર્તે - એમાં શંભુમેળો થઈ જાય છે. આમ તો બધાં એક છે, છતાં શંભુમેળો થઈ જાય છે ? તેનું ચિંતન કરવું રહ્યું.

સમતાથી પ્રસન્નતા

સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામના થાય. એમાં ઘડીકમાં અમુક પ્રકારનાં આશા, ઈચ્છા, કામના ઊગે ને વળી ઘડીકમાં બીજા પ્રકારનાં ઊગે. એટલે એમાં તાણાતાણ થાય. એમ પ્રાણ બિચારો ખેંચતાણમાં પડ્યો અને એની પાછળ બીજાં પણ ખેંચાય. એ ખેંચનો જે અનુભવ થાય છે, એનાથી સમતુલા ધવાય છે - Balance of power disturbs. આ બધા આઘાત પ્રત્યાઘાતોથી ઘર્ષણ વધે, જ્ઞાનતંતુ નબળાં પડે અને એથી શરીરમાં રોગ વગેરે થાય અને દુઃખી થવાય. એટલે જો સુખી થવું હોય તો સમતા, તટસ્થતા વગેરે કેળવીએ તો બહુ સરળતા લાગશે. એને લીધે જ્ઞાનતંતુની સમતા જળવાશે. એવાં લોકો બહુ સમતા કેળવીને ગમે તેટલું દુઃખ હોવા છતાં ખૂબ પ્રસન્નતા ભોગવે છે. કુદરતે આવી શક્તિ આપમેળે મૂકેલી છે અને એ જો ન હોત તો ઘર્ષણ ચાલ્યા જ કરત.

શ્રીરમણ મહર્ષિનાં દર્શને હું શ્રીનારાયણ સ્વામી*ની સાથે ગયેલો. શરીરની ઘણી દુઃખી અવસ્થામાં પણ એ પ્રસન્ન રહેતા. મારા ગુરુમહારાજ શ્રીબાળયોગી મહારાજને પગે ગૂમડું થયેલું. અંદર જીવડાં પડેલાં, તે બહાર પડી જાય તેને પાછાં અંદર મૂકતા. એટલે શરીરને સાચવવાની વૃત્તિ ઘણાંને હોય છે, જ્યારે ગુરુમહારાજ તો કહેતા કે શરીર પરત્વેની ઉપેક્ષા કેળવવાનું એક સાધન મને આપમેળે મળેલું છે તેને કેમ અવગણું ? અને એમાં પણ એ પ્રસન્ન રહી શકતા, પણ

* તેમનો આશ્રમ ધારચૂલા હિમાચલ પ્રદેશમાં છે.

એનું કારણ એમના જ્ઞાનતંતુની પ્રબળ સ્થિતિ હતી અને તે સમતુલાને આત્મારી હતી.

ભેદ ઘટાડવાની રીત

આપણે ભેદ કેવી રીતે ઘટાડી શકીએ ? આઘાત પ્રત્યાઘાતથી ઇંછેડાઈએ નહિ, ઉશ્કેરાઈએ નહિ, સમતા રાખીએ એટલે મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહમ્માં વિક્ષેપતા ન પ્રગટે. એમ કરવા રાગદ્વેષ મોળા પાડો. ભેદ ઘટાડો. જીવનમાં મળેલાં સર્વ સાથે એ રીતે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરીએ. એ અઘરું છે પણ પ્રયત્ન કરવો. સંસારમાં વિવિધતા છે. આંખ, કાન, નાક, મોં વગેરે દરેકને હોય છે. છતાં દરેક જુદાં જુદાં હોય છે. એમાં વિવિધતા છે. તાડ જુઓ. દરેક તાડ જુદા. દરેક લીમડો જુદો છે. એમ દરેક જુદા જુદા. એમ ગાય, ભેંસ, કબૂતર વગેરે એક જાત હોવા છતાં એ દરેકમાં વિવિધતા હોય છે. એક ભૂમિકા-પરિસ્થિતિ ઉપર દરેક માણસ જુદી રીતે વિચારે. એટલે જેમ દરેક જુદી જુદી રીતે વિચારે તો એની સાથે લડી ન પડતાં બીજાંનું સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. રાગદ્વેષ મોળા પાડવા સિવાય તમે બીજાંને સમજી શકશો નહિ. જો ભેદ ઘટે તે રીતે વર્તીશું તો જ બીજાંને સમજી શકીશું કે સમજી શકવાની શક્યતામાં આવીશું.

વિવિધતા એ જ માયા

માણસોમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એક છે, પણ તે દરેકનાં કર્મ જુદાં જુદાં છે. તેથી, દરેકનાં ભૂમિકા, સમજણ જુદાં જુદાં છે. માટે, વિવિધતા તો રહેવાની જ. એટલે એને

લીધે ભેદ પણ પ્રગટે. એનું નામ આપણા આચાર્યોએ માયા પાડ્યું. આ વિવિધતાને લીધે ભેદ પડ્યો અને એને લીધે આપણે આત્મામાંથી જીવ થઈ ગયાં. માયા એટલે ભ્રમણા. જોકે બધું દેખાય તો બરાબર. વિવિધતા કોનું લક્ષણ છે? એ પણ એકમાંથી જ પ્રગટેલી છે, એવી સમજણ જો જાગે તો તો ભેદ ન થાય. બીજો મેળ રાખે કે ન રાખે, મારે તો સુમેળ રાખવો છે, એવું જો વિચારે તો જ મનુષ્ય સુખી થઈ શકશે.

ત્યારે મનુષ્યનું મહત્ત્વ, શ્રેષ્ઠતા એનામાં સહજમેળે મળેલાં છે કે જે કોઈ પણ યોનિમાં કેળવાયેલાં નથી. માનવીને સુખ ગમે છે, દુઃખ ગમતું નથી, પણ દુઃખનો ઉપાય કરતો નથી. એને એ અંગેનાં તાકાત કે જિજ્ઞાસા જાગ્યાં નથી. એ ઈચ્છે છે ખરો, પણ પોતાની અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓથી, મડાગાંઠોથી, સમજણથી બંધાયેલો છે, પોતે જ પોતાના બંધનમાં છે, એમાંથી છુટાતું નથી.

આપણે આત્મા છીએ

જોકે આત્માનો સ્વધર્મ પળેપળ આનંદમાં પ્રગટવાનો છે. સૂર્યમાં પ્રકાશ, અગ્નિમાં ગરમી તેમ આત્મામાં આનંદ. એ બધું એ દરેકમાં સહજ છે તો પછી માનવી જાગતો કેમ નથી? એનો મૂળ સ્વભાવ આનંદ છે. સૂર્ય રાત્રિએ જતો નથી રહેતો, પ્રકાશ પણ જતો નથી રહેતો, પણ પરિસ્થિતિ બદલાય છે, તેમ આપણે આત્મા છીએ, ચેતન છીએ પણ જીવ થઈ ગયાં છીએ. મૂળ તો આપણે આનંદ સ્વરૂપ છીએ. અરે, આનંદ કરતાંયે વિશેષ અમૃતના સાગર છીએ. અરે, કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અન્યથા કર્તુમ્ છીએ. સત અને અસતમાં એમ જ રહીએ

છીએ. આપણી એ સ્થિતિ હોવા છતાં વર્તમાનમાં અનુભવતાં નથી, એનું કારણ આપણે જે ભેદ પાડ્યો છે તે છે. આપણે આત્માની સ્થિતિનું ભાન ભૂલ્યાં છીએ. પળેપળ આત્માની સ્થિતિના ભાનમાં રહી એકધારા પ્રવર્તે તેવા લોકો માયામાં ડૂબી જતા નથી. આત્માની સ્થિતિમાં પ્રવર્તે એવો જીવ નિર્વિકાર રહી શકે છે, પણ આપણે એવું અનુભવી શકતાં નથી, કારણ કે આપણે ભેદમાં છીએ. આપણે આત્માનું પળેપળ ભાન રાખી શકતાં નથી. આપણામાંનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ આપણને સુખ અને દુઃખની પરિસ્થિતિમાં લઈ જાય છે. તો એ બધાં આપણને કઈ રીતે ઉત્તમ સ્થિતિમાં લઈ જાય, તે આપણે વિચારવું. તો તેને માટે એકબીજાનું સહન કરીએ - પ્રેમથી, સદ્ભાવથી, સુમેળ રાખીએ, દરેકને સહન કરવું પડે છે - પણ ના છૂટકે કે ત્રાસીને સહન કરે છે. એટલે એમાં ભેદ ને વિકૃતિ વધે છે ને દુઃખ વધે છે. એટલે સહન કરવાનું આવે છે એનાથી કોઈ છટકી શકવાનું નથી તો પ્રેમથી સહન કરવાની આદત કેળવીએ, એથી જ્ઞાનતંતુ બહુ મજબૂત થશે.

ભાવનાથી વર્તીશું તો મેળ મળશે

ભાઈ, અનુભવ કરો, કરી જુઓ અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ની સમતુલા જળવાય એમ સમતાથી વર્તો. સાત કરોડ ભગવાનનાં નામજપ લખવાથી મોક્ષ થઈ જાય એમ મેં સાધુઓને કહેતાં સાંભળ્યું છે, તે તદ્દન ખોટી વાત છે. ભગવાનના સ્મરણનો મેળ આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ સાથે જોડવો પડશે. તે સિવાય ઉદ્ધાર નથી. જો

ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ વગેરે જેમ વહી રહ્યાં છે, તેમ વહેવા દેશો તો પત્તો નહિ ખાય. એટલે ભગવાનના સ્મરણનું મન, બુદ્ધિ સાથે સંધાણ થાય એનો રસ્તો ? મુખ્ય રસ્તો, રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનો છે. તે સિવાય કોઈ ભૂમિકા થવાની નથી.

કરોડો વર્ષ ભગવાનનું નામ લીધા કરો તોપણ તમને કોઈ તારી શકશે નહિ. આપણે જીવદશામાં છીએ. માટે, રાગદ્વેષમાં કાયમ ન રહીએ એ રીતે મનને કેળવવું. એ કેળવવું બહુ અઘરું છે. એનો કોઈ ઉપાય ખરો ? હા, ભગવાનનું સ્મરણ જો અખંડ થઈ જાય તો. એ પણ અઘરું છે તો પછી સહેલો રસ્તો તો એ છે કે ભગવાનનું સ્મરણ, પ્રાર્થના કરતાં કરતાં આપણને મળેલા જીવો સાથે સંપ, સુમેળ ને સદ્ભાવથી વર્તીએ. આપણાં મન અને બુદ્ધિને પ્રયત્નપૂર્વક સમજાવીએ કે જીવનમાં શાંતિ પામવાનો આ એક જ માર્ગ છે. એમ કરતાં કરતાં એવી રીતે વર્તવાની ટેવ પાડીએ. એનાથી સહેવાનું ઘણું આવશે તે ખાસ લક્ષમાં રાખશો, પણ ભાવનાથી કરીને વર્તેલું તમને સુખની સ્થિતિમાં રાખશે, એ નિશ્ચિત છે, એ જાણજો.

॥ हरिःॐ ॥

૧૩. શબ્દનું આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાન

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૦૩-૦૪-૧૯૬૨

આપણાં શાસ્ત્રો

આ પૃથ્વી ઉપર જ્યારે મનુષ્યની હસ્તી લાખો વર્ષ પહેલાં હશે ત્યારે જેને આપણે વાણી કે શબ્દ કહીએ છીએ તે પ્રચલિત ન હતાં. મનુષ્યના શરીરના જે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ છે, તે લોકોનું એમ માનવું છે. ત્યારે મનુષ્યો ઈશારાથી પોતાનો વહેવાર ચલાવતા. તેવા કાળમાં શબ્દનું કેવી રીતે menifesatation-(વ્યક્તત્વ થવું=બહાર પડવું) થયું, તે વિશે ઘણા મતભેદ છે.

એમ કહે છે કે વાણી હતી પણ કયા પ્રકારની, તેનું સંશોધન થયું નથી. બીજાં કેટલાંક કહે છે કે ભાષા ન હતી. આપણી સંસ્કૃતિમાં Prevedic timesમાં લખવાની પદ્ધતિ ન હતી, પણ સાંભળીને, સ્મરણમાં રાખીને કે કંઠસ્થ કરવાની પદ્ધતિ હતી. શ્રુતિ એટલે સાંભળીને અને સ્મૃતિ એટલે મગજમાં જેનું સ્મરણ થયા કરે તે. એ રીતે આપણાં શાસ્ત્રો શ્રુતિ અને સ્મૃતિ તરીકે ઓળખાયાં છે.

વેદનું જ્ઞાન શ્રુતિમાં છે, તે પછીથી વિકાસ પામીને સ્મૃતિ થઈ. હવે, જ્યારે સ્મૃતિની સ્થિતિ હતી, તે પહેલાંના કાળમાં, જે શબ્દનું જ્ઞાન હતું તે હૃદયસ્થ હતું. જેમ કે, માણસને અત્યંત આનંદ થાય છે ત્યારે હૃદયનો ભાવ હૃદયમાં રહે છે. તેમ બહુ આઘાત થાય ત્યારે માણસ બોલી શકતો નથી. ત્યારે આપણે

મૌનમંદિરનો મર્મ • ૧૦૦

રડાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ કે જેથી એનો ડૂમો હળવો થાય. એનું કારણ એ છે કે શરીરના કોઈ કરણ ઉપર અસર થતી અટકે.

એટલે જ્ઞાનની જ્યારે ઉન્નત સ્થિતિ હોય ત્યારે વાણીનો લય થઈ જાય. સાધનામાં પણ જ્યારે સાધક ભગવાનમાં એકાકાર થઈ જાય ત્યારે વાણી લય પામી જાય. એટલે પહેલાંના કાળમાં જ્ઞાન ન હતું, લોકો મૂઢ હતા એવું જે કહેવાય છે તેવું આપણે ત્યાં ન હતું, કારણ કે આપણે ત્યાં વેદ પ્રગટ્યા તે પહેલાં આવી મૂઢતા હોઈ ન શકે. વેદના પ્રાગટ્ય જેવી - આવી જ્ઞાનની ભારેમાં ભારે સ્થિતિ હોય, તેની પહેલાંની સ્થિતિ અજ્ઞાનવાળી કેવી રીતે હોઈ શકે ? પશ્ચિમના લોકો કહે છે કે લાખો વર્ષ પહેલાં મનુષ્યો બોલતા ન હતા ત્યારે અજ્ઞાન કે મૂઢ હતા, પણ આપણે ત્યાં ઋગ્વેદ વગેરે પ્રગટ્યા તે પહેલાં ઊંચા પ્રકારની ભૂમિકા હોવી જોઈએ. નહિ તો એવી ભૂમિકા વગર વેદ પ્રગટે નહિ. એટલે એવી સ્થિતિ થયા પહેલાં ભૂમિકા ઊંચી હોવી જ જોઈએ.

ભારતની આદિપ્રજા આત્મજ્ઞાનવાળી હતી

અત્યારે પણ જ્ઞાન એકદમ થઈ જતું નથી. એવી ભૂમિકા કે સ્થિતિ પ્રગટે તો જ જ્ઞાન થાય. એટલે આપણે આપણી સંસ્કૃતિ પ્રમાણે વિચારીએ તો એક મત પ્રમાણે હિંદમાં જે આર્ય પ્રજા આવી તે અમુક જગ્યાએ વસતી હતી, અને ક્યાંથી તે આવી તેનું ચોક્કસ ઠેકાણું નથી. એ પ્રજામાંથી પણ ચારપાંચ ફાંટા પડીને જુદે જુદે ઠેકાણે વસ્યા. એ સંસ્કૃતિનાં મૂળ હતાં. તેની જે અસરો ફેલાઈ તેમાં ઘણું સામ્ય નીકળે છે કે મળે છે.

એટલે એ ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય કે જે મૂળ ટોળીવાળા હતા, તે લોકોની પાસે અમુક પ્રકારનું જ્ઞાન હતું. તેમ છતાં એ લોકો ચોક્કસ અનુમાન ઉપર આવતા નથી કે જે પ્રજાને જ્ઞાન હતું, તે મૂળમાં કેવી રીતે અજ્ઞાની કે મૂર્ખ હોઈ શકે ?

જ્યારે ભક્તને જ્ઞાનની ઉન્નત અવસ્થા પ્રગટે ત્યારે એની વાણી લય પામી જાય છે. એટલે ત્યારે જે હશે તેમાંથી અમુક વ્યક્તિ એવી પ્રગટી હોય કે તેમાંથી કોઈ સાધુ થયા હોય, સાધનાની ભૂમિકામાં હોય, અનુભવી હોય, તેઓ આવી રીતે જ્ઞાનની દશામાં હોય એટલે વાણી લય પામી જાય. તેવા તો કોઈક જ હોય. તેથી બધાં જ મૂઢ હોય એ શક્ય નથી.

ત્રણ કેંદ્રોની સમતામાંથી ‘ૐ’

ત્યારે સમાજનું શું ? તે વિશે કોઈ નિર્ણય કરી શકતા નથી. એટલે બુદ્ધિથી વિચારીએ તો સમજાય છે કે ત્યારે વહેવાર તો ચાલતો જ હશેને ! તો તે ઈશારાથી ચાલતો હશે અને એમ કોઈક ને કોઈક શબ્દ તો નીકળી પડતો હશે. આપણી સંસ્કૃતિ કહે છે કે ભાષા તો હતી અને સૌથી પહેલો જે શબ્દ હતો તે ‘ૐ’ નીકળેલો. એનું કોઈ પ્રમાણ નથી, પણ આપણા લોકોએ વિચાર્યું કે શબ્દ ત્રણ ઠેકાણેથી નીકળે - નાભિ, કંઠ અને મૂર્ધન્ય. નાભિ અને કંઠમાંથી જે નીકળે તે કાને સાંભળીએ અને મૂર્ધન્યમાંથી જે શબ્દ નીકળે તે સાંભળી શકતાં નથી. મૂર્ધન્ય એટલે માથાનો વચલો ભાગ. શબ્દનું સ્ફોટ થવું એ પણ માથાના વચલા ભાગમાંથી થાય છે. કાન સાંભળી શકે તે પણ કાનમાં એવી જ્ઞાનતંતુની રચના છે કે તે બધાં જ્ઞાનતંતુ મગજની અંદર જાય છે અને અંદરની રચનાને બહારનાં

આંદોલનો સ્પર્શ કરે અને પછી અંદરની રચના બહારનાં આંદોલનોને પકડીને શબ્દને સાંભળી શકીએ, અને એમ શબ્દનું માથાના વચલા ભાગમાં પણ સ્થળ છે.

એટલે શબ્દના ત્રણ સ્થળને લીધે શબ્દ સંભળાતો હશે એમ બધાંએ વિચાર્યું. અને જ્યારે માણસ ભગવાનની સાથેના સંબંધમાં હોય ત્યારે આમ તો ત્રણે સ્થળોમાં સમતા કે સરખાપણું હોય, એ પળે જે શબ્દ નીકળે તેમાં એમણે અનુભવ કર્યો તો તે ઊં ઉચ્ચાર થાય. એમ ઊં આપણી સંસ્કૃતિનો મૂળ શબ્દ છે. એમ દરેક સંસ્કૃતિમાં મૂળ શબ્દની ઉપાસના થાય છે. મુસલમાનોમાં અલ્લા, તેમ જ ખ્રિસ્તી, જૈન ધર્મમાં પણ આવી ઉપાસના છે. એટલે નાભિ, કંઠ અને મૂર્ધન્યમાંના સરખાપણાથી જે શબ્દ નીકળે તેનો સંબંધ શ્વાસમાં હોવાથી અને શબ્દમાં સમ હોવાથી શ્વાસમાં પણ સમ પ્રગટે છે. અને એમ એ શબ્દ પ્રગટે ત્યારે શ્વાસ પણ સમ હોય છે. એટલે આવી ભાવનાવાળી સ્થિતિમાંથી શબ્દ નીકળે ત્યારે શ્વાસમાં સમ પ્રગટે અને બન્ને - સૂર્ય ચંદ્ર - નાડીમાંથી સરખા પ્રકારનો - એટલે કે કંપ વગરનો - એકબીજામાં જરા પણ જોશ નથી એવો શ્વાસ વહે છે. તેનો આપણા શાસ્ત્રકારોએ વિચાર કર્યો. શ્વાસનું સમ પ્રમાણમાં વહન થાય તો તેની શી અસર થાય ? એનું જ નામ પ્રાણાયામ. એટલે જ્યારે પ્રાણાયામ પ્રગટે ત્યારે આશા, તૃષ્ણા વગેરે મોળાં પડે, સાથે સાથે લાગણી, ઊર્મિ, ભાવના પણ શ્વાસની સાથે પ્રગટે અને એટલે શાંતિ, પ્રસન્નતા અનુભવાય છે. અહીં પ્રાણ, જેનું function એટલે કે પ્રાણનો ધર્મ - આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા વગેરે પ્રગટાવવાનો છે તે પ્રાણ -

જ્યારે ભાવ પ્રગટે ત્યારે સ્થિર થઈ શકે છે અને એ બધાં તે કાળ પૂરતાં શાંત થઈ જાય છે. આવી સ્થિતિમાં જ્યારે શબ્દ નીકળે અને તે પાછો ભાવનાવાળો પ્રગટે ત્યારે શ્વાસ એવા પ્રકારનો ચાલે, તેની સાથે બુદ્ધિ પણ સમ પ્રકારની થાય છે અને તેની સાથે સમગ્ર રીતે આપણામાં સમતા પ્રગટતી હોય છે.

ઉપાસનાનો ખરો અર્થ

ઉપાસનાનો અર્થ છે પાસે બેસવું. એટલે લોકોની પાસે બેસવું ? તો કહે ના. બ્રહ્મ કે ભગવાનની પાસે બેસવું તે. એમ આપણામાં એકધારી ભાવના પ્રગટે એટલે એનું નામ ઉપાસના.

એવી ભાવના પ્રગટે ત્યારે પ્રયત્ન નથી કરવો પડતો અને તેવે વખતે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ની શુદ્ધિ થયા કરે છે. અને એવી જ રીતે જેમ જેમ ભાવ ઉન્નતપણે પ્રગટવા કરે ત્યારે એની અસર આપણાં શ્વાસોશ્વાસ અને ફેફસાં ઉપર થાય ત્યારે આપમેળે પ્રાણાયામની સ્થિતિ સર્જાય ને એમ થતાં થતાં અંતઃકરણોની શુદ્ધિ થાય છે.

શબ્દની ઉપાસના

આમ, શબ્દની ઉપાસનાથી આપણાં કરણોની વિશુદ્ધિ થઈ શકે છે, તે આપણે જોયું. એટલે સારા થવાની પ્રક્રિયા એ પણ ભગવાનના નામની ઉપાસના છે એમ મેં તમને સમજાવ્યું. પછી તમને જે નામ વહાલું લાગતું હોય તેની ઉપાસના તમારા ધ્યેયને સન્મુખ રાખીને કરો તો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ની વિશુદ્ધિ થયા કરે છે અને તેમ તેમ રાગદ્વેષ મોળા

પડતા જાય છે. આ માટે જો શ્રદ્ધા પ્રગટેલી હોય તો જ બને. ગીતામાતાએ પ્રમાણ મૂક્યું છે કે ‘શ્રદ્ધાવાન્ લભતે જ્ઞાનમ્’ આપણે વેપાર કરવો હોય તો મૂડી જોઈએ. એકલી મૂડી નહિ પણ આવડત, હૈયાઉકલત, સાહસ, હિંમત વગેરે જોઈએ. એકલી મૂડીથી ન ચાલે. ગમે તેવાં ગ્રાહક આવે તેની સાથે પણ પ્રેમથી સોદો કરો તો વેપાર ચાલે. વળી, વાણી પણ મધુર જોઈશે.

તેવી જ રીતે મનુષ્યે ચેતનને અનુભવવું હોય તો ઋષિમુનિઓએ સરળ ને સહજ પદ્ધતિ જે શોધી કાઢી છે, તે છે શબ્દની ઉપાસના. આ મેં તમને ખૂબ ચોખવટથી સમજાવ્યું. સ્મરણથી આપણાં કરણો કેમ વિશુદ્ધ થઈ શકે, તે પણ ભગવાનની કૃપાથી મેં સમજાવ્યું.

નામસ્મરણની રીત

આ શબ્દનો ઉચ્ચાર એ માત્ર બોલવાનો જ નથી, પણ એ બોલવાથી આપણાં કરણોની વિશુદ્ધિ થાય એવી રીતની સભાનતાથી ભગવાનનું સ્મરણ થાય. ભગવાનનું સ્મરણ થાય અને જ્યારે એ સ્મરણમાં અખંડતા પ્રગટે ત્યારથી સાચી સાધનાની શરૂઆત થાય છે. એટલે સાધનાની ખરી શરૂઆત માટે શબ્દની અખંડતાની મૂળ જરૂરિયાત. શબ્દની ઉપાસનાની શરૂઆત થઈ એ પહેલાંના કાળમાં માનવી બીજી સાધના કરી શકે એવી સ્થિતિ ન હતી ત્યારે આપણા ઋષિમુનિઓએ આપણા ઉપર કૃપા કરી, કરુણા કરીને, આપણને આ સ્મરણનું સહેલું સાધન આપ્યું છે.

સંસારમાં માનવીને સંતાપ, દુઃખ ભોગવવાં પડે છે અને એમાં શાંતિ પ્રગટાવવા ભગવાનનું સ્મરણ, ભજન, પ્રાર્થના વગેરે એ માટેના ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં સાધન છે. કરી જુઓ તો ખબર પડે.

હેતુપૂર્વક નામસ્મરણ

માણસને જ્યારે પૈસાની જરૂર પડે અને એની પાસે ન હોય તો ઉઘીના પણ લાવીને ચલાવે છે. એટલે જ્યારે ગરજ પડે ત્યારે બુદ્ધિ જાગ્રત થઈ જાય છે. એટલે ખરી ગરજ પ્રગટે તો બુદ્ધિ તે વિષયમાં કામ કરતી થઈ જાય છે. તેવી જ રીતે આ ભગવાનના નામમાં એવી ગરજ પ્રગટે તો કામ થાય. ત્યારે શબ્દની ઉપાસના કરવાથી કામ સરે છે.

આપણે આ સંસારવહેવારમાં દુઃખ, અથડામણો ભોગવીએ છીએ, મૂઝાઈએ છીએ. તેવે વખતે શાંતિ પામવાનું જો ખરું સાધન હોય તો સ્મરણ છે. એને માટે આપણને એમ થાય ખરું કે શાંતિ થાય તો સારું. દુઃખ, મુશ્કેલીઓ તો સંસારમાં આવવાનાં જ. અને આપણું મન જો એમાં જ પરોવાઈ રહેતું હોય તો તેમાંથી મનને નોખું રાખવાને માટે, મનમાં શાંતિ પ્રગટાવવાને માટે જો કોઈ સાધન હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ છે. ભાઈ, કરી તો જુઓ.

અનુભવીઓની શોધ - નામસ્મરણની ગોળી

અમેરિકામાં આજે ભૌતિક વિકાસ છે ને તેથી જીવન એટલું બધું ગતિશીલ છે કે જીવનમાં સંઘર્ષણ છે. મનની શાંતિ નથી. એટલે માનવીના મનને શાંત કરવાને માટે ત્યાં

ટ્રાન્કવીલાઈઝર્સની (મનને શાંત કરવાની દવા) શોધ થઈ છે. એ લોકોએ સ્થૂળ રીતે મન શાંત થાય એને માટે સ્થૂળ દવાઓ શોધી, પણ એની અસર મર્યાદિત છે. એનાથી કાંઈ કાયમી શાંતિ મળે નહિ અને એની માઠી અસર થાય છે, તે પણ શોધી કાઢ્યું છે. સંસારવહેવારના ઝઘડાઓમાંથી જે ટેન્શન જન્મે છે, તેમાંથી મનને શાંત કરવા અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે શબ્દની ઉપાસના કરો. આ હકીકત પ્રયોગાત્મક છે. પ્રયોગ કરીને એ લોકોએ કહ્યું છે. ત્યારે માનવી, આ પોતાને ત્યાં, કે સંસારમાં કરી શકતો નથી, કારણ એને પોતાની જાત વિશે વિચારવાને માટે અવકાશ મળતો નથી. એટલે ગુરુમહારાજના હુકમથી આ મૌનઓરડાઓ બનાવ્યા છે. એમાં જે અંદર બેસશે એનાથી ભગવાનનું નામ લેવાયા જ કરાશે. અને સાથે એની વૃત્તિઓ પણ બધી ઊભરાશે, પણ બહાર આવ્યા બાદ નામસ્મરણનો અભ્યાસ ચાલુ રખાતો નથી. તેથી, વૃત્તિઓમાંથી નિવૃત્તિ કે પરાઙ્મુખ થવાતું નથી. અમેરિકામાં ટ્રાન્કવીલાઈઝર્સની ગોળીઓ ખાય છે, એ સ્થૂળ ઉપાય છે, એ યોગ્ય નથી. માટે, જો આપણે આટલા વિક્ષિપ્ત થઈ જઈએ, તો ભગવાનને પ્રાર્થના, નિવેદન કર્યા કરો. બધાં કહે છે કે **૬** રોટલા આપી દેવાનો છે ? તો અમે કહીએ છીએ કે રોટલાનો આપનારો તો ભગવાન જ છે.

અહમ્ મોળું પાડો

આપણે સંસારમાં કમાઈએ છીએ તે બુદ્ધિ વડેને ? તો કહે કે હા. તો બુદ્ધિ એ ભગવાનની આપેલી છે, અને ચેતનની નજીકમાં નજીકનું કોઈ તત્ત્વ હોય તો તે બુદ્ધિ છે, અને તેના

વડે કમાઈએ છીએ એટલે ભગવાન જ રોટલા આપે છે અને આપણે સાંભળીએ, સ્પર્શીએ કે જે કંઈ અનુભવીએ તે ભગવાનની ચેતના વડે કરીને. અને એ બરાબર સમજાઈ જાય તો આપણું અહમ્ મોળું પડી જાય. અહમ્ મોળું પડી જાય તો પછી બીજાં કરણોની શુદ્ધિ થાય અને એનાથી પણ ભગવાનની તરફ મન વળે.

નામસ્મરણ - અમૃત સંજીવની

શબ્દની ઉપાસના એ માત્ર બોલવા કરવાની પદ્ધતિ નથી, પણ હૃદયને વિશુદ્ધ કરવાની અમૃત સંજીવની છે. અને ક્લેશ પામેલા જીવને શાંતિ પ્રગટાવવા, તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારની દવા છે. અનેક પ્રકારે આપણે ફેંકાઈ ગયેલાં હોઈએ, ત્રાસ પામેલાં હોઈએ, મૂંઝાચેલાં હોઈએ ત્યારે પ્રાર્થના નિવેદન કર્યા કરો અને પછી જુઓ તો ખરા કે તમને તેમાં ફેર લાગે છે કે નહિ. સંસારમાં દુઃખ, મુશ્કેલી તો આવવાનાં જ. એનાથી તણાવ (tension) ને સંઘર્ષણ પણ થવાનાં જ, તો તેવી સ્થિતિમાં ભગવાનની ઉપાસના એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ દવા છે. તે આપણે બધાં સમજીને કરીએ એવી મારી તમને પ્રાર્થના છે.

॥ હરિઃૐ ॥

॥ हरिःॐ ॥

पूज्य श्रीमोटाना ज्ञाननी महत्पनी तपारीष

जन्म : ता. ४-८-१८८८, भादरवा वद योथ, संवत १८५४

स्थल : सावली, जि. वडोदरा, नाम : यूनिलाल,

माता : सूरजबा, पिता: आशाराम, अटक : भावसार.

१८१६ : पितानु अवसान.

१८०५ थी १८१८ : तूटक अभ्यास-साथे आकरी मजूरी.

१८१८ : मेट्रिक पास.

१८२० : वडोदरा कोलेजमां.

ता. ६-४-१८२१ : कोलेज त्याग.

१८२१ : गूजरात विद्यापीठ प्रवेश.

१८२२ : विद्यापीठनो त्याग. हरिजन सेवानो आरंभ.

१८२२ : डेकरुंना रोगथी कंटाणीने गरुडेश्वरनी भेषड उपरथी आत्महत्यानो प्रयास, दैवी बयाव, 'हरिःॐ' जपथी रोग मटाडवानो सङ्ग प्रयोग.

१८२२ : 'मनने'नी रचना.

१८२३ : 'तुज यरखे'नी रचना.

१८२३ : वसंतपंथमीअे पू. श्रीबाणयोगीञ्ज द्वारा दीक्षा. श्रीकेशवानंदञ्ज धूणीवाणा दादानां दर्शने - सांछिभेडा गया. रात्रे स्मशानमां साधना अने दिवसभर प्रभुप्रीत्यर्थे हरिजनसेवा.

१८२४ : 'तुज यरखे' नी प्रथम आवृत्तिनुं प्रकाशन.

१८२६ : लग्न-हस्तमेणाप वपते समाधिनु अनुभव.

१८२७ : हरिजन आश्रम, बोदालमां सर्पदंश-परिणामे 'हरिःॐ' जप अभंड थयो.

१८२८ : साकोरीना पू. श्रीउपासनी बाबानुं नडियादमां आगमन, अेमना आदेश मुजब साकोरी जवुं-त्यां मणभूत्रनी पथारीमां सात दिवस.

१८२८ : पडेली डिमालययात्रा.

१८३० : मननी नीरवतानो साक्षात्कार.

१८३० थी १८३२ दरमियान साबरमती, वीसापुर, नासिक अने यरवडा जेलमां. हेतु-देशसेवानो नडि, साधनानो. सभत परिश्रम अने लाठीभार दरमियान प्रभुस्मरण-मौन. विद्यार्थीओने समजववा वीसापुर जेलमां सरण भाषामां श्रीमद्भगवद्गीतानुं विवरण लप्युं-'अवनगीता'

१८३४ : सगुण ब्रह्मनो साक्षात्कार.

- ૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં છાણોની ૬૩ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને ૨૮ દિવસની સાધના, શિરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.
- ૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ના રોજ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજીનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.
- ૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) જન્મદિવસે, (ભાદરવા વદ ચોથ) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરોચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.
- ૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.
- ૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.
- ૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.
- ૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.
- ૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુંટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.
- ૧૯૫૦ : દક્ષિણભારત, કુંભકોણમમાં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૫૪ : સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.
- ૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઢી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં તાપી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.
- ૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહી નદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.
મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિશે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.
સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.
નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.
મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.
જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.
દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.
જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.
મન,મતિ,પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકોના વિભાગ	ટોટલ પુસ્તકો
૧.	ગદ્ય પુસ્તકો	૧૪
૨.	પદ્ય પુસ્તકો	૫૧
૩.	શ્રીમોટા-ટેપવાણી	૧૮
૪.	શ્રીમોટા પ્રવચન-વાણી	૭
૫.	સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો	૯
૬.	સ્વજનોની અનુભવકથા તથા સ્મૃતિગ્રંથ	૮
૭.	સંકલિત પુસ્તકો	૨૨
૮.	જીવનકવન	૧૧
૯.	અન્ય પુસ્તકો	૧૪
૧૦.	હિંદી પુસ્તકો	૧૫
૧૧.	અંગ્રેજી પુસ્તકો	૨૨
૧૨.	કેલેન્ડર (દીવાલ અને ટેબલ)	૧

પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત ગદ્ય પુસ્તકો		૧૪. જીવનદર્શન	૧૯૫૯
નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.	પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત પદ્ય પુસ્તકો
૧.	જીવનસંગ્રામ	૧૯૪૬	૧. મનને
૨.	જીવનસંદેશ	૧૯૪૮	૨. તુજ ચરણે
૩.	જીવનપાથેય	૧૯૪૯	૩. નર્મદાપદ્મે
૪.	જીવનપ્રેરણા	૧૯૫૦	૪. જીવનગીતા (નાની)
૫.	જીવનપગરણ	૧૯૫૧	૫. હૃદયપોકાર
૬.	જીવનપગથી	૧૯૫૧	૬. જીવનપગલે
૭.	જીવનમંડાણ	૧૯૫૨	૭. શ્રીગંગાચરણે
૮.	જીવનસોપાન	૧૯૫૨	૮. કેશવ ચરણ કમળે
૯.	જીવનપ્રવેશ	૧૯૫૩	૯. કર્મગાથા
૧૦.	જીવનપોકાર	૧૯૫૪	૧૦. પ્રણામ પ્રલાપ
૧૧.	હરિજન સંતો	૧૯૫૪	૧૧. પુનિત પ્રેમગાથા
૧૨.	જીવનમંથન	૧૯૫૬	૧૨. જીવનગીતા (મોટી)
૧૩.	જીવનસંશોધન	૧૯૫૭	

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પ્રવચનનાં પુસ્તકો		૪. શ્રીમોટાની મહત્તા	૧૯૯૫
નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.	૫. મળાયું પણ ભળાયું નહિ	૧૯૯૫
૧. શ્રીમોટા સાથે વાર્તાલાપ	૧૯૭૯	૬. મળ્યા-ફળ્યાની કેડી	૨૦૦૧
૨. મૌનએકાંતની કેડીએ	૧૯૮૨	૭. મોટા - મારી મા	૨૦૦૩
૩. મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	૧૯૮૩		
૪. મૌનમંદિરનો મર્મ	૧૯૮૪		
૫. મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	૧૯૮૫		
૬. મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	૧૯૮૫		
૭. મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	૨૦૧૫		

સ્મૃતિગ્રંથ

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. જીવનસ્ફુલિંગ	૧૯૭૩

સંકલિત પુસ્તકો

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો		નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.	૧. જીવનપરાગ	૧૯૬૩
૧. મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ	૧૯૮૦	૨. સંતવાણીનું સ્વાગત (તમામ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનાનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૧૯૭૭
૨. શ્રીમોટાની દાંપત્ય-ભાવના	૧૯૮૦	૩. અંતિમ ઝાંખી	૧૯૭૮
૩. સંતલ્લેખ	૧૯૮૩	૪. વિધિ-વિધાન	૧૯૮૨
૪. ધનનો યોગ	૧૯૮૪	૫. સુખનો માર્ગ	૧૯૮૩
૫. પગલે પગલે પ્રકાશ	૧૯૮૯	૬. પ્રાર્થના	૧૯૮૪
૬. સમય સાથે સમાધાન	૧૯૯૩	૭. લગ્ને હજો મંગલમ્	૧૯૮૫
૭. શ્રીમોટા-પત્રાવલિ ૧/૨	૧૯૯૫	૮. નિરંતર વિકાસ	૧૯૮૭
૮. કેન્સરની સામે	૨૦૦૨	૯. સમર્પણગંગા	૧૯૮૯
૯. હસતું મૌન	૨૦૦૪	૧૦. જન્મ-મૃત્યુના રાસ	૧૯૮૯

સ્વજનોની અનુભવકથા

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.	૧૧. નામસ્મરણ	૧૯૯૨
૧. આશ્રમની અટારીએથી	૧૯૮૧	૧૨. શ્રીમોટા અને શિક્ષણ	૧૯૯૪
૨. શ્રીમોટાની સાથે સાથે	૧૯૯૦	૧૩. ફનાગીરીનો નિર્ધાર	૧૯૯૬
૩. શ્રીમોટા સાથે		૧૪. પૂજ્ય શ્રીમોટા વચનામૃત ૧ થી ૪ (૧ પુસ્તક)	૧૯૯૬
હિમાલયયાત્રા	૧૯૯૪	૧૫. પ્રસન્નતા	૧૯૯૭
		૧૬. ભગતમાં ભગવાન	૨૦૦૦

૧૭. દુર્લભ દેહ મનુષ્યનો	૨૦૦૭
૧૮. દૈવાસુર સંગ્રામ	૨૦૦૭
૧૯. પ્રસાદી (ગુજરાતી)	૨૦૦૮
૨૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના બે બોલ (તમામ પુસ્તકોમાંથી લેખકના બે બોલનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૨૦૧૪
૨૧. જીવનયોગ ભાગ ૧ અને ૨	૨૦૧૬
૨૨. ભુદ્ધિ	૨૦૧૭

●
જીવનકવન

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા-જીવન અને કાર્ય ભાગ-૧, ૨	૧૯૭૫
૨. પારસલીલા	૧૯૭૫
૩. તરણામાંથી મેરુ	૧૯૭૬
૪. વિદ્યાર્થી મોટાનો પુરુષાર્થ	૧૯૮૮
૫. મહામના અબ્રાહમ લિંકન	૧૯૮૩
૬. પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી	૧૯૮૪
૭. શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદા	૧૯૮૬
૮. ગોધરાના બાપજીનું જીવનચરિત્ર	૧૯૮૮
૯. મારી સાધનાકથા	૨૦૦૫
૧૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા ઝીણાભાઈ	૨૦૦૫

૧૧. જીવન સાર્થકતાની કેડીએ પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા 'ભાઈ' શ્રી નંદુભાઈની સંક્ષિપ્ત જીવનવિકાસગાથા ભાગ-૧ અને ૨	૨૦૨૦
---	------

●
અન્ય પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટાચરણે	૧૯૭૦
૨. બાળકોના મોટા	૧૯૮૦
૩. શ્રીમોટા ચિત્રકથા	૧૯૮૭
૪. આહુતિ મંત્ર અને આરતી	૧૯૮૫
૫. હરિ:ૐ આશ્રમ શ્રીભગવાનના અનુભવ કાજેનું સ્થળ	૧૯૮૬
૬. કૃપાયાચના શતકમ્	૧૯૮૬
૭. ધ્યેય અને ધ્યાન	૨૦૦૦
૮. ચિદાકાશ	૨૦૦૦
૯. પ્રાર્થના પોથી	૨૦૧૦
૧૦. શ્રીમોટા ઉપલબ્ધિ અને ઉપદેશ	૨૦૧૪
૧૧. શ્રીમોટાચરણે આંતર પ્રવેશ	૨૦૧૬
૧૨. શ્રીમોટાચરણે ત્રિભાષી (ગુ. હિં. અં.)	૨૦૧૮
૧૩. બધું આપણામાં જ છે	૨૦૧૮
૧૪. સમર્થ સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રીમોટા	૨૦૧૮

हरि:ॐ आश्रम में उपलब्ध हिंदी पुस्तकों का लिस्ट

क्रम	पुस्तक	प्र.आ.	८.	श्रीमोटा के साथ वार्तालाप	२०१२
१.	पूज्य श्रीमोटा एक संत	१९९७	९.	विवाह हो मंगलम्	२०१२
२.	कैंसर का प्रतिकार	२००८	१०.	बालकों के मोटा	२०१२
३.	सुख का मार्ग	२००८	११.	विद्यार्थी मोटा का पुरुषार्थ	२०१२
४.	दुर्लभ मानवदेह	२००९	१२.	मौनमंदिर का मर्म	२०१३
५.	प्रसादी	२००९	१३.	मौनमंदिर का हरिद्वार	२०१३
६.	नामस्मरण	२०१०	१४.	मौनएकंत की पगडंडी पर	२०१३
७.	हरि:ॐ आश्रम		१५.	मौनमंदिर में प्रभु	२०१४
	(श्रीभगवानकेअनुभवकास्थान)	२०१०			

English books available at Hariom Ashram Surat. January - 2020

No.	Book	F. E.			
1.	At Thy Lotus Feet	1948	16.	Shri Sadguru	2010
2.	To The Mind	1950	17.	Human To Divine	2010
3.	Life's Struggle	1955	18.	Prasadi	2011
4.	The Fragrance Of A Saint	1982	19.	Grace	2012
5.	Vision Of Life - Eternal	1990	20.	I Bow At Thy Feet	2013
6.	Bhava	1991	21.	Attachment And Aversion	2015
7.	Nimitta	2005	22.	The Undending Odyssey (My Experience Of Sadguru Sri Mota's Grace)	2019
8.	Self-Interest	2005	23.	Pujya Shri Mota	2020
9.	Inquisitiveness	2006		Glimpses of a divine life (Picture Book)	
10.	Shri Mota	2007	24.	Genuine Happiness	2021
11.	Rites and Rituals	2007			
12.	Naamsmaran	2008			
13.	Mota for Children	2008			
14.	Against Cancer	2008			
15.	Faith	2010			

॥ हरि:ॐ ॥

मौनमंदिरનો मर्म • ११६

‘હું સર્વત્ર વિદ્યમાન છું.’

શ્રીમોટા

‘જીવન દર્શન’, ૧૧મી આ., પૃ. ૪૩૧

કિંમત રૂ. ૩૦/-